

SPRSV

27. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

PARDUBICE 2019

10. – 11. října 2019

Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

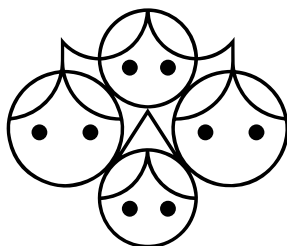
Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová

TENTO PRACOVNÍ MATERIÁL NEPROŠEL AUTORSKOU KOREKTUROU

SBORNÍK REFERÁTŮ

2019

27. SPRSV

CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICCE

PARDUBICE 2019

10. – 11. října 2019

Recenzentka: Doc. PhDr. Marie Zouharová, Ph.D. – PdF UP v Olomouci

Recenzent: Doc. PaedDr. Ladislav Podroužek, Ph.D. – PdF ZČU v Plzni

Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová

TENTO PRACOVNÍ MATERIÁL ODRÁŽÍ POUZE NÁZORY AUTORŮ
A NEPROŠEL AUTORSKOU KOREKTUROU

**SBORNÍK REFERÁTŮ
2019**

27. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICĚ

PARDUBICE 2019

pořádaný

Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s.
Sexuologickou společností ČLK JEP

a

Ústavem sociální práce Filozofické fakulty Univerzity
Hradec Králové

VE DNECH 10. – 11. ŘÍJNA 2019
V PARDUBICKÉM HOTELU LABE

pod záštitou

rektora Univerzity Hradec Králové prof. Ing. Kamila Kuči, Ph.D.

a

primátora statutárního města Pardubic Ing. Martina Charvátka

Akreditace MŠMT č. j.: MSMT- 22342/2017-1-981

ISBN 978-80-905696-9-0

PREZIDENT KONGRESU

MUDr. Radim Uzel, CSc.

VĚDECKÝ VÝBOR

Dr. Monika Filipowska – Tuthill,
rektor, Wyższa Szkoła Prawa im. Heleny Chodkowskiej Wrocław
PhDr. JUDr. Jana Firstová, Ph.D., LL.M.,
prorektorka, Vysoká škola finanční a správní Praha
JUDr. Pavol Kádek
vedoucí katedry med. práva, Lékařská fakulta, Slovenská zdravotnícka univerzita Bratislava
JUDr. Miroslav Mítlöhner, CSc.
vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce FF UHK, pracovník Ústav státu a práva AVČR
Mgr. Jan Prouza, Ph.D.
děkan, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Policejní akademie Praha a Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
Prof. MUDr. Jiří Šantavý, CSc.
emeritní přednosta, Ústav lékařské genetiky a fetální medicíny FN a UP Olomouc
MUDr. Radim Uzel, CSc.
čestný předseda, Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu Praha
Prof. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.
vysokoškolský učitel, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy Praha
Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.
emeritní přednosta, Sexuologický ústav 1.LF KU Praha
Dr. Justyna Żylińska,
prorektor UTH im. Heleny Chodkowskiej Warszawa

ČESTNÉ PŘESEDNICTVO

Doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Pedagogická fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
Ing. Martin Charvát
primátor, statutární město Pardubice
Doc. MUDr. Peter Koliba, CSc.
senátor, předseda Výboru pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu PČR
Prof. Ing. Kamil Kuča, Ph.D.
rektor, Univerzita Hradec Králové
JUDr. Jiří Kubík
ministrský rada MZV a vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce FF ÚHK Hradec Králové
PhDr., Mgr. Petr Lojan, M.B.A.
vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce FF UHK
Prof. PhDr. Dagmar Marková, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Filozofická fakulta Univerzity Konstantína Filozofa v Nitře
Doc. PhDr. Tatjana Pergler, Ph.D.
ředitelka, 1. Slovanské gymnázium Praha
Doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Doc. MUDr. PhDr. Leoš Sřěda, Ph.D.
vysokoškolský učitel, 1. lékařská fakulta UK Praha a Fakulta biomedicínského inženýrství Kladno,
Střední školy Euroinstitut
Doc. PhDr. Dana Štěřbová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka Univerzita Palackého v Olomouci
Prof. JUDr. Helena Válková,
rektorka, Vysoká škola podnikání a práva Praha, poslankyně PS PČR
Doc. PhDr. Yveta Vrubleová, Ph.D.
tajemnice, Ústav ošetřovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Ostravské univerzity

ORGANIZAČNÍ VÝBOR

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc. - předseda, Mgr. Zuzana Prouzová - místopředsedkyně,
Mgr. Stanislava Čandová, Mgr. Albína Malinová, Markéta Milovová, Mgr. Jaroslav Prouza, Bc. Jitka
Prouzová, Lukáš Rychetský, Bc. Tereza Siegllová

SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY
A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU, Z. S.
SEXUOLOGICKÁ SPOLEČNOST ČLS JEP
ÚSP FILOZOFICKÉ FAKULTY UNIVERZITY HRADEC KRÁLOVÉ

PROGRAM
27. CELOSTÁTNÍHO KONGRESU
K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ

PARDOBICE 10. - 11. října 2019
Hotel Labe Pardubice

Čtvrtek 10. 10. 2019

9, 00 - prezenca účastníků v hotelu Labe

(pokud jste platili účastnický poplatek v posledním týdnu, předložte, prosím, doklad o jeho zaplacení, pokud máte k referátu připravenou el. prezentaci, prosíme o nahrání do PC v sále)

10, 00 - slavnostní zahájení kongresu, projevy hostů

10, 20 - zahájení odborného programu kongresu a prvního bloku přednášek

1. Prof. MUDr. Jiří Šantavý, CSc.
Biologické determinanty psychosociálního vývoje
2. Doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.
Sexualita v seniorském věku
3. Bc. Kristina Kvapilová, Mgr. Lucie Čechovská
Mapování potřeb mladých lidí v tématech sexuální výchovy
4. Ing. Dana Hladká
Na tělo!: sexuální výchova v science centru
5. Mgr. Petr Kocina, Ph.D., LL.M., prof. PhDr. Dagmar Marková, Ph.D.,
Mgr. Ciprian Turčan, Ph.D.
Právo na vzdelanie ako garancia prístupu k vedeckým informáciám v oblasti
sexuálneho a reprodukčného zdravia v súvislostiach s kvalitou života mladých ľudí

12, 35 – 13, 50 - přestávka na oběd (čas může být operativně změněn)

13, 50 - zahájení druhého bloku přednášek (čas může být operativně změněn)

6. Dr. Justyna Żylińska, Dr. Monika Filipowska-Tuthill
Uwagi o trybie ścigania przestępstwa zgwałcenia

7. Dr. Justyna Żylińska
Pokrzywdzony przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności jako strona w postępowaniu przygotowawczym
8. JUDr. Pavol Kádek, Ph.D.
Trestnoprávna ochrana ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti podľa slovenského Trestného zákona
9. JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc., Mgr. Jan Hloušek, Ph.D.
Několik trestněprávních poznámek k náhradnímu mateřství
10. MUDr. Ivo Procházka CSc.
Hepatitidy a sexuální přenos

kávová přestávka

11. JUDr. Pavol Kádek, Ph.D.
K některým aspektům právní odpovědnosti poskytovatelů zdravotní péče
12. Mgr. Albína Malinová
Sexuální a reprodukční zdraví v demografickém pohledu a význam pojištění zdraví
13. JUDr. Jiří Kubík
Připomínání
14. Doc. MUDr. PhDr. Leoš Středa, Ph.D., Ing. Petr Panýrek, Rowena Yanson
Telemedicína a emoční asistivita při sexuálním vzdělávání mentálně handicapovaných a seniorů

17, 00 PLENÁRNÍ SCHŮZE SPOLEČNOSTI PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU

19, 30 SPOLEČENSKÝ RAUT

Pátek 11. 10. 2019

9, 00 - zahájení druhého dne kongresu a třetího bloku přednášek

15. Doc. MUDr. Peter Koliba CSc.
Vliv menopauzy na ženskou sexualitu
16. MUDr. Radim Uzel, CSc., doc. MUDr. Peter Koliba, CSc.
Sexuální výchova pro porodní asistentky - křest knihy a malé překvapení

Kávová přestávka

17. Doc. Kateřina Lišková, Ph.D.
Historie československé školní sexuální výchovy za socialismu
18. Lucie Jarkovská, Ph.D.
Sexualita a škola: Utéct před tím nelze
19. Mgr. Markéta Supa, M.A., Ph.D.
Děti v mediálním a digitálním světě
20. Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph. D.
Právo nezletilého na informační sebeurčení v digitální společnosti

21. PhDr. Ludmila Boková
Sexualita a vztahy potomků - klienti Rodičovské linky se ptají...
22. PhDr. Lenka Šilerová, Ph.D.
Děti a filmy se sexuální tematikou
23. MUDr. Ivo Procházka, CSc.
Od kyberšikany ke znásilnění
24. JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
O násilí a znásilnění (skutek a jeho kvalifikace)
25. PhDr. Petr Lojan PhD, M.B.A
Několik poznámek k osobě pachatele sexuálního trestného činu

14, 00 zakončení třetího bloku přednášek a kongresu Pardubice 2019, vydání osvědčení o účasti dle akreditace MŠMT, ČLK a certifikátů dle dalších akreditací.

Poster

26. Prof. PhDr. Dagmar Marková, Ph.D., Mgr. Petr Kocina, Ph.D., LL.M., Mgr. Ciprian Turčan, Ph.D., Mgr. Lívia Šebíková, Ph.D.
Subjektívne hodnotenie intímnych vzťahov z hľadiska spokojnosti v období mladej dospelosti: etické a psychologické aspekty

Organizační výbor kongresu si vyhrazuje právo k případným operativním úpravám a změnám programu, v programu nemusí být uvedeni všichni spoluautoři příspěvku, zpravidla uvádíme přednášejícího.

Vážené čtenárky, vážení čtenáři,

v rukách právě držíte sborník vydaný u příležitosti organizace 27. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice. Mně nezbyvá, než na tomto místě poděkovat organizátorům, tedy Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s., Sexuologické společnosti ČLK JEP a Ústavu sociální práce Filozofické fakulty naší Univerzity Hradec Králové.

Za organizaci kongresu jsem vděčný a s pokorou přijímám jedinečnou možnost udělit vám pro vaše jednání opět záštitu. Z půdy akademie jsem zvyklý, a naše studenty k tomu dnes a denně vedeme, že neexistuje téma, které by nebylo diskutovatelné a o kterém by se nedala vést kritická diskuze. Sexuální výchovu a s ní spojená témata cítím, bohužel, stále jako poměrně silně tabuizované téma, které je třeba otevírat a bez zbytečného odkladu o něm zcela vážně a s respektem začít mluvit. Mluvit o něm mezi sebou, mluvit o něm s našimi dětmi, ve školách a na odborných platformách, kterou je bezpochyby váš úctyhodný celostátní kongres.

V otázkách sexuality mladistvých českou společností v tomto roce otrásl dokumentární snímek Víta Klusáka a Barbory Chalupové V síti. Možná právě absence relevantní diskuze těchto témat s konkrétní ohroženou skupinou dětí vedla k šokujícímu odhalení, že tři plnoleté herečky předstírající nezletilost oslovilo během deseti dní na sociálních sítích přes dva a půl tisíce mužů zralého věku vyžadujících konverzaci sexuálního charakteru, často pak vyžadujících intimní snímky dívek, setkání s nimi apod. To je situace zcela nepřijatelná a jsem moc rád, že si váš kongres klade mj. za cíl na tuto problematiku upozorňovat, diskutovat ji a předcházet jí. Za to vám upřímně děkuji.

Přeji vám, abyste mohli kongres po jeho ukončení považovat za zdařilý a přínosný. Já osobně jsem o tom pevně přesvědčen.

S přátelským pozdravem

prof. Ing. **Kamil Kuča**, Ph.D.
rektor Univerzity Hradec Králové

Vážený účastníci kongresu, vážený návštěvníci Pardubic,

Jsem rád, že se město Pardubice opět stalo hostitelem odborníků na sexuologickou výchovu. Možná, že někomu přijde úsměvné, jestli v době internetu, kde je k vidění a stažení úplně všechno, je sexuologická výchova vůbec ještě potřeba. Jestli v době, kdy se vy, odborníci, snažíte mladým lidem dát základní a důležité informace, jak vést zdravý sexuální život, nemají tito pubescenti za sebou více sexuálních dobrodružství než předchozí generace za celý svůj život.

Jsem přesvědčen, že úloha sexuální výchovy je právě ve světě propojeném anonymními sociálními sítěmi čím dál důležitější. To, že je dnes na různých sítích a webových portálech ke stažení bez jakéhokoliv omezení v podstatě vše, může vést u mladých lidí – a bohužel často dětí – k vytvoření zcela mylné představy o tom, co je v sexu standardní, běžné a co je za hranicí vkusu, nebo co je výplodem bujné fantazie režisérů a scénáristů pornovnímků diskutabilní kvality. Touha zažít to, co je k vidění na „netu“, pak může vést mladé lidi k vyhledávání sexuálních dobrodružství, která mohou v tom lepším případě skončit trapasem nebo ponížením, v tom horším pak sexem přenosnou nemocí. Děsí mě i výsledek jednoho průzkumu, který tvrdí, že antikoncepci, respektive kondom, používá při prvním a nebo náhodném styku čím dál méně lidí.

Nejen jako veřejně činná osoba, jako politik, ale především jako otec dvou synů, cítíuji nenahraditelnost a důležitost sexuální výchovy. A všem vám, kteří se v ní angažujete, patří moje poděkování.

Upřímně
Martin Charvát
Primátor statutárního města Pardubic

Na tělo!: vzdělávací program o lidské sexualitě a nahotě s respektem a úctou

Dana Hladká

Pracuji v brněnském VIDA! science centru a naším hlavním cílem a posláním je popularizovat vědu a rozdmýchávat pro ni nadšení v dětech, studentech i dospělých v celém věkovém spektru. A přestože hlavními obory jsou fyzika, chemie a biologie, rozhodla jsem se vytvořit školní vzdělávací program Na tělo!, program, který zcela otevřeně otevírá témata antikoncepce, menstruace a pojednává o fyziologii a anatomii ženských a mužských genitálií. Celým programem se jako červená linka táhne respektující a uctivý přístup k lidskému tělu a ujištění, že ať už prsa, vagíny či penisy mají různou velikost či tvar, je to v pořádku.

Trocha technických informací:

Program Na tělo! je určen pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ a studenty 1. a 2. ročníku SŠ s tím, že podle konkrétní skupiny upravujeme šíři a hloubku informací.

Studenti na program přijíždí k nám do VIDA!, nejezdíme za nimi do škol.

Časová dotace: 90 minut.

Je uváděn pro celou třídu a vedou ho dva lektori (vždy muž a žena). K uvedení programu používáme dvě samostatné místnosti, protože první část programu probíhá dohromady pro celou třídu a druhá část běží paralelně pro dívky a hochy. Na konci se celá třída zase setká.

Nejde o přednášku, co nejvíce témat se snažíme probrat prakticky (každý student nacvičuje nasazování kondomu; všechny typy antikoncepce, které lze fyzicky ukázat, studenti mohou prozkoumat; testování nasákavosti menstruačních pomůcek a objevování jejich stavby; zážitkovými metodami pracujeme s realistickými fotografiemi prsou a genitálií).

Záleží na pedagogovi, jestli se chce programu účastnit také (necháváme zcela na rozhodnutí doprodu a jeho konzultaci s vlastní třídou, obě varianty jsou pro nás v pořádku).

Myšlenkový základ:

Navzdory tomu, že informací o fungování lidského těla, antikoncepci i menstruaci je v současnosti opravdu hodně, jsou snadno dostupné na internetu a ve škole by se jim měl také věnovat čas, přesto se v tom studenti často neorientují, neumí stále ještě třdit informace a zdroje podle důvěryhodnosti. Z těchto důvodů jsme vytvořili vzdělávací program, který podává fakta, různé úhly pohledu, ale nenabízí jednoznačná doporučení. Jsme science centrum (a ne třeba rodinné centrum), proto jsme se rozhodli program zaměřit více biologicky a technicky než vztahově.

Naším cílem bylo vytvořit pro příchozí třídu prostor, ve kterém budeme mluvit otevřeně, s úctou a respektem k tématu lidského těla a pohlavních orgánů. Kde bude prostor pro diskuzi a dáme možnost, aby se studenti osmělili a byli schopni se zeptat na to, co je opravdu zajímavá a kdy je v pořádku zeptat se na věci, které můžou být třeba i trapné (z pohledu studentů). Toto naše nastavení ale vytváří vysoké nároky na uvádějící lektory. Ti musí nejen zvládnout obsahovou část, ale hlavně mít schopnost nebát se možných otázek, které studenti položí. A někdy pokládají otázky opravdu „na tělo“. Proto je naší interní podmínkou, aby uvádějící měl i větší vztahovou a sexuální zkušenost, aby to nebyl teoretik, který bude znát „ty správné odpovědi“, které ale nemá odžité.

Provedení

Protože na program máme jen 90 minut, nemůžeme chodit dlouho kolem „horké kaše“, jednotlivé aktivity se svižně střídají, důsledně ale necháváme prostor pro dotazy a jejich zodpovězení.

Bavíme se o tlaku médií k dokonalému tělu i retuších fotek v časopisech a na internetu; dáváme prostor vyjádřit se ke kontroverzním tvrzením (o normalnosti bolestivé menstruace; jestli je muž „dost chlap“, když nemá erekci, i když by zrovna chtěl; jestli je normální holit se v klně...); je dán prostor i pro chvilku anatomie a fyziologie genitálií. Tyto aktivity probíhají v celé třídě dohromady.

Když se pak prozkoumáváme téma antikoncepce (typy, výhody a rizika jednotlivých typů), prsou, vagín a penisů i menstruace, tak už třídu máme rozdělenou na dámskou a pánskou část. Materiály,

se kterými pracujeme, jsou stejné, ale chceme vytvořit bezpečný prostor pro otázky, které by nebyly položeny, kdyby byla skupina smíšená.

Protože různorodost lidského těla, její poznání a přijetí je hlavním cílem programu, pracujeme se spoustou explicitních fotografií prsou, vagín a penisů v reálných velikostech. Po důsledné diskuzi, zda takto mladé lidi vystavovat pohledům na čtené vagíny a penisy (s nahými prsy se člověk přece jen setkává častěji) jsme se shodli, že ano, že to smysl má. Není na nich nic nechutného, perverzního, jsou to prostě obnažené genitálie a víme, proč s nimi pracujeme. Když se u toho bavíme o nejrůznějších tvarech, jaké naše přirození mohou mít a že je to úplně normální, setkáváme se občas s názory studentů, že tento tvar stydkých pysků je divný a tento penis je přece směšně malý, po diskuzi se nám ale daří zasít myšlenku, že navzdory tomu, co je prezentováno v médiích, je variabilita lidského těla mnohem větší- penis může být i křivý, malé stydké pysky velké a prsa povislá a není to nic divného.

Závěrečná reflexe probíhá stále ještě v oddělených skupinách. Studenti dostanou za úkol vybrat dvě nejdůležitější věci z proběhlého programu, které by chtěli, aby od nich slyšela druhá část třídy. Tento úkol nám přijde stěžejní, vždy na něj musí být vytvořen čas a prostor, studenti v tuto chvíli mezi sebou diskutují o tom, co právě pro ně bylo důležité; trénují tím vyjadřování i naslouchání a to je zvlášť důležité v tématech týkajících se jejich těla a intimity.

Když se skupina na závěr sejde, tak si navzájem sdělí, co jim přišlo nejzásadnější. A velmi často zaznívá to, co je pro nás cílem: prosba o respekt a úctu k vlastní jedinečnosti.

Ing. Dana Hladká, spoluautorka programu Na tělo!

Sexualita a škola: Utéct před tím nelze

Lucie Jarkovská

Sexualita jakoby do školy nepatří, ve škole se mají žáci vzdělávat, učit se číst, počítat a později vyjmenovaná slova a chemické vzorce. Sexualita je něčím, co má zůstat mimo školní budovu. Kdyby to šlo, dost možná by některé školy nejraději na začátku každého školního roku vyhlásily rozhlaselem: „Žádáme, aby žáci nechali sexualitu doma a nenosili ji do vyučování. Kdo tento příkaz neuposlechne, tomu bude sexualita zabavena a vrácena na konci školního roku.“ Sexualita se může nanejvýš pozvat jako host do hodin sexuální výchovy, ale jinak ať zůstane za vysokým plotem školní zahrady.

Jenže sexualitu nelze nechat doma, ani odložit při příchodu v šatně. Nemohou tak učinit žáci, ale ani vyučující. Sexualita je v hojně míře neoddělitelnou součástí vzdělávání. Sexualitu nelze vygumovat ze života lidského ani ze života školního. Pro školní management, učitele a učitelky je mnohem lepší být si toho vědomí a aktivně s tímto tématem pracovat, než předstírat, že instituce školy je institucí prostou sexuálních aspektů.

Sexualita a povaha vzdělávání

Podle Freuda je sexualita zdrojem zvědavosti, a tato zvědavost, tak ústřední pro učení, je svým způsobem hrozbou pro vzdělávání. Děti dychtí poznávat sexualitu, ale dospělí jim vysvětlí, že poznávat potřebují něco úplně jiného. A toto něco úplně jiného by se měly dozvědět především proto, aby je to odvedlo od toho, o co se zajímají nejvíc. Freud se domnívá, že smyslem vzdělávání je naučit dítě, aby ztratil zájem o to, na čem ve skutečnosti záleží nejvíc. Zvědavost dítěte je třeba přeměrovat od spontánní pudovosti ke kulturně přijatelným cílům.

Sexualita si ovšem razí svou cestu vzděláváním bez ohledu na to, zda si to učitelé a učitelky přejí nebo ne. Od mateřských školek po univerzitu probublává sexualita na povrch a odmítá se nechat ohraničit přednáškou o dospívání určenou pro dívky ze šestých tříd. Už učitelky v mateřských školách dostávají otázky od čtyřletých: „Jak se rodí miminka?“ Co si má učitelka ve školce s takovou otázkou počít? Nejlepší by bylo, kdyby na ni pravdivě odpověděla. Ale i když neodpoví, něco dítě o sexualitě naučí. Snaha vyhnout se odpovědi s tím, že je dítě moc malé, anebo že mu to mají vysvětlit rodiče, je totiž taky informací o sexualitě. Dítě se takto dozví, že na tom rození miminke je něco divného, něco, za co se paní učitelka stydí, čeho se možná bojí, co je tajné a o to zajímavější. Možná je to něco špatného, za co by se i ono mělo stydět nebo se toho bát, případně o tom vůbec nemluvit. Pokud je dítě extrovertní a odvázné, pochopí, že tahle oblast lidského života je něčím, čím může učitelku vždycky přivést do úzkých a čím se dá provokovat.

Velkým tématem mateřských škol je masturbace během odpoledního odpočinku (i mimo něj). Už jsou to desítky let, kdy lékařské knihy určené domácnostem vykreslovaly v nejjemnějších barvách následky masturbace: bolest hlavy, trudovitá pleť a ochablá tělesná i psychická konstituce. Ale i dnes v některých mateřských školách musí děti ležet po obědě s rukama na peřině. Sexualitu si přece děti do školek nosit nesmí, tak na co by jim byly ruce pod peřinou.

Sexualita a instituční pravidla

Nezastlíme ale tento nehumánní přístup samotným učitelkám. Je to důsledek právě té víry, že sex dělají dospělí lidé po večerech doma a ve školách se nevyskytuje. Pokud ano, je třeba proti němu rázně zakročit a vymýtit ho. Citlivě a smysluplně přistoupit k tématu sexuality v kultuře, která je v otázkách sexu tak rozporuplná, je pro učitelky a učitele všech stupňů nesmírně náročné. Aby mohli i v této oblasti být profesionální, měli by mít za sebou specializovaný trénink, možnost konzultace či supervize, pokud si to situace žádá, ale hlavně podporu ze strany vedení školy, které téma sexuality zachytí v dokumentech regulujících chod instituce. Vedení by se mělo pokusit pojmenovat očekávatelné sexuální rámované situace a doporučit vyučujícím, jak se v takových situacích zachovat. Co má dělat učitelka mateřské školy s dětmi, které vidí hrát si v křoví na doktora nebo se pusinkovat? Co má dělat učitelka, které se svěří žákyně, že jí profesor angličtiny zve na soukromé konzultace a jí to není příjemné? Co má dělat středoškolský učitel, který zjistí, že kluci ve třídě bodují holky podle velikosti poprsí a holky kvůli tomu odmítají jet na školní výlet? K těmto tématům se musí přistoupit s veškerou vážností, nikoli s pobaveným úsměvem a mávnutím ruky.

Kazuistika: Sex v hodinách fyziky

V Česku máme bohužel tendenci považovat sexuální trable především za humorný námět. Pokud někdo pocítí diskomfort, spíš než seriózní rozvahy, jak nepříjemnou situaci řešit, uslyší: „Berte to s nadhledem a humorem.“ Nejinak je tomu i ve školním prostředí. Kdo se odmítá povznést a zasmát se někdy trochu tragikomickým sexuálním školním příhodám, je školometský suchar. Jenže sexualita je pro studující i vyučující pole, na kterém jsou zranitelní. Dospělí jsou v roli mocnějšího, kterou jim dodává učitelská profese, ze které mohou žáky a žákyně hodnotit, mohou je zneviditelnit nebo postavit na žhavé místo před zraky všech. Škola, ve které se malým dětem čtou pohádky o Šípkové Růžence a větší mají v povinné četbě Romea a Julii, dávno zahrнула sexualitu do své výuky, i kdyby nakrásně neměla pro své žactvo už žádné další hodiny sexuální výchovy. Příběhy literárních kánonů jsou povětšinou heterosexuální, není proto divu, že studující, kteří se začínou cítit přitahováni stejným pohlavím, můžou mít pocit odcizení vůči škole, ale i vůči světu obecně. Sexualita ale dělá zranitelnými i vyučující. Dobře mířený sexuální pošklebek ze strany studujících, zdánlivě nevinná otázka, upřený pohled... a učitel/ka se červená jak rak, cítí se trapně, poníženež, ztrácí kredit. Vyučující se sexualitě nemůžou vyhnout, i když se rozhodnou sexuální témata ve své výuce obcházet. Někdy je téma sexuální mezi řádky, jindy se zdánlivě nesexuální téma může v sexuální změnit.

Na jedné střední škole navštěvované převážně dívkami dostali studující za úkol vymyslet testové otázky do písemky z fyziky. Mladému učiteli těsně po absolutoriu pedagogické fakulty se na monitoru rozsvítil dokument zpracovaný týmem šestnáctiletých studentek s názvem Otázečky na testíček v páteček. Mimo jiné obsahoval následující otázky:

Jaké jsou rovnovážné polohy (3 points)

- 69, doggy style, misionář
- stabilní, labilní, indiferentní
- dygo nevím ne

Co je to kladkostroj (3 points)

- erotická pomůcka
- když strčíš kladku do stroje
- kombinace volné a pevné kladky

Mladý fyzikář si zašel pro radu do profesní diskusní skupiny, kde sdílel celý text Testíčku a připsal: „Asi nejslušnější z těch tří studentek mi večer poslala email, cituji: "Dobrý večer, jen bych se chtěla omluvit za ty otázky na test. Myslely jsme to ze srandy, tak aby jste si nemyslel, že vás nebereme vážně nebo tak něco podobného." Já toho zkousnu hodně, chápu i pubertu 16letých slečen, ale tohle mi teda přijde tak dost za hranou, že nevím, co s tím. Občas se říká, že kluci udělají ve škole nějakou klukovinu. Já si teď říkám, jestli tohle mám i díky té omluvě přejít jako nějakou "holkovinu", nebo to řešit s třídní/vedením. Slečny nikdy nic takového nevyvedly ještě a doted' se chovaly slušně.“ Kolegové a kolegyně připsali téměř sto komentářů. A jejich rady byly následující:

Je to vtipný. A proč by to mělo být za hranou? Samozřejmě, že to máte přejít, nic strašného se nestalo. Maximálně jim napište, ať vám pošlou novou (nevtipnou) verzi.

Asi se jim líbíte, mladí kantoři to někdy mají těžké. :-). Jelikož měly koule se omluvit, přešla bych to s nadhledem.

Připadá mi to kreativní. Učím na technické škole, to máte vidět ty poznámky, když probírají kolíkové spoje, typy kolíků... Asi bych slečnám řekla, že je to pro vás nevhodné, ale že chápete, že je to život. Jen vás zkouší.

To vás klasicky zkoušejí - jestli budete reagovat jako tvrd'ák a mávat pětkami nebo kázeňskými problémy anebo máte smysl pro humor. Já bych to vzal jako základ a udělal písemku schválně podle toho.

Doggy style a misionáře bych škrtl nebo nahradil fyzikou a nechal bych tam jako jednu z možností 69.) To přece není obtěžování. Může se zasmát holka stejně jako kluk, učitel jako učitelka jakéhokoliv věku.

A kdyby to bylo genderově naopak? Kdyby tohle poslali sedmnáctiletí studenti třicetileté kantorce? Osobně proti tomu nic nemám, srandičky tohoto typu mi nevadí, na vyšším gymnáziu promítám

filmy jako *Trainspotting*, *Pride* a mnohé další zcela bez cenzury. Ale představme si situaci nějakého obvinění z obtěžování... jak by asi učitel/učitelka vysvětloval/a, že vedl/a konverzaci v tomto duchu (69, doggy style, misionář). Podle mne tohle už na hraně je, s třídním bych to samozřejmě neřešila, ale studentkám bych vysvětlila, proč tohle raději ne. Ani náhodou nejsem prudérní, s kamarády v hospodě se pobavím o čemkoli, ale na pracovišti, zvláště ve vztahu podřízený/nadřízený nebo učitel/žák si dávám setsakramentský pozor. (Sama se na té hraně občas pohybuji, ale právě proto si to uvědomuji a hlídám se.)

Ono to tady "skoro" každému přijde jako sranda, kreativní apod., ale pouze do té doby než to p. učitel použije ve sranda testu a milé pubertáčky to ukážou doba nebo na FB co dostaly za test, nějaký moudrý právník se toho chytne, pošle to dále a na problém je zaděláno, věřte že vím o čem mluvím (ustát to na ZŠ u 9. ročníku). Potom si tady budeme poplácat po zádech, jak jsme mu poradili. Ono každá legrace skončí s prvním "podáním". Tím neříkám, že by se měly trestat nebo něco podobného, ale probrat určitě s TU a vedením (chrání sám sebe) - samozřejmě pouze informovat, ne sankcionovat, potom vysvětlit o nevhodnosti (zase musí pan učitel vědět jaké má vedení. :)

Vlastně se jedná o sexuální obtěžování: nechtěná a nevyžádaná pozornost v intimní oblasti, např. sem spadá i vystavování člověka dvojsmyslným vtipům.

Nejčteněji zastoupená byla kategorie komentářů typu „prosim vás, nebuďte suchar, nic se nestalo, nedělejte nic“, což vystihuje české prostředí v tom, že za největší prohřešek se považuje „zkazit dobrý vtip.“ Nic proti vtipům, ale je rozdíl mezi posezením u vína s přáteli a profesionalitou vyučujících i vzdělávacích institucí.

Na tento incident můžeme nahlížet jako na pedagogickou situaci, kterou je možné skvěle využít k pojmenování některých citlivých témat. V tomto konkrétním případě především sexuálního obtěžování. Bez ohledu na to, zda se pan učitel cítí obtěžován nebo nikoli, může se třídou probrat roli sexuálních vtipků v různých situacích. Může dívky vlastním příkladem naučit, že vymezit se vůči něčemu, co není v daném kontextu úplně vhodné, je zcela na místě. Naopak komentáře typu „když to nepochopil, je to suchar“ jsou zraňující a v případě, že se jejich adresát/ka necítí dobře, zmenšují jeho/její manévrovací prostor pro obranu.

Tento konkrétní pan učitel to pochopil, dokonce se i zasmál, ale sexuální témata v nevhodných kontextech ho jako učitele můžou dostat do problematické situace, protože líbit by se to nemuselo některým rodičům. A zde se dostáváme k dalšímu důležitému bodu tohoto příkladu: Má učitel probrat incident s vedením? Většina komentujících chápala krok „probrat s třídním učitelem/vedením“, jako krok směřující k postihu dívek. Avšak „probrat s vedením“ je na místě ze zcela jiného důvodu. Pokud se vyučující cítí diskomfortně, má pocit, že je na tenkém ledu sexuálních vod, měla by být možnost seriózní konzultace součástí dobrého nastavení institučních procesů uvnitř školy. Pravidla zahrnující nejružnější projevy sexuality by v každé škole měla chránit jak studující, tak vyučující. Bohužel doporučení zahrnout do školních řádů a etických kodexů škol např. téma sexuálního obtěžování končí příliš často povzdychem nad tím, že to už dnes nebude moci muž ženě ani podržet dveře, nebo že se studentkám bude podsouvat nápad, že si můžou stěžovat na své pedagogy a studentky si to budou vymýšlet. Ale zdůrazňuji ještě jednou. Dobrá pravidla chrání nejen studující, ale i pedagogy. Pokud se vyučující dostanou do sexuálně ošemetné situace, mělo by být jasné, na koho se mohou obrátit pro konzultaci. Vrátime-li se k našemu příkladu s „testíčkem“- pokud by měl učitel možnost probrat s vedením, nebo jinou pověřenou osobou, co se stalo, jak k tomu došlo, jak se on v situaci cítí a co by případně bylo vhodné ve třídě udělat, bylo by to pro školu mnohem bezpečnější, než se tvářit, že se nic neděje. Bylo by zřejmé, že k sexuálnímu zertování nedošlo na podnět učitele, učitel by se cítil podpořen vedením, tudíž méně zranitelný, a v případě, že by se na vedení školy se stížností obrátil někdo z rodičů, vedení by mělo po ruce pádné vysvětlení: Studentky spontánně udělaly nemístný žert, nic z toho nevyvozujeme, netrestáme je, ale využili jsme situace k tomu, že jsme s celou třídou promluvili o tématu sexuálního obtěžování a možnostech, jak ho řešit.

Závěrem

Smyslem tohoto příspěvku bylo na několika ilustrativních příkladech ukázat, že téma sexuality nelze ze školního prostředí vymazat, ani ho nelze uzávorkovat v hodinách sexuální výchovy. Z tohoto důvodu by sexualita jako taková měla být reflektována vedením škol. Profesionální a zodpovědný

přístup škol v oblasti sexuality neobnáší pouze zajištění programů sexuální výchovy, ale i reflexi toho, jak se sexualita promítá do každodenního života školy, do interakcí mezi studujícími i vyučujícími, i do prostředí, se kterým může být pro některé studující obtížnější se identifikovat, pokud ho vnímají jako hostilní (např. sexistické komentáře, sexuální vtipky, absence jiných než heterosexuálních vzorců). Tato reflexe by pak měla vést k zformulování pravidel, která poskytnou všem opěrné body pro řešení menších i závažnějších konfliktů, ale také mohou přispět k vytváření prostředí, ve kterém se nikdo necítí marginalizován, vysmíván nebo nevyslyšen. Jejich smyslem rozhodně není vytvořit asexuální prostředí, v němž se na sebe dva lidé bojí i pohlédnout, aby to nebylo chápáno jako obtěžování. Z výše uvedeného je jasné, že sexualitu ze školního prostředí vyškrtnout nelze. Proto je lepší s ní citlivě zacházet a brát ji s veškerou vážností.

Lucie Jarkovská, Ph.D.

Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Trestnoprávna ochrana ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti podľa slovenského Trestného zákona

Pavol Kádek

Abstrakt

Autor sa v predmetnom príspevku venuje analýze trestnoprávnej ochrany ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti, ako aj výkladu právnej úpravy trestných činov proti ľudskej dôstojnosti v zmysle súčasného slovenského Trestného zákona, a to z pohľadu rôznych aspektov vývoja týchto trestných činov. Pozornosť autora bola venovaná stručnému rozboru základných znakov skutkových podstat jednotlivých trestných činov proti ľudskej dôstojnosti, ktorých legálnu úpravu nachádzame v súčasnom platnom a účinnom hmotnoprávnom kódexe trestnej povahy – v Trestnom zákone č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov (druhá hlava, druhý diel). V zmysle súčasnej trestnoprávnej úpravy radíme medzi trestné činy proti ľudskej dôstojnosti, trestný čin znásilnenia, sexuálneho násillia, sexuálneho zneužívania, ako aj trestný čin súlože medzi príbuznými - incest. V zákonnej úprave trestných činov proti ľudskej dôstojnosti sa premieta ústavná zásada rovnosti mužov a žien vo všetkých oblastiach života spoločnosti (vrátane tej sexuálnej oblasti) a odrážajú sa morálne zásady spoločnosti a jej záujem na zdravom a ničím nerušenom rozvoji mladého pokolenia. Príslušnými ustanoveniami Trestného zákona sa chráni nedotknuteľnosť ľudskej dôstojnosti vo sfére sexuálnych vzťahov pred útokmi, ktoré do týchto dôležitých záujmov ľudskej osobnosti rušivo a najmä protiprávne zasahujú.

KLúčové slová

znásilnenie ženy, sexuálne násillie proti mužovi a žene, sexuálne zneužívania detí, súlož medzi príbuznými v priamom rade a súrodencami (incest)

Uvedenie do problematiky

Kodifikácia trestného práva v bývalej Československej republike nebola vôbec jednoduchá. Prvé kodifikačné snahy týkajúce sa československého trestného práva, ktoré siahajú už do obdobia 1. ČSR, skončili neúspešne. Po vzniku 1. ČSR v roku 1918, bol zákonom č. 11/1918 Sb. v rámci zachovania právnej kontinuity recipovaný rakúsko-uhorský (resp. rakúsko-maďarský) právny poriadok, platný predtým v Rakúsko-Uhorskej (resp. v Rakúsko-Maďarskej) monarchii. V novovznikutej Československej republike sa uplatňoval právny dualizmus, t.j. na území českých krajín (Čechy, Morava, Slezsko) sa uplatňoval Rakúsky trestný zákonník z roku 1852, konkrétne zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkoch, uvedený patentom č. 117/1852 r. z., a na Slovensku platil Uhorský (Maďarský) trestný zákonník o zločinoch a prečinoch zák. čl. V/1878 (Magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségéről). Spomenutý trestný kódex platný dovtedy v uhorskej (resp. v maďarskej) časti monarchie, a neskôr potom na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, je často označovaný ako tzv. Csemegi kódex, podľa kodifikátora tohto zákonníka, ktorým bol Károly Csemegi, maďarský právnik, významná osobnosť maďarského trestného práva a právnej vedy. Károly Csemegi pracoval na tomto veľdiel celých päť rokov, za čo ho potom panovník vyznamenal Rádom svätého Štefana. V Csemegihom kódexe boli trestné činy proti ľudskej dôstojnosti upravené v XIV. časti, konkrétne v ustanoveniach § 232 až § 250 tohto zákonníka. Vychádzajúc z predmetných paragrafových ustanovení, možno skonštatovať, že v trestnoprávnej rovine bolo postihované znásilnenie ženy, pohlavné zneužitie, pohlavný styk s osobou toho istého pohlavia, sexuálny styk so zvieratom, incest, ako aj ďalšie trestné činy týkajúce sa napr. rozvrátenia manželstva a pod. Predmetné paragrafové ustanovenia Csemegihom kódexu upravujúce trestné činy proti ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti vychádzali z prísnych morálnych zásad vtedajšej doby. Vtedajšiu trestnoprávnu úpravu možno bezpochyby označiť za nadčasovú.

Kodifikačné snahy československého trestného práva hmotného boli zavŕšené až v socialistickej Československu, a to prijatím úplne nového trestného kódexu hmotnoprávnej povahy - Trestného zákona č. 86/1950 Zb. Národné zhromaždenie Československej republiky sa uznieslo na Trestnom zákone č. 86/1950 Zb. dňa 12. júla 1950, pričom účinnosť nadobudol tento právny predpis už 1. augusta

tohto istého roku. Nový Trestný zákon č. 86/1950 Zb. urobil koniec dovtedy existujúcemu právnemu dualizmu trestného práva v Československu a zrušil dovtedy platné rakúsko-uhorské (rakúsko-maďarské) trestné zákony. Trestné činy proti dôstojnosti človeka boli v novom Trestnom zákone upravené v siedmej hlave druhého dielu osobitnej časti, v ustanoveniach § 238 až § 244, a išlo o trestný čin znásilnenia, pohlavného zneužitia, pohlavného styku s osobou toho istého pohlavia, súlože medzi príbuznými, obchodu so ženami, ako aj trestný čin ohrozenia mravnosti.

Rekodifikácia trestného práva sa uskutočnila v socialisticom Československu v roku 1961. Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky sa uznieslo ako osemnásť rokov, alebo s osobou toho istého pohlavia mladšou ako osemnásť rokov, alebo s osobou toho istého pohlavia zneužívajúc jej závislosť. V čase účinnosti Trestného zákona č. 86/1950 Zb. boli pohlavné styky medzi osobami toho istého pohlavia trestné bez výnimky. Od účinnosti Trestného zákona č. 140/1961 Zb. nebol sexuálny styk s osobou rovnakého pohlavia trestným činom, ak k nemu došlo dobrovoľne, bez odplaty, bez vzájomnej dohody a za okolností, ktoré nevyvolávali verejnú pohoršenie, pričom išlo o pohlavný styk osôb plnoletých, t.j. starších než osemnásť rokov.

Rekodifikácia trestného práva hmotného bola v samostatnej Slovenskej republike zavŕšená v roku 2005, kedy bol Národnou radou Slovenskej republiky prijatý nový Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. Národná rada Slovenskej republiky sa uzniesla na tomto novom hmotnoprávnom trestnom kódexe dňa 20. mája roku 2005, pričom účinnosť nadobudol až 1. januára roku 2006. Tento nový, rekodifikovaný Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. zrušil dovtedy platný Trestný zákon č. 140/1961 Zb. Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti sú obsiahnuté v ustanoveniach § 199 až § 203 (2. hlava, 2. diel) osobitnej časti Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. Medzi tieto trestné činy radíme trestný čin znásilnenia (ženy), trestný čin sexuálneho násillia (proti žene, ako aj proti mužovi), trestný čin sexuálneho zneužívania (detí, mladistvých, t.j. mladších ako pätnásť rokov, resp. v zmysle ustanovenia § 202 Trestného zákona mladších ako osemnásť rokov), ako aj trestný čin súlože medzi príbuznými (tzv. incest medzi osobami opačného pohlavia, ktoré sú v príbuzenskom vzťahu v priamom pokolení, alebo v súrodeneckom vzťahu).

Znásilnenie

Trestný čin znásilnenia (ženy) je v slovenskom Trestnom zákone upravený v ustanovení § 199. Hmotným predmetom útoku je pri tomto trestnom čine výlučne žena. V zmysle slovenskej právnej úpravy sa základná skutková podstata trestného činu znásilnenia naplní, ak páchatel' násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložiu alebo na taký čin zneužije jej bezbrannosť. Podľa slovenského Trestného zákona možno trestný čin znásilnenia spáchať jedine na žene, nikdy nie na mužovi.

Podľa slovenského Trestného zákona je pri trestnom čine znásilnenia chráneným spoločenským záujmom, a teda objektom skutkovej podstaty tohto trestného činu, výlučne právo každej ženy slobodne rozhodovať o svojom pohlavnom (sexuálnom) živote. Pri trestnom čine znásilnenia vôbec nie je podstatné, či ide o ženu s dobrou povestou, alebo o ženu so zlou povestou vo vzťahu k jej sexuálnemu životu. Znásillniť možno taktiež ženu (manželku), ktorá žije v manželstve, pričom páchatel'om môže byť i manžel znásillnenej ženy za predpokladu, že tento muž (manžel a páchatel') svoju manželku násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donútil k súložiu alebo k tomuto účelu zneužil jej bezbrannosť. Na naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia sa vyžaduje, aby páchatel' násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donútil ženu k súložiu alebo na taký čin zneužil jej bezbrannosť. Povinným znakom objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia je hmotný predmet útoku, ktorým je v tomto prípade žena, na ktorú páchatel' pôsobí, aby zasiahol objekt skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia, t.j. ľudskú dôstojnosť ženy. Páchatel'om skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia môže byť ktorýkoľvek muž, ktorý násillím alebo hrozbou bezpro-

stredného násillia donúti ženu k súložu. Páchatel'om, resp. spolupáchatel'om trestného činu znásillenia môže však byť aj žena, ak násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donútila inú ženu k súložu s mužom (R 28/1984). Na naplnenie subjektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu znásillenia sa vyžaduje dolozne zavinenie.

Pod pojmom koitus – súlož treba rozumieť spojenie pohlavných orgánov muža a ženy, pričom spojením je súlož dokonaná bez ohľadu na to, či došlo k pohlavnému ukojeniu. Keď ide iba o dotyk pohlavných orgánov, je to len pokus trestného činu znásillenia. V zmysle zaužívanej súdnej praxe, ak dôjde čo i len k čiastočnému vsunutiu pohlavného údu muža do pohlavného ústrojenstva znásillenej ženy, považuje sa takéto konanie páchatel'a za dokonanú súlož, pričom ani nemusí dôjsť k porušeniu panenskej blany (hymen) (R 6/1984). Koitus (coitus) – súlož je teda pohlavný styk, pri ktorom dochádza k zavedeniu stoporeného mužského pohlavného údu – penisu do pošvy (vagíny) ženy.

Pri trestnom čine znásillenia páchatel' násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložu, prípadne zneužije jej bezbrannosť, a tak svoju obeť znásillí. V prevažnej väčšine prípadov používa páchatel' na spáchanie tohto trestného činu fyzické násillie proti telesnej integrite ženy, prípadne hrozbou takéhoto fyzického násillia. Niektorí páchatelia však svoju obeť uvedú do stavu bezbrannosti ľst'ou, a až následne ju znásillia. Za stav bezbrannosti ženy možno považovať aj spánok. Ak páchatel' zneužije spánok ženy na súlož alebo ak sa páchatel' pokúsi zneužiť spánok ženy na súlož, dopustí sa trestného činu znásillenia, prípadne pokusu tohto trestného činu. Ale ak páchatel' počíta s tým, že sa žena včas zobudí, a zamýšľa využiť jej omyl spočívajúci v tom, že ho bude považovať za svojho manžela, nejde o trestný čin znásillenia, prípadne o pokus tohto trestného činu, ale o trestný čin poškodzovania cudzích práv, prípadne, ak žena včas omyl spozoruje a k súložu preto nedôjde, o pokus tohto trestného činu (R 36/1979). Za stav bezbrannosti možno považovať i stav bezvedomia, stav po požití omamných či psychotropných látok, stav, kedy je žena spútaná, alebo stav, kedy sa žena nemôže brániť vzhľadom na svoje fyzické postihnutie, prípadne i stav, kedy žena vzhľadom na svoju mentálnu zaostalosť nemôže pochopiť páchatel'ovo protiprávne konanie v podobe znásillenia. Stav bezbrannosti ženy môže byť spôsobený aj duševnou poruchou, v dôsledku ktorej žena nechápe zmysel páchatel'ovho konania a nie je schopná posúdiť potrebnosť odporu proti požadovanej súložu. Ide o zneužitie bezbrannosti, ak páchatel' vie o tomto stave poškodenej ženy a zámerne ho využije na uskutočnenie súložu (R 6/1984).

Pri trestnom čine znásillenia možno pod pojmom donútenie považovať také konanie, pri ktorom páchatel' prekoná vážne mienený odpor ženy, ktorá sa nemôže ubrániť kvôli fyzickej prevahe (presile) muža ako páchatel'a tohto trestného činu.

O dobrovoľné upustenie od pokusu trestného činu znásillenia nejde vtedy, ak páchatel' od ďalšieho násillného konania upustil len preto, že napadnutá žena použila ľst', ktorej páchatel' uveril (R 33/1965).

Trestného činu znásillenia sa môže dopustiť aj ten, kto násillím alebo pod hrozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložu s iným mužom.

Obmedzovanie osobnej slobody vykonané fyzickým útokom páchatel'a voči poškodenej žene môže byť posúdené ako príprava na trestný čin znásillenia alebo pokus trestného činu znásillenia, ak páchatel' slovnými výrokmi alebo aj inak dostatočne prejavil svoj konečný zámer dosiahnuť súlož aj proti vôli poškodenej ženy (R 44/1964).

Sexuálne násillie

Trestný čin sexuálneho násillia je upravený v ustanovení § 200 slovenského Trestného zákona. Pri tomto trestnom čine môže byť hmotným predmetom útoku tak žena, ako aj muž. Základnú skutkovú podstatu trestného činu sexuálneho násillia páchatel' naplní, ak násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti iného (či už muža alebo ženu) k orálnemu styku, k análnemu styku alebo k iným sexuálnym praktikám, alebo na taký čin zneužije bezbrannosť ženy alebo muža. Pri trestnom čine sexuálneho násillia je chráneným spoločenským záujmom, a teda objektom skutkovej podstaty tohto trestného činu, výlučné právo osoby (muža i ženy) slobodne rozhodovať o svojom sexuálnom živote, resp. aj o vykonávaných sexuálnych praktikách. Na naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu sexuálneho násillia sa vyžaduje, aby páchatel' donútil muža alebo ženu k iným sexuálnym praktikám než je súlož, t.j. k neprirodzenému spôsobu sexuálneho styku (coitus praeter naturam), resp. k sexuálnemu styku proti prírode (coitus contra naturam, t.j. coitus per os, príp. coitus per anum), prípadne k iným neprirodzeným sexuálnym praktikám, akým je napr. sadomasochizmus, a pod. Sadi-

zmus možno charakterizovať ako sexuálnu úchyľku, pri ktorej osoba dosahuje sexuálne ukojenie tým, že týra či ponižuje svoju obeť, prípadne jej spôsobuje fyzické bolesti či utrpenie. Sadista sa vzruší už samotným týraním svojej obete. Pojem sadizmus je odvodený od mena francúzskeho spisovateľa, markíza de Sade, ktorý je autorom niekoľkých erotických románov opisujúcich sexuálne praktiky spojené s bolesťami a utrpením sexuálneho partnera. Masochizmus je taktiež obdoba sexuálnej úchyľky, pri ktorej sa osoba vzrušuje tým, že je týraná či ponižovaná. Pojem masochizmus je odvodený od mena rakúskeho spisovateľa Sacher-Masocha, ktorý túto sexuálnu úchyľku opisoval vo svojich románoch. Páchateľom skutkovej podstaty trestného činu sexuálneho násillia môže byť ktokoľvek. Na naplnenie subjektívnej stránky tohto trestného činu sa vyžaduje dolozne zavinenie zo strany páchatela.

V rámci komparácie sa žiada poznamenať, že iné sexuálne praktiky, t.j. najmä orálny styk (coitus per os) a análny styk (coitus per anum) sú v zmysle českej trestnoprávnej úpravy, ak k nim dôjde násillím či hrozbou násillia, postihované v rámci skutkovej podstaty trestného činu znásillenia. V zmysle slovenskej právnej úpravy sú však tieto iné sexuálne praktiky, v prípade ak k nim dôjde násillím či hrozbou násillia, posudzované ako trestný čin sexuálneho násillia.

Sexuálne zneužívanie

Trestné činy sexuálneho zneužívania sú upravené v ustanoveniach § 201, § 201a, § 201b, § 202 Trestného zákona. Pri trestných činoch sexuálneho zneužívania je chráneným spoločenským záujmom, a teda objektom skutkovej podstaty týchto trestných činov, záujem spoločnosti na ochrane zdravého sexuálneho vývinu, nerušeného mravného a telesného vývinu maloletých osôb - detí, ktorých vývin by mohol byť narušený predčasným pohlavným - sexuálnym stykom. Hmotným predmetom útoku je dieťa (chlapec alebo dievča) mladšie ako pätnásť rokov (resp. v § 202 dieťa mladšie ako osemnásť rokov), pričom nie je rozhodujúca pohlavná - sexuálna, fyzická či mentálna vyspelosť, či dokonca predošlá sexuálna skúsenosť obete tohto trestného činu. Súhlas poškodeného nevyklučuje trestnú zodpovednosť páchatela tohto trestného činu.

Na naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu sexuálneho zneužívania sa vyžaduje, aby páchatel:

- vykonal súlož (koitus) s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo takú osobu iným spôsobom sexuálne zneužil (intenzívne zásahy do sexuálnej sféry dieťaťa, napr. ohmatávanie pohlavných orgánov za účelom sexuálneho ukojenia),
- prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby navrhol dieťaťu mladšiemu ako pätnásť rokov osobné stretnutie v úmysle spáchať na ňom trestný čin sexuálneho zneužívania (t.j. kontaktoval dieťa mladšie ako pätnásť rokov cez internet za účelom sexuálneho zneužitia) alebo trestný čin výroby detskej pornografie, pričom sám nie je dieťaťom,
- zneužil dieťa mladšie ako pätnásť rokov v úmysle vyvolania sexuálneho uspokojenia jeho účasťou na sexuálnych aktivitách alebo sexuálnom zneužití, hoci sa na nich takéto dieťa nemusí priamo zúčastňovať, alebo umožnil takéto jeho zneužitie,
- pohlol dieťa (osobu mladšiu ako osemnásť rokov) k mimomanželskej súložii alebo ho iným spôsobom sexuálne zneužil, ak je takéto dieťa (osoba mladšia ako osemnásť rokov) zverené do starostlivosti páchatela alebo pod jeho dozor alebo odkázaná osoba; alebo ak išlo o detskú prostitúciu; alebo ak zneužil uznané postavenie, ktoré vyplýva z dôvery, autority alebo vplyvu na dieťa.

Objektívna stránka spočíva predovšetkým vo vykonaní koitu s osobou mladšou než pätnásť rokov, prípadne v iných spôsoboch sexuálneho zneužitia osoby mladšej než pätnásť rokov. Súložou (koitom) sa rozumie spojenie pohlavných orgánov muža a ženy, a to bez ohľadu na to, či došlo k pohlavnému ukojeniu. Iným spôsobom sexuálneho zneužívania osoby mladšej než pätnásť rokov sa rozumie ukájanie sexuálneho pudu napríklad dotýkaním sa tela zneužívanej osoby, bozkávaním, siahaním či ohmatávaním pohlavných orgánov, prs, a pod. Ide o intenzívnejšie zásahy do sexuálnej sféry zneužívanej obete. Pričom treba dôrazne podotknúť, že pri trestnom čine sexuálneho zneužívania kladie Trestný zákon súlož a iné spôsoby sexuálneho zneužitia na jednu úroveň.

Pri trestnom čine sexuálneho zneužívania nezáleží na tom, či sa sexuálne zneužívanie realizovalo formou koitálnou alebo nekoitálnou, a či sa páchatel tohto trestného činu ukojil alebo neukojil. Páchateľom trestného činu sexuálneho zneužívania môže byť ktokoľvek, t.j. muž i žena. Pokiaľ ide

o súlož, môže byť páchatelom len osoba opačného pohlavia. Pri inom sexuálnom zneužití môže byť páchatelom aj osoba rovnakého pohlavia. Páchatelom trestných činov sexuálneho zneužívania môže byť aj právnická osoba. Na naplnenie subjektívnej stránky sa vyžaduje doložné zavinenie páchatel'a tohto trestného činu.

K naplneniu znakov trestného činu sexuálneho zneužívania nie je potrebné, aby pri sexuálnom zneužití osoby mladšej ako pätnásť rokov, došlo u páchatel'a k pohlavnému ukojeniu. Stačí, ak koná páchatel' v pohlavnom vzrušení v snahe svoje vzrušenie akýmkoľvek spôsobom uspokojiť, pričom nie je rozhodujúce, či a do akej miery takéto uspokojenie dosiahne (R 31/1964).

Pri trestnom čine sexuálneho zneužívania nemožno za výnimočné okolnosti prípadu považovať to, že páchatel' osobu mladšiu ako pätnásť rokov pohlavne zneužíval iným spôsobom ako súložou, alebo že trestná činnosť páchatel'a nezanechala na maloletom zvláštne psychické narušenie (R 5/1966).

Konanie páchatel'a, ktorý prinúti osobu mladšiu ako pätnásť rokov, zverenú do starostlivosti alebo pod dozor, zneužívajúcej jej závislosť k opätovným súložiam, a v tomto konaní pokračuje i po dosiahnutí pätnásťročia jej veku, naplňa znaky trestných činov sexuálneho zneužívania v reálnom súbehu (R 25/1980).

Súlož medzi príbuznými

Trestný čin súlož medzi príbuznými (incest) je v slovenskom Trestnom zákone upravený v ustanovení § 203. Pri trestnom čine súlož medzi príbuznými je chráneným spoločenským záujmom, a teda objektom skutkovej podstaty tohto trestného činu, záujem spoločnosti na ochrane zdravého vývoja budúcich generácií pred možným ohrozením z degenerácie budúcich pokolení. Morálna zásada, ktorá nedovoľuje koitus medzi priamymi predkami a priami potomkami opačného pohlavia, a taktiež medzi súrodencami opačného pohlavia, je daná skúsenosťami a znalosťami z genetiky a lekárskej vedy, podľa ktorých je takéto potomstvo od blízkych príbuzných vysoko ohrozené možnou degeneráciou. Na naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty tohto trestného činu sa vyžaduje, aby páchatel' vykonal súlož s príbuzným v priamom pokolení alebo so súrodencom. Páchatel'mi sú pri tomto trestnom čine obaja súložiaci príbuzní, ktorí sú opačného pohlavia a ktorí sú príbuznými v priamom rade alebo v súrodeneckom vzťahu. Súhlas poškodeného nemá vplyv na trestnú zodpovednosť páchatel'a tohto trestného činu. Z hľadiska naplnenia subjektívnej stránky sa vyžaduje doložné zavinenie.

Základnú skutkovú podstatu trestného činu súlož medzi príbuznými páchatel' naplní, ak vykoná súlož s príbuzným v priamom rade, v priamom pokolení, alebo so súrodencom (kolaterálom). Prísnejší trestnoprávny postih hrozí tomu páchatel'ovi a kvalifikovanú skutkovú podstatu trestného činu súlož medzi príbuznými naplní ten, kto spácha uvedený trestný čin na chránenej osobe (napr. na dieťati, chorej osobe a pod).

Pod pojmom incest (incestum – krvismilstvo, incestus – nečistý) sa rozumie súlož medzi príbuznými v priamom pokolení alebo medzi súrodencami. S trestnoprávnymi následkami je spojené jedine vykonanie súlož, koitu osobami opačného pohlavia, ktoré sú navzájom v príbuzenskom vzťahu, t.j. buď v priamom pokolení alebo v súrodeneckom vzťahu. Súložou rozumieme spojenie pohlavných orgánov muža a ženy. Iné spôsoby sexuálneho ukájania medzi týmito osobami v príbuzenskom vzťahu nie sú spojené s trestnoprávnymi následkami.

Príbuzní v priamom pokolení sú jednak priami predkovia (ascendenti) a jednak priami potomkovia (descendenti). Príbuzenstvom v priamom rade je určené vzťahom medzi predkami a potomkami. Treba zdôrazniť, že musí ísť o pokrvné príbuzenstvo, pričom nepatrí sem príbuzenstvo, ktoré vzniklo napríklad švagrovstvom, adopciou, osvojením, a pod. Príbuznými v pobočnom rade (kolateráli) sú len súrodenci. Súrodencami sú brat a sestra, pričom nezáleží na tom, či majú spoločných oboch rodičov, alebo len jedného spoločného rodiča.

Za predpokladu, že páchatel' spácha trestný čin znásilnenia alebo trestný čin sexuálneho zneužívania formou súlož s príbuzným v priamom pokolení alebo so súrodencom, dopustí sa niektorého z týchto trestných činov v jednočinnom súbehu s trestným činom súlož medzi príbuznými (R 54/1988).

Zoznam použitej literatúry:

Mitlöchner, M.: Dítě jako zvlášť zranitelná oběť trestné činu. In: 26. Celostátní kongres k sexuální výchově v České republice, Pardubice, ČR, 11.-12.10. 2018 [Sborník referátů], 2018. – ISBN 978-80-905696-8-3. – s. 59-63.

Mitlöhner, M.: Některé zajímavosti v trestním zákoně. In: 25. Celostátní kongres k sexuální výchově v České republice, Pardubice, ČR, 12.-14.10. 2017 [Sborník referátů], 2017. – ISBN 978-80-905696-5-2. – s. 118-122.

Kádek, P.: Sexuálně trestné činy – komparácia českej a slovenskej právnej úpravy. In: 25. Celostátní kongres k sexuální výchově v České republice, Pardubice, ČR, 12.-14.10. 2017 [Sborník referátů], 2017. – ISBN 978-80-905696-5-2. – s. 65-72.

Kádek, P.: Analýza sexuálních trestných činov v slovenskom rekodifikovanom Trestnom zákone. In: Sexuální trestné činy včera a dnes. – Ostrava: KEY Publishing, 2014. – ISBN 978-80-7418-213-6. – s. 289-296.

Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov.

Trestný zákon č. 140/1961 Zb. v znení neskorších právnych predpisov.

Trestný zákon č. 86/1950 Zb. v znení neskorších právnych predpisov.

Uhorský (Maďarský) trestný zákonník o zločinoch a prečinoch zák. čl. V/1878 (Magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről) – Csemegi kódex.

Summary

The author of the contribution deals with the issue of criminal liability in the field of offences against human dignity. The contribution briefly analyzes the selected subject matters of the offences against human dignity, namely rape, sexual violence, sexual abuse, and incest. The author examines various sexual offences and describes individual subject matters of the offences against human dignity and refers the importance of legal protection of human dignity in the Slovak Criminal Code.

Kontakt na autora:

JUDr. Pavol Kádek, Ph.D.,

vedúci Katedry medicínskeho práva, Lekárska fakulta, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave,

výskumný pracovník na Ústave sociálneho lekárstva a lekárskej etiky, Lekárska fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave.

K některým aspektům právní odpovědnosti poskytovatelů zdravotní péče

Pavol Kádek

Abstrakt

V souvislosti s lidskou reprodukcí obecně, a umělou lidskou reprodukcí zvláště, je spojena i právní odpovědnost poskytovatelů zdravotní péče, resp. poskytovatelů specifických zdravotních služeb. Problematika počátku i konce lidského života je rovněž spojena s právní odpovědností zdravotnického pracovníka. Každý pacient má právo být ochráněn před důsledky nedostatečné funkčnosti zdravotnických služeb, před zanedbáním zdravotní péče, jakož i právo na přístup ke zdravotnickým službám, ošetření a léčbě, které splňují vysoce stanovené medicínské standardy. Tak jako v minulosti, i v současnosti je problematika právní odpovědnosti v medicíně vysoce aktuálním tématem.

Klíčová slova

právní odpovědnost, zdravotnictví, medicína

Úvod

Medicína je velmi dynamicky se rozvíjející vědní disciplína, která postupuje mílovými kroky a pouká pozornost nejen zdravotnických pracovníků a přírodovědců, ale i dalších vědců z řad medicínských právníků. Bez jakékoli hyperbolizace lze konstatovat, že medicína je jednou z nejrychleji se rozmáhajících věd jak z pohledu přírodních, exaktních věd, tak i z pohledu medicínského práva a ostatních společenských věd. Zdravotníci pracovníci se při poskytování zdravotní péče každodenně setkávají s palčivými problémy, které mnohdy nevyplývají jen ze samotného realizování vyšetřovacích, diagnostických, terapeutických, případně preventivních medicínských úkonů, ale mají mnohem širší rámec. Medicínské právo vstupuje bezpochyby i do oblasti poskytování zdravotní péče a výkonu jednotlivých medicínských úkonů.

Předpoklady vzniku právní odpovědnosti v medicíně a ve zdravotnictví

Problematika právní odpovědnosti v medicíně a ve zdravotnictví je jedním z nejkomplikovanějších medicínsko-právních institutů. Právní teorie používá pro pojem „právní odpovědnost“ různé definice. Právní odpovědnost lze definovat jako „povinnost příslušného subjektu odpovědnosti nést důsledky svého zaviněného protiprávního jednání“ (v případě subjektivní odpovědnosti, odpovědnosti za zavinění) nebo „povinnost subjektu odpovědnosti nést důsledky určitého protiprávního objektivního stavu“ (v případě objektivní odpovědnosti, odpovědnosti za výsledek). Jinými slovy řečeno, jde o jakousi „povinnost strpět objektivním právem stanovené nepříznivé následky (sankce) uložené subjektu odpovědnosti za jeho protiprávní jednání, resp. za existující protiprávní stav“.

Na to, abychom vůbec mohli hovořit o vzniku právní odpovědnosti v medicíně, ve zdravotnictví, resp. o vzniku právní odpovědnosti zdravotnických pracovníků či zdravotnických zařízení, je nezbytné splnit jednotlivé předpoklady vzniku odpovědnosti. Těmito předpoklady se rozumí protiprávní jednání, existence škodlivého následku na straně pacienta, existence kauzálního nexu mezi protiprávním jednáním ze strany zdravotnického pracovníka (zdravotnického zařízení) a vzniklým škodlivým následkem na straně pacienta, a v případě subjektivní odpovědnosti i zavinění jako subjektivní předpoklad vzniku odpovědnosti.

Protiprávní jednání při výkonu medicínských úkonů

Pod prvním předpokladem vzniku právní odpovědnosti v medicíně a ve zdravotnictví, resp. vzniku právní odpovědnosti poskytovatelů zdravotní péče (tj. zdravotnických pracovníků či zdravotnických

zařízení) rozumíme buď existenci protiprávního jednání jako takového, tj. tzv. *contra legem* jednání, nebo existenci právně relevantní škodné události. Protiprávnost je takovou vlastností činu, v důsledku které se tento čin přičítá právu. Jde o rozpor lidského jednání, chování s objektivním právem, který se projevuje jako stav poruchy nebo ohrožení právem chráněných společenských vztahů. Protiprávnost jako prvek odpovědnosti skutkové podstaty musí být skutečně dána, pokud má dojít k vzniku právní odpovědnosti předpokládající naplnění všech prvků odpovědnosti skutkové podstaty, tedy předpokladů odpovědnosti za škodu, resp. újmu. Je nesporné, že protiprávnost musí být nejen dána, ale také prokázána.

K tomu, aby bylo vůbec možné považovat daný vyšetřovací, diagnostický, terapeutický, případně preventivní medicínský úkon za dovolený a legální, a tudíž za souladný s platnými a účinnými právními předpisy, je nezbytné splnit dvě základní obligatorní podmínky legálního poskytování zdravotní péče. Těmito základními podmínkami legálního poskytování zdravotní péče je třeba rozumět „povinnost poskytovat zdravotní péči ve smyslu principu *de lege artis medicinae*“, a protože jsme opustili paternalistický model vztahu zdravotnický pracovník - pacient, tak i „povinnost poskytovat zdravotní péči jen na základě předchozího svobodného a informovaného souhlasu pacienta“, kterému předcházelo poučení ze strany ošetřujícího zdravotnického pracovníka, samozřejmě za předpokladu, že nebyla splněna některá ze zákonných podmínek, kdy je možné zdravotní péči poskytovat i bez předchozího informovaného souhlasu pacienta (například v případě neodkladné zdravotní péče).

Fundamentálním předpokladem legálního poskytování zdravotní péče je povinnost provádět vyšetřovací, diagnostické, terapeutické a preventivní medicínské úkony ve smyslu principu *de lege artis medicinae*. Zdravotní výkon lze považovat za výkon v souladu s principem *de lege artis medicinae*, pokud je příslušný vyšetřovací, diagnostický, terapeutický nebo preventivní úkon odbornou medicínskou veřejností všeobecně uznávaný, ověřený nebo osvědčený, jehož účinnost, účelnost a opodstatněnost se obecně, nebo alespoň v převážné míře přijímá v kruhu medicínských odborníků a specialistů, přičemž je v souladu s aktuálním stavem a poznatky lékařských a biomedicínských věd a dosaženou nejvyšší úrovní teoretických a praktických poznatků v oblasti poskytování zdravotní péče.

V případě, že byl určitý medicínský úkon vyšetřovací, diagnostické, léčebné, příp. preventivní povahy provedený *non de lege artis medicinae*, má to zpravidla za následek vyvození odpovědnosti zdravotnického zařízení, resp. občanskoprávní odpovědnosti soukromého zdravotnického pracovníka, pracovněprávní odpovědnosti zdravotnického pracovníka jako zaměstnance zdravotnického zařízení, disciplinární odpovědnosti člena příslušné profesní komory ve zdravotnictví, administrativní odpovědnosti vůči příslušnému správnímu orgánu, příp. dokonce i trestní odpovědnosti konkrétního zdravotnického pracovníka za předpokladu, že se naplnila skutková podstata některého trestného činu (nejčastěji trestného činu proti životu, proti zdraví, resp. trestného činu ohrožující život nebo zdraví pacienta).

Druhá obligatorní podmínka legálního poskytování zdravotní péče v sobě zahrnuje povinnost poskytovat zdravotní péči jen na základě legálního svobodného a informovaného souhlasu pacienta, kterému předcházelo poučení ze strany ošetřujícího zdravotnického pracovníka. V současnosti se už totiž zdravotní péče poskytuje v převážné většině případů výhradně na základě předchozího informovaného souhlasu pacienta. Je tomu tak proto, že se ve zdravotnické praxi nahradil původní paternalistický model vztahu zdravotnický pracovník - pacient novým modelem, který je budován mezi zdravotnickým pracovníkem a pacientem na bázi spolupráce, součinnosti, kooperace, rovnocennosti a partnerství.

Škodlivý následek na straně pacienta

Druhým obligatorním předpokladem vzniku právní odpovědnosti je vznik škody, újmy, resp. existence škodlivého následku. Škodlivý následek je bezpochyby jednou z nejdůležitějších podmínek, bez které bychom o vzniku právní odpovědnosti v medicíně ani nemohli mluvit, protože škodlivý následek představuje tu samotnou újmu, resp. škodu, která protiprávním jednáním zdravotnického pracovníka, pacientovi vznikla. Škodlivým následkem v souvislosti se vznikem právní odpovědnosti v medicíně může být např. újma na zdraví, tj. poškození zdraví pacienta, nebo dokonce úmrtí pacienta v důsledku jednání zdravotnického pracovníka způsobem *non de lege artis medicinae*.

V případě, že se podíváme na škodlivý následek z občanskoprávního hlediska, může jím být majetková, materiální, hmotná újma - škoda nebo nemajetková, imateriální, nehmotná újma např. na osobnostních právech pacienta. Skutkovým znakem protiprávního chování a tedy předpokladem uložení odpovědnosti je vždy výsledek, tj. škodlivý následek, kterým je újma vzniklá na ohroženém, resp. porušeném právním poměru. Lze tedy jednoznačně konstatovat, že bez existence škodlivého následku v podobě újmy není občanskoprávního protiprávního jednání, resp. občanskoprávního protiprávního úkonu, a není ani občanskoprávní odpovědnosti, resp. újmy v medicíně.

Trestní zákon upravuje i tzv. ohrožující trestné činy proti životu či zdraví. Z pohledu trestního práva existují totiž i takové případy, kdy škodlivý následek v podobě vzniku např. újmy na životě nebo újmy na zdraví na straně pacienta nenastane, avšak trestní odpovědnost zdravotnického pracovníka je dána. V takovém případě jde o ohrožující trestné činy, a to např. o trestný čin neoprávněného experimentu na člověku a klonování lidské bytosti, nebo např. i o trestný čin neposkytnutí pomoci zdravotnickým pracovníkem osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví příznaky těžké újmy na zdraví, ačkoli tento zdravotnický pracovník je podle povahy svého zaměstnání, resp. zdravotnického povolání povinen takovou pomoc poskytnout. Z trestněprávního hlediska je obligatorním znakem charakterizujícím objektivní stránku trestného činu i následek. Následek třeba z pohledu trestního práva vykládat nejen jako porušení zájmu chráněného Trestním zákonem, ale také i jako ohrožení zájmu chráněného tímto právním předpisem. Ohrožující trestné činy tedy představují reálnou možnost vzniku poruchy na objektu, tedy na společenských zájmech, resp. hodnotách chráněných Trestním zákonem, tedy v tomto případě na životě a zdraví pacienta. Naproti tomu poruchové trestné činy přímo předpokládají vznik poruchy na objektu, lze říci, že poškození objektu - života nebo zdraví, tedy např. poškození zdraví pacienta, nebo dokonce způsobení smrti pacienta.

Profesní komora ve zdravotnictví může uplatnit vůči svému členovi, tj. zdravotnickému pracovníkovi, disciplinární opatření v případě, že samotný škodlivý následek nenastal, ale konkrétní zdravotnický pracovník jako člen dané profesní komory porušil některou z povinností, které mu ukládá zákon o poskytovatelích zdravotní péče, zdravotnických pracovnících, stavovských organizacích ve zdravotnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a to konkrétně povinnost vykonávat své zdravotnické povolání odborně, tj. de lege artis medicinae; dále vykonávat zdravotnické povolání v souladu s obecně závaznými právními předpisy a s Etickým kodexem zdravotnického pracovníka; také povinnost spolupracovat při zabezpečení veřejné sítě poskytovatelů zdravotní péče, pokud veřejná síť poskytovatelů zdravotní péče je menší než minimální síť poskytovatelů zdravotní péče; jakož i povinnost seznamovat se s vnitřními předpisy komory, dodržovat vnitřní předpisy komory, a plnit úkoly vyplývající z členství v profesní komoře.

Kauzální nexus mezi protiprávním jednáním a škodlivým následkem

Příčinná souvislost rozhoduje o tom, zda je tu vůbec příčinný základ odpovědnosti, danost kterého případu zjistit zásadně ještě před zjištěním danosti protiprávnosti a zavinění. Nelze však opomenout, že i opomenutí má příčinnou povahu, a proto i při opomenutí vyžaduje zjištění příčinného vztahu mezi opomenutím a škodlivým následkem. Právní odpovědnost lze ustálit na řarchu někoho pouze pokud zapříčinil výsledek, tj. škodlivý následek, pro který se odpovědnost ukládá, a tedy pouze tehdy, pokud mezi tímto škodlivým následkem a jeho protiprávním jednáním, resp. opomenutím je příčinná souvislost, resp. kauzální nexus. Je však třeba důrazně podotknout i to, že kauzální nexus (nexus causalis) rozhoduje nejen o tom, zda tu je právní odpovědnost, ale také o tom, že jaký je rozsah právní odpovědnosti, přičemž to je důležité zejména v případech spoluzavinění škodlivého následku více škůdci a příp. i poškozeným, a také tehdy, jestliže se právní odpovědnost nezakládá na zavinění. Musí být tedy vždy prokázáno, že škodlivý následek je skutečně následkem konkrétního protiprávního jednání, resp., že mezi protiprávním jednáním non de lege artis medicinae a škodlivým následkem v podobě např. újmy na zdraví nebo usmrcení pacienta, je příčinná souvislost. V konkrétním soudním řízení, tj. buď v trestním řízení anebo v civilním procesu se tedy zkoumá, zda existuje, resp. zda je přítomen celkem bezpochyby kauzální nexus mezi porušením profesní povinnosti zdravotnického pracovníka postupovat způsobem de lege artis medicinae a škodlivým následkům v podobě újmy na životě pacienta, tj. úmrtím pacienta, resp. škodlivým následkům v podobě újmy na zdraví pacienta. Je tedy třeba

ať už v civilním procesu nebo v trestním řízení prokázat, že mezi odborným pochybením zdravotnického pracovníka poskytovat zdravotní péči způsobem de lege artis medicinae a újmou na zdraví pacienta, resp. úmrtím pacienta je vztah příčiny a následku, a tedy prokázat, že škodlivý následek je skutečně následkem daného protiprávního jednání zdravotnického pracovníka, tj. prokázat, že bez daného protiprávního jednání by škodlivý následek v podobě např. úmrtí pacienta nebo újmy na zdraví pacienta nenastal způsobem jakým nastal, resp. nenastal vůbec.

Přítomnost a existence příčinné souvislosti musí být v každém konkrétním případě bezpečně prokázána, nelze ji totiž jen předpokládat. Je nepochybné, že vznik škody, resp. újmy nemá zpravidla jen jednu příčinu, je proto třeba rozlišovat mezi příčinami hlavními a příčinami vedlejšími. Pokud mají být splněny předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu v medicíně, protiprávní jednání musí být následkem alespoň jedné z hlavních příčin, a tedy podle toho třeba posuzovat i odpovědnost za neúspěšný lékařský zákrok, resp. za neúspěšný medicínský úkon v důsledku nepříznivého zdravotního stavu pacienta. Vztah mezi protiprávním jednáním a vzniklým škodlivým následkům musí být bezprostřední a ne zprostředkovaný.

V případě, že nebude existence kauzálního nexu mezi protiprávním jednáním a škodlivým následkům nad všechny pochybnosti prokázána, nelze ani hovořit o vzniku právní odpovědnosti. Nicméně je třeba důrazně podotknout, že kauzální nexus nelze vylučovat pouze z toho důvodu, že protiprávní jednání zdravotnického pracovníka jen dovršilo již existující i tak infaustní zdravotní stav pacienta, a tedy že vyhlídky na vyléčení samotného pacienta nebyly již v tomto konkrétním případě téměř žádné. Odpovědný zdravotnický pracovník, resp. zdravotnické zařízení se nemohou bránit a argumentovat tvrzením, že pokud by poškozený pacient netrpěl dalšími přidruženými chorobami, non de lege artis medicinae jednání zdravotnického pracovníka by nemělo tak závažné důsledky na straně pacienta např. v podobě újmy zdraví nebo exitu pacienta.

Vůbec není důležité, že pacientův zdravotní stav bylo možné považovat za infaustní, tj. mající nepříznivé, špatné vyhlídky na vyléčení, a konstatovat, že pacient by dříve či později i tak umřel nebo by se jeho zdravotní stav neustále zhoršoval, důležité však je, že újma na zdraví pacienta, resp. jeho úmrtí bylo způsobné neodborným, nesprávným, chybným lékařským zákrokem, resp. neodborným, nesprávným, chybným vyšetřovacím, diagnostickým nebo léčebným medicínským úkonem, v jehož důsledku se pacientův zdravotní stav zhoršil nebo v důsledku kterého pacient dokonce exitoval.

Zavinění - subjektivní předpoklad vzniku právní odpovědnosti v medicíně

V případě, že uvažujeme o subjektivní odpovědnosti, je zavinění obligatorním předpokladem vzniku právní odpovědnosti. Zaviněním se z právního hlediska rozumí vnitřní psychický vztah škůdce, resp. pachatele zaměřený na porušení nebo ohrožení individuálních nebo společenských zájmů vyvolaných protiprávním jednáním uvedeným v příslušném právním předpise. Zavinění se tedy definuje jak v trestním, tak v občanském právu jako vnitřní psychický vztah toho, kdo porušil právo, jednak k vlastnímu jednání, které je v rozporu s platným právem či závazkům uskutečněným na základě a v mezích práva, a jednak k jeho protiprávnímu výsledku, resp. ke škodlivému následku. Zavinění se projevuje ve formě přímého úmyslu - dolus directus a nepřímého úmyslu - dolus indirectus, resp. dolus eventualis nebo vědomé nedbalosti - culpa lata, resp. culpa luxuria a nevědomé nedbalosti - culpa levis, resp. culpa negligentia.

Funkce zavinění vyplývá z toho, že zavinění je zpravidla nezbytným subjektivním předpokladem odpovědnosti skutkově podstaty. V trestním právu se právní odpovědnost bezvýjimečně zakládá na zavinění, v občanském právu je zavinění jen zásadně požadovaným předpokladem vzniku odpovědnosti, tzn., že vyskytují se i případy občanskoprávní odpovědnosti bez zavinění. Na rozdíl od odpovědnosti, která nepředpokládá nutně zavinění, v trestním právu není odpovědnost bez zavinění, tj. bez zavinění není trestného činu a ani trestu - nullum crimen sine culpa, resp. nulla poena sine culpa.

Při výkladu soukromoprávní odpovědnosti se vychází z definice zavinění podle Trestního zákona č. 300/2005 Sb. ve znění pozdějších předpisů, resp. z definice zavinění v zákoně č. 372/1990 Sb. o přestupcích ve znění pozdějších předpisů.

Úmysl dělíme na přímý úmysl - *dolus directus* a nepřímý úmysl - *dolus indirectus*, resp. *dolus eventualis*.

Přímý úmysl, *dolus directus* je definován tak, že pachatel, resp. škůdce jednak věděl, že svým *contra legem* jednáním způsobí pacientovi škodu a také chtěl způsobem uvedeným v zákoně porušit nebo ohrozit zákonem chráněný zájem, tzn., že subjekt odpovědnosti, tj. zodpovědný zdravotnický pracovník věděl, že svým protiprávním jednáním způsobí škodlivý následek a tento škodlivý následek pacientovi způsobil, přičemž i chtěl škodu pacientovi způsobit. Je třeba poznamenat, že intelektuální složka („věděl“) není v žádném právním předpise výslovně vyjádřena, nicméně se předpokládá, že pokud pachatel, resp. škůdce něco chtěl, tak musel o tom i vědět. Při přímém úmyslu škůdce, resp. pachatel chtěl porušit nebo ohrozit právním předpisem chráněný zájem, přičemž chtění se rozumí jako nejvyšší projev vůle. Příkladem na přímý úmysl je trestný čin vraždy spáchaný zdravotnickým pracovníkem v podobě aktivní eutanazie, kdy by zdravotnický pracovník úmyslným jednáním, i když jen ze soucitu a na vlastní žádost nevléčitelného pacienta, tohoto pacienta úmyslně usmrtil. Známý je případ tzv. „heparinového vraha“ z havlíčkobrodské nemocnice, kdy zdravotnický pracovník neindikované aplikoval heparin pacientům, tj. lék, který snižuje srážlivost krve, čehož následkem pacienti po podání medikamentu vykrváceli a zemřeli.

Nepřímý, eventuální úmysl - *dolus indirectus*, resp. *dolus eventualis* je definován tak, že škůdce, resp. pachatel věděl, že svým jednáním může porušit nebo ohrozit zájem chráněný zákonem, a pro případ, že ho způsobí, byl s tím srozuměn. Jde o to, že zdravotnický pracovník by věděl, že svým jednáním či opomenutím může způsobit újmu pacientovi, a pro případ, že ji způsobí, je s tím srozuměn. Například v případech, kdy by lékař věděl, že osoba je ohrožena na životě nebo zdraví a že bez poskytnutí první pomoci hrozí vážné poškození její zdraví, případně dokonce exitus, a přesto první pomoc této osobě neposkytne. Typickým příkladem na eventuální úmysl je trestný čin neposkytnutí pomoci, kdy zdravotnický pracovník neposkytne potřebnou zdravotnickou péči, resp. pomoc osobě, který je v nebezpečí smrti nebo její příznaky těžké újmy na zdraví, ačkoli je vzhledem k výkonu svého zdravotnického povolání povinen takovou péči, resp. pomoc poskytnout. Na vesnici se stal v jednom zimním měsíci případ, že v ordinaci místní všeobecné lékařky zazvonil telefon, ve kterém se ozval dispečer záchranné zdravotnické služby, který informoval tuto lékařku o skutečnosti, že cca. 50 metrů od její ambulance před vchodem do místní hospody leží muž pravděpodobně v bezvědomí. Dispečer záchranné zdravotnické služby požádal lékařku, aby šla poskytnout první pomoc tomuto člověku ihned, protože posádka záchranné zdravotnické služby tam umí být až o několik minut, povětrnostní podmínky jsou také nenejpříznivější a první pomoc je třeba poskytnout okamžitě. Následně se ale obecná lékařská osopila na dispečera, že co si to dovoluje a zda je její nadřízeným, resp. zda má ona povinnost plnit jeho „nesmyslné“ příkazy, s argumentem, že kdo ví, zda je vůbec tento muž v bezvědomí její pacientem. Obecná lékařka první pomoc poskytnout nešla, přesto, že v té době neřešila ve své ordinaci žádný akutní případ. Posádka zdravotnické záchranné služby přijela na místo určení sice až po čtvrt hodině, avšak díky duchapřítomnosti majitele místní hospody a jeho znalostem poskytnout laickou první pomoc, muže v bezvědomí zachránil vnější masáží srdce a dýcháním z úst do úst. Všeobecná lékařka byla stíhána, protože se naplnily všechny znaky skutkové podstaty trestného činu neposkytnutí pomoci.

Při nedbalostním zavinění je třeba, aby si odpovědný zdravotnický pracovník měl a mohl alespoň představit, že se takový příčinný vztah může rozvinout. Pro pachatele, resp. škůdce nepředvídatelný příčinný vztah není tedy v zavinění obsažený a pachatel, resp. škůdce neodpovídá za následek, který takto vznikne. Smrt poškozeného pacienta je v příčinné souvislosti s jednáním pachatele, resp. škůdce i tehdy, když exitus letalis nastal v důsledku selhání krevního oběhu, ke kterému došlo zčásti následkem zaviněného jednání pachatele, resp. škůdce a zčásti na podkladě všeobecného kornatění cév u staršího člověka.

Vědomá, resp. hrubá nedbalost, culpa lata je charakteristická tím, že odpovědný zdravotnický pracovník ví, že může porušit nebo ohrozit zákonem chráněný zájem, ale bez přiměřených důvodů se spoléhá, že takové porušení nebo ohrožení nezpůsobí. Při hrubé, vědomé nedbalosti - culpa lata, resp. culpa luxuria škůdce, resp. pachatel ví o možnosti vzniku škodlivého následku, avšak bez přiměřených důvodů se spoléhá, že škodlivý následek nenastane. V rámci komparace je vhodné poukázat na českou

judikaturu a konstatovat, že i samotný Nejvyšší soud České republiky (usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 6. 4. 2005, sp. zn. 3 Tdo 321/2005) ve svém usnesení poznamenal, že dovolatel, jako hlavní operátor při provádění předmětné a podrobně soudem popsané operace jednal tak, že v důsledku jeho nedbalého jednání došlo u poškozeného k ochrnutí svalů na přední a vnější straně sinistrálního bérce s výraznou poruchou chůze a necitlivosti vnější strany bérce a nohy s tím, že takto přivodil snížení pracovní schopnosti poškozeného pacienta a jeho částečnou invaliditu. Soudy první a druhé instance pak adekvátně takto nepochybně zjištěnému skutkovému stavu přiléhavě stanovili i míru zavinění hlavního operátora s tím, že ten věděl, že může svým jednáním způsobit následek (ke kterému i došlo), ale bez přiměřených důvodů spoléhal na to, že takový následek nevznikne. Tím, že v kritické době jako hlavní operátor dostatečně nezviditelnil nerv vymaněním z okolních struktur pro jeho ochranu před nechtěným poškozením a od stěny cysty tento nerv neoddělal, ho takto při odstrihování části stěny cysty s nervem srostlé spoluresektoval, tj. chirurgicky odstranil. Zjevně tak pochybil v operační technice, přičemž jeho zavinění v tomto směru bylo adekvátně uvedeným skutečností kvalifikováno jako nedbalost, tj. jako kulpózní zavinění. Námitka, že vědomě nechtěl poškodit pacienta, neobstojí, protože pokud by tomu tak mělo být, muselo by být jeho jednání non de lege artis medicinae soudy kvalifikováno jako zavinění ve formě úmyslného, dolůžního jednání.

Pro ilustraci lze zmínit případ, kdy gynekolog - porodník navzdory existenci CTG záznamu, který prokázal jistou známku tísně plodu, resp. jeho hypoxii, nerozhodl o provedení porodu formou sectio caesarea, ale běžným způsobem, což vedlo k poškození plodu. Samotný soudní znalec z oboru gynekologie a porodnictví zhodnotil případ tak, že porodník sice věděl, že hrozí tíseň a poškození plodu, přesto nerozhodl o sectio caesarea, a bez přiměřených důvodů spoléhal, že k poškození plodu nedojde, přičemž indikace (hypoxie plodu) na provedení císařského řezu byla přítomna a provedení porodu normálními cestami byl pro plod rizikový.

Nevědomá, lehká nedbalost, culpa negligentia je typická tím, že odpovědný zdravotnický pracovník nevěděl, že může pacientovi újmu způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět měl a mohl. Při lehké nedbalosti, resp. mírné nedbalosti - culpa levis, resp. culpa negligentia škůdce, resp. pachatel sice nevěděl, že svým jednáním může daný škodlivý následek způsobit, resp. porušit nebo ohrozit zájem chráněný příslušným právním předpisem, ačkoli vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům to vědět měl a mohl, přičemž vědomostní složka je zde vyjádřena jen jako povinnost a možnost vědět, ne jako skutečná vědomost rozhodujících skutečností. Pokud by například zdravotnický pracovník nevěděl, že určitý vyšetřovací, diagnostický, léčebný nebo preventivní úkon zdravotní péče je nesprávný, tj. non de lege artis medicinae, ale s přihlédnutím ke skutečnosti, že vykonává povolání zdravotnického pracovníka, takovou znalost má mít, tedy má vědět co je považováno za de lege artis medicinae a co zase za non de lege artis medicinae, má vědět, že určitý medicínský postup, resp. lékařský zákrok nemá používat, a má vědět, že takovým zákrokem může pacientovi způsobit škodu na zdraví nebo ho dokonce usmrtit. Přestože v tomto případě nejde o úmysl - dolůžní jednání, ani o vědomou nedbalost - culpa lata, resp. culpa luxuria, bude naplněna subjektivní stránka ve formě mírné nedbalosti - culpa levis, resp. culpa negligentia. V takovém případě však nestačí argumentovat tím, že zdravotnický pracovník konal non de lege artis medicinae, ale je nutné prokázat, že jednal nedbale, tj. prokázat zavinění ve formě nevědomé nedbalosti, resp. ve formě lehké nedbalosti.

Pro ilustraci lehké nedbalosti lze uvést další případ ze zdravotnické praxe. Jednoho dne navštívila solventní pacientka ambulanci privátní zubní lékařky a žádala ji o provedení menšího stomatologického úkonu. Zubní lékařka nejprve odmítla, přičemž argumentovala nedostatečným věcným, materiálním a technickým vybavením ambulance na takové chirurgické úkony, jakož i nedostatečným personálním vybavením, tj. nepřítomností kvalifikovaného anesteziologa, nakonec však vzhledem k neodbytnosti solventní pacientky a vidiny vyššího výdělku, s provedením tohoto medicínského úkonu souhlasila. Během tohoto menšího stomatologického úkonu však došlo ke komplikacím a k ireverzibilnímu poškození nervus facialis, tj. k obrně, ochrnutí lícního nervu (tzv. Bellova obrna). Pacientka nedokázala zavřít oko a celková mimika poloviny obličeje byla narušena. Pacientka podala na zubní lékařku trestní oznámení odůvodněním, že zubní lékařka spáchala trestný čin ublížení na zdraví. Lékařka se u soudu bránila argumentem, že podobný nezdar je při podobných medicínských úkonech akceptovatelný. Avšak soudní znalec z oboru maxilofaciální chirurgie argumentoval

tím, že to je sice pravda, ale v daném případě nešlo o akutní zákrok a lékařka mohla pacientku objednat na kliniku maxilofaciální chirurgie, a tedy naplánovat provedení tohoto lékařského úkonu na jiný den. Dále soudní znalec argumentoval tím, že zubní lékařka sice nevěděla, že k takovému poškození zdraví pacientky může dojít, ale vzhledem k okolnostem (tj. že lékařka nedisponovala dostatečným technickým a materiálním vybavením na stomatochirurgické úkony, a dokonce ani personálním vybavením, tzn. že při lékařském úkonu nebyl přítomen žádný anesteziolog), a vzhledem k osobní poměry (šlo o zkušenou zubní lékařku, která měla absolvované pregraduální studium v příslušném oboru a dokonce i absolvované specializační studium v příslušném specializačním oboru) měla a mohla pomýšlet i na takovou možnost a tento lékařský úkon neprovést a naléhání pacientky ignorovat.

Při trestní odpovědnosti zdravotnického pracovníka, jakož i při disciplinární odpovědnosti zdravotnického pracovníka, se uplatňuje výlučně subjektivní odpovědnost konkrétního zdravotnického pracovníka, která vždy předpokládá dolůzňní nebo kulpózní zavinění ze strany odpovědného subjektu, tj. ze strany zdravotnického pracovníka, který pochybil při poskytování zdravotní péče a svým zaviněným jednáním způsobil škodlivý následek na straně pacienta.

V případě trestní odpovědnosti v medicíně je třeba zdůraznit, že odpovědnost postihuje toho zdravotnického pracovníka (nejčastěji lékaře), který trestný čin spáchal. Zavinění tvoří základ trestní odpovědnosti, a tedy bez zavinění není ani trestného činu a ani trestu. Při trestněprávní odpovědnosti zdravotnického pracovníka je zavinění obligatorním znakem trestného činu, a tedy obligatorním předpokladem vzniku odpovědnosti. V rámci komplexnosti se žádá zmínit, že v současnosti lze za spáchané trestné činy postihovat i právnické osoby. V případě trestní odpovědnosti právnické osoby lze tuto odpovědnost ve zdravotnictví vyvodit jen za trestné činy korupce, a rovněž za trestný čin šíření toxikomanie a trestný čin nedovolené výroby omamných a psychotropních látek, jedů nebo prekurzorů, jejich držení a obchodování s nimi.

Při disciplinární odpovědnosti zdravotnického pracovníka je subjektivní stránka správného disciplinárního deliktu spáchaného členem profesní komory založená na zavinění. Zavinění je tedy obligatorním znakem správného disciplinárního deliktu člena stavovské organizace ve zdravotnictví.

Konstrukce občanskoprávní obecné odpovědnosti za škodu při poskytování zdravotní péče je založena na subjektivním odpovědnostním principu, přičemž zavinění se předpokládá. Při občanskoprávní odpovědnosti je zavinění obligatorním předpokladem vzniku obecné subjektivní občanskoprávní odpovědnosti za škodu způsobenou zaviněným protiprávním jednáním při poskytování zdravotní péče a výkonu různých vyšetřovacích, diagnostických, terapeutických, případně i preventivních lékařských úkonů. Zákonná občanskoprávní úprava obecné občanskoprávní odpovědnosti zdravotnických zařízení a zdravotnických pracovníků vychází z presumpce zavinění, tzn., že zavinění se právně předpokládá a je na samotném škůdci, tj. na zdravotnickém zařízení, příp. na samostatně působícím zdravotnickém pracovníkovi (na soukromém lékaři), aby prokázal, že škoda, která pacientovi vznikla, nezavinil. Pro splnění předpokladů odpovědnosti za škodu při poskytování zdravotní péče není rozhodující, zda škoda byla pacientovi způsobena dolůzňním nebo kulpózním jednáním. Rozlišení zavinění na dolůzňní nebo kulpózní má relevantní význam jen z hlediska rozsahu náhrady škody vzniklé pacientovi ze strany zdravotnického zařízení, resp. zdravotnického pracovníka.

V případě objektivní odpovědnosti se splnění požadavku zavinění nevyžaduje a zodpovědný subjekt odpovídá i v těch případech, kdy svým protiprávním jednáním, resp. opomenutím jednání samotnou škodu, resp. nemajetkovou újmu konkrétnímu pacientovi nezavinil. Objektivní odpovědnost je ergo odpovědností za protiprávní stav, a to bez ohledu na zavinění daného subjektu odpovědnosti. Skutkovými podstatami objektivní odpovědnosti za škodu, resp. nemajetkovou újmu ve zdravotnictví rozumíme odpovědnost za nemajetkovou újmu způsobenou neoprávněným zásahem do osobnostních práv pacienta (do práva na ochranu osobnosti pacienta), odpovědnost za škodu způsobenou okolnostmi, které mají původ v povaze použitého přístroje, nástroje instrumentu, medikamentu nebo jiné věci použité při poskytování zdravotní péče, a odpovědnost za škodu způsobenou na vnesených nebo odložených věcech.

Při pracovněprávní odpovědnosti zdravotnického pracovníka je zavinění obligatorním předpokladem vzniku odpovědnosti. Při obecné pracovněprávní odpovědnosti zdravotnického pracovníka jako zaměstnance zdravotnického zařízení platí presumpce nevinny zaměstnance, což přináší zaměstnanci výraznou ochranu. Všechny předpoklady vzniku obecné pracovněprávní odpovědnosti zdravotnického pracovníka jako zaměstnance zdravotnického zařízení je povinen prokázat zaměstnavatel, tj. zdravotnické zařízení, které zdravotnického pracovníka zaměstnává. Zaměstnavatel (tj. zdravotnické zařízení, které zaměstnává zdravotnického pracovníka) je povinen prokázat zaměstnanci jeho zavinění, tedy důkazní břemeno spočívá na zaměstnavateli, tj. na konkrétním zdravotnickém zařízení, které zaměstnává zdravotnického pracovníka, který jako zaměstnanec škodu pacientovi při výkonu svého zdravotnického povolání ve zdravotnickém zařízení způsobil.

Za povšimnutí stojí výklad úpravy soukromoprávní odpovědnosti poskytovatelů zdravotní péče. Soukromoprávní úprava institutu právní odpovědnosti v medicíně a ve zdravotnictví je koncipována tak, že škoda je způsobena právnickou osobou, tj. zdravotnickou organizací (provizorem zdravotnického zařízení, zdravotnickým zařízením, poskytovatelem zdravotní péče), když byla způsobena při jejím činnosti těmi, tzn. zdravotnickými pracovníky (zaměstnanci provozovatele zdravotnického zařízení), které k této činnosti tato zdravotnická organizace použila. Tyto osoby samy, tj. zdravotničtí pracovníci jako zaměstnanci provozovatele zdravotnického zařízení za škodu pacientovi takto způsobenou podle Občanského zákoníku neodpovídají. Vzniklou škodu pacientovi způsobenou snáší v tomto případě ten zaměstnavatel, jehož zdravotnický pracovník jako zaměstnanec škodu při výkonu zdravotnického povolání, a tedy při poskytování zdravotní péče pacientovi, způsobil. Pracovněprávní odpovědnost zdravotnických pracovníků jako zaměstnanců provozovatele zdravotnického zařízení podle Zákoníku práce však není tím dotčena. Poškozený subjekt, tj. pacient si uplatňuje nárok na náhradu škody vůči konkrétnímu zdravotnickému zařízení (vůči provozovateli zdravotnického zařízení), ve kterém je zodpovědný zdravotnický pracovník zaměstnán, a ne přímo vůči tomu zdravotnickému pracovníkovi (zaměstnanci zdravotnického zařízení), který nepostupoval při poskytování zdravotní péče způsobem de lege artis medicinae, tj. v souladu se současným stavem lékařské vědy, současnými dostupnými poznatky medicíny, s nejvyšším stupněm vědeckého poznání a praxe, a tudíž zákonným způsobem. V případě vzniku pracovněprávní odpovědnosti má v souvislosti s poskytováním zdravotní péče podstatný význam jen pracovněprávní odpovědnost zaměstnance, tj. zdravotnického pracovníka za škodu způsobenou zaměstnavateli, tj. zdravotnickému zařízení (provozovateli zdravotnického zařízení, poskytovateli zdravotní péče), jelikož odpovědnost zdravotnického zařízení jako zaměstnavatele za škodu způsobenou zdravotnickému pracovníkovi, tj. zaměstnanci zdravotnického zařízení bude řešena v rámci pracovního poměru a z ní plynoucí následky nebudou mít žádný vliv na samotného pacienta jako poškozeného subjektu v rámci poskytování zdravotní péče.

Závěr

Medicínsko-právní institut odpovědnosti poskytovatelů zdravotní péče je jednou z nejkomplicovanějších témat medicínského práva. Žádná lidská činnost se neobejde bez chyb. I když se ve většině případů snaží zdravotničtí pracovníci vykonávat své povolání ve smyslu principu „de lege artis medicinae“, v některých případech se pochybení z jejich strany ani při maximální opatrnosti, erudovanosti a odbornosti nedá vyhnout. Tím, že si zdravotnický pracovník důsledně a poctivě plní své povinnosti při poskytování zdravotní péče a při výkonu svého povolání, eliminuje možnost vzniku případné újmy na zdraví, exitus pacienta, případně jiné nemajetkové újmy, a v konečném důsledku eliminuje i samotné vyvození právní odpovědnosti vůči němu. Je však třeba podotknout, že většina zdravotnických pracovníků vykonává své povolání opravdu svědomitě a nemá úmysl ani v nejmenší míře poškodit či ohrozit pacienta na životě nebo zdraví.

Literatura:

Císařová, D. - Sovová, O. a kol. (2004). Trestní právo a zdravotnictví. Praha: Lexis-Nexis Nakladatelství Orac.

Dogoši, M. - Kvapilová, H. (2007). Soudní lékařství pro právníky a policisty. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Kádek, P. (2018). Právna zodpovědnost v medicíně a zdravotnictví. Bratislava: Wolters Kluwer.

- Luby, Š. (2002). Základy všeobecného súkromného práva. 3. vydanie pôvodného diela. Bratislava: Heuréka.
- Luby, Š. (1958). Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve. 1. diel. Bratislava: Academia.
- Mitlöchner, M. - Sovová, O. (2015). Právni problematika umělé lidské reprodukce. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Mitlöchner, M. (1989). Zdravotnické právo. In: Müller, Č. a kol. Sociální lékařství. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Mitlöchner, M. (2010). Občanské právo hmotné, rodinné právo, občanské právo procesní. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Sovová, O. (2011). Zdravotnická praxe a právo. Praha: Leges.
- Sovová, O. (2010). Základy obchodního, pracovního a živnostenského práva, vybrané interdisciplinární otázky. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Sovová, O. (2010). Základy správního práva. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Prusák, J. (1999). Teória práva. 2. vydanie. Bratislava: VO PF UK.
- Štěpán, J. (1989). Právo a moderní lékařství. Praha: Panorama.

Summary

The contribution is thematically focused on the issue of legal liability of healthcare employee. Each individual patient has the right not to suffer any damage caused by the poor functioning of health services, medical malpractices and errors, and the right to access the health services and treatments that meet high medical standards. As in the past also nowadays, the issue of the legal liability in the medicine is highly actual.

Kontakt na autora:

JUDr. Pavol Kádek, Ph.D.,
vedoucí Katedry medicinského práva, Lékařská fakulta, Slovenská zdravotnícká univerzita
v Bratislavě,
výzkumný pracovník na Ústavu sociálního lékařství a lékařské etiky, Lékařská fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislavě.

Právo na vzdelanie ako garancia prístupu k vedeckým informáciám v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia v súvislostiach s kvalitou života mladých ľudí

Petr Kocina, Dagmar Marková, Ciprian Turčan

Kľúčové slová

právo na vzdelanie, intimita, partnerský vzťah, sexualita, kvalita života, sexuálne a reprodukčné zdravie, obdobie mladej dospelosti.

Abstrakt

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu APVV-18-0303: „Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti“ a kladie si za cieľ kriticky evaluovať potenciál a limity ľudsko-právnej argumentačnej línie v kontexte zabezpečovania vedecky fundovanej sexuálnej výchovy ako súčasťou základného ľudského práva na vzdelanie. Na jednej strane je práve ľudsko-právna argumentácia veľmi účinným nástrojom záujmových združení a spoločností usilujúcich sa o efektívne riešenie tejto problematiky, no na druhej strane má takto štruktúrovaná advokácia aj svoje limity. V texte sa preto venuje pozornosť nielen potenciálu ľudsko-právnych noriem korigovať na Slovensku existujúce systémové deficiencie, ale aj limitom a možnostiam systematicky prispievať k postupnému rozvoju problematiky a napokon k zvyšovaniu kvality života mladých ľudí v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia, resp. intímnych vzťahov celkovo.

Úvod

Právo na vzdelanie je nepochybne jedným zo základných, v medzinárodnom práve jasne kodifikovaných ľudských práv. Je to právo, o ktorom sa dnes už aj na medzinárodnej úrovni väčšinou predpokladá, že zasahuje aj do oblasti ľudskej sexuality a reprodukcie v tom zmysle, že všetkým ľudským bytostiam na tomto základe teoreticky vznikajú isté oprávnenia, týkajúce sa najmä prístupu k pravdivým informáciám smerujúcim k udržaniu sexuálneho a reprodukčného zdravia. Konkrétnejšie interpretácie obsahu a rozsahu tohoto práva sú však už tradične predmetom veľkých hodnotových sporov. Vo všeobecnosti sa dá jednoznačne konštatovať, že prienik ľudsko-právneho diskurzu do oblasti ľudskej sexuality a reprodukcie je stále ideologicky veľmi kontroverzný. Na politickej rovine tu prebieha ustavičný mocenský a ideologický zápas o správny, spravodlivý a užitočný obsah normatívnych systémov alebo pravdivú, v zmysle autentickú, interpretáciu existujúcich noriem. Pokiaľ ide o sexuálnu výchovu a všeobecnejšie právo na vzdelanie, s takýmto zápasom sa môžeme stretnúť priamo na medzinárodnej scéne, ako aj v jednotlivých ekonomicky rozvinutých či ešte sa len rozvíjajúcich častiach sveta. Problematika sa teda rozhodne netýka len kultúrne izolovaných, ekonomicky zaostalých či religiózne ukotvených ústavných systémov a je nepochybne dlhodobo aktuálna aj na Slovensku a súvisí s kvalitou života v oblasti sexuality a párových vzťahov.

Ideologický zápas o sexuálnu výchovu na Slovensku

Politici/političky, občianski/e aktivisti/aktivistky aj náboženské autority tieto emocionálne nabité témy opakovane otvárajú s rôznymi zámermi. Sexuálna výchova patrí medzi témy, ktoré dokážu radikalizovať receptívne spektrum spoločnosti, rozdeliť politických rivalov na menšie tábory či jedno-ducho pútať pozornosť verejnosti v období, keď sa objavujú neprijemné korupčné kauzy, alebo iné kompromitujúce informácie. Faktom však zostáva, že postupný prechod od eticky neutrálnej predstavy sexuálnej výchovy spočívajúcej takmer výlučne na odovzdaní základných biologických faktov a elementárnych informácií o hygiene (a ani túto nemožno za eticky neutrálnu považovať) ku zložitejším modelom výchovy, ktoré už ani teoreticky nemôžu zostať eticky neutrálné, ak majú saturovať aspoň základné vývinové potreby detí a mládeže, prípadne viesť ku kultivovaným prejavom sexuality, je pre široké spektrum spoločnosti morálne problematický. Cupaník a Kliment (2001) tu už dávnejšie identi-

fikovali napätie medzi občianskym postojom, v rámci ktorého je vzdelanie považované za podmienku vedomého zodpovedného správania a slobodnej voľby a náboženským postojom, ktorý charakterizujú, vnímaním sexuálnej výchovy ako výzvy k nemravnosti, pričom informácie sú v tomto kontexte interpretované ako príliš fyziologické a mechanické (Cupaník, Kliment, 2001, s.81). Náboženské autority často interpretujú sexuálnu výchovu ako predmet, kde sa mladí ľudia naučia, ako navliekať kondómy, a že majú mať sexuálny styk, lebo je to dobré (Bergman, 2004, s.28).

Problematiku spoločenského konsenzu na obsahu a rozsahu sexuálnej výchovy automaticky nerieši ani potenciálne pluralitné uchopenie problematiky, ktoré by sa snažilo v osnovách prezentovať niekoľko alternatívnych pohľadov na sexuálnu morálku. Ani takýto pluralitný prístup, totiž nie je a ani nemôže byť eticky neutrálny. Z pohľadu rodičov, ktorí si neželajú aby sa ich deti v škole dozvedeli o alternatívnych pohľadoch na otázky sexuálnej morálky je pluralitný prístup v týchto otázkach relativizujúci, korumpujúci a teda jednoducho neprijateľný. Dalším, nemenej závažným problémom je, že niektoré názory, ktoré sú ešte stále bežne tolerované (napríklad v uzavretých náboženských komunitách), by dnes už nebolo možné transponovať do vzdelávacích zámerov a školských osnov ani ako alternatívne pohľady pre rozpor so zákonom, nehovoriac už o námietkach odbornej verejnosti. Preto je tlak na rozvíjanie sexuálnej výchovy vychádzajúcej len zo základných biologických faktov a elementárnych informácií o hygiene smerom k integrovanejšiemu modelom sexuálnej výchovy ideologicky kontroverzný aj napriek evidentným potrebám žiakov a žiačok.

Na takýto vývoj reagujú mnohí/é občianski/e alebo náboženski/é aktivisti/aktivistky radikálnym spôsobom a v kontexte ľudskej sexuality a reprodukcie celkom spochybňujú právo na vzdelanie, prípadne jeho realizáciu odkazujú výlučne do kompetencií rodičov. Veľkú úlohu tu zohráva aj propaganda, ktorá straší kultúrnym úpadkom, ničením rodín, sexualizáciou detí, podkopávaním rodičovskej autority, fixovaním narcistickej sexuality masturbáciou, zneistením pohlavnej identity, ohrozením prirodzeného vývoja heterosexuálnej pohlavnej identity (Kuby, 2013). Ozývajú sa radikálne hlasy, podľa ktorých prezentovanie rozpadnutých foriem rodiny ako normálnych blokuje u detí z takých rodín spracovanie psychických následkov, pričom zničenie rodiny sexuálnou výchovou nevyhnutne povedie aj k bezbrehému mŕňaniu sociálnych prostriedkov, k demografickej kríze, k depresiám a samovraždám (Kuby, 2013). Ak takýmto informáciám a materiálom systematicky poskytujú legitimitu a infraštruktúru, napríklad v podobe prednáškových miestností, predajných a distribučných sietí zavedená inštitúcia akou je Rímskokatolícka cirkev na Slovensku, určite to nezostane bez priameho dopadu na verejnú mienku. Preto aj napriek tomu, že Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré ešte v rámci Československa kladli základy sexuálnej výchovy v Európe a vedecky aj inštitucionálne ju rozvíjali (Poliaková 2003), objavujú sa u nás organizované hnutia, ktorých cieľom je prevencia sexuálnej výchovy a účelové šírenie informácií vyvolávajúcích strach a morálnu paniku. V tejto vyhranenej situácii sa všetky strany sporu zväčša snažia oprieť svoje nároky o existujúce práva a právny systém. Tu sa však situácia často účelovo zahmlieva a stáva sa neprehľadnou.

Exemplárne príklady interpretačných sporov dotýkajúcich sa práva na sexuálnu výchovu v kontexte práva na vzdelanie

Každá interpretácia práva na vzdelanie v kontexte intimity, sexuality a reprodukcie v sebe nesie sto-py nezmieriteľných hodnotových rozdielov a nejasný stav vecí často vedie k vzájomne antagonickým deklaráciám „máme práva“ a „nemáte práva“. Napriek tomu, že tento konferenčný príspevok nemá ambíciu rozhodovať tieto spory (túto úlohu si plnia sudy pomerne zodpovedným spôsobom), chceli by sme v ňom načrtnúť aspoň základné interpretačné dilemy a celkový stav vecí na troch jednoduchých demonštratívnych príkladoch. V prvom prípade ide o záväznú medzinárodno-právnu normu, v druhom prípade ide o jednu z možných interpretácií medzinárodného práva a v tretom prípade ide o fúziu náboženských noriem a niektorých medzinárodno-právnych noriem do jedného dokumentu.

Existujúci právny stav v oblasti sexuálnej výchovy je asi najjasnejšie vyjadrený v čl. 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Tento článok hovorí, že: „nikomu sa nesmie odoprieť právo na vzdelanie“. Ale zároveň dodáva, že sa: „...pri výkone akýchkoľvek funkcií v oblasti výchovy a výuky, ktoré štát vykonáva, bude rešpektovať právo rodičov zabezpečovať túto výchovu v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.“ Už v Dohovore je tak priamo zachytený istý rozpor medzi právom všetkých detí na vzdelanie a právom rodičov zabezpečovať ich výchovu a vzdelanie v zhode s vlastným náboženským a filozofickým, teda v podstate morálnym presvedčením.

Toto napätie nie je nové a prejavilo sa už na konferencii v Káhire. Prijaté znenie dokumentu bolo kompromisom, pretože dokument uznáva na jednej strane aj práva a povinnosti rodičov v poskytovaní pomoci adolescentom v záležitostiach sexuálneho a reprodukčného zdravia, ale vyžaduje aj ochranu práva adolescentov na výchovu, informácie, starostlivosť a prístup k službám (Bergman, 2004, s.26). Aj keď v praxi sa: „pri uplatnení tohto ustanovenia Európsky súd pre ľudské práva rozhodol, že povinná sexuálna výchova na štátnych školách v zásade neodporuje čl. 2 Protokolu č. 1“ (Drgonec, 1997, s.233), rozhodnutie súdu v takejto citlivej otázke istotne nepredstavuje koniec hlbšieho ideologického sporu. Rôzne vzájomne antagonické iniciatívy a koncepcie ľudských práv sa preto ďalej zrážajú v rôznych občianskych diskusiách o práve.

Na jednej strane, napríklad, podľa charty sexuálnych a reprodukčných práv IPPF (IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights, 1996) má každý právo na prístup k vzdelaniu a k pravdivým informáciám, týkajúcim sa jeho sexuálneho a reprodukčného zdravia, práv a zodpovednosti, ktoré sú citlivé k otázke pohlavia, bez stereotypov a podané objektívnym, kritickým a pluralistickým spôsobom. Každý má právo na dostatočné vzdelanie a informácie, aby sa zabezpečilo, že každé rozhodnutie, súvisiace s jeho sexuálnym a reprodukčným životom, sa uskutoční s jeho plným, slobodným súhlasom, založeným na informovanosti. Na druhej strane, podľa článku 5. Charty práv rodiny (Charter Of The Rights Of The Family 1983), ktorú vyprodukoval Vatikán na základe vlastného kanonického práva a vybraných medzinárodno-právnych noriem, majú rodičia pôvodné, primárne a nezrušiteľné práva vychovávať svoje deti podľa svojich morálnych a náboženských presvedčení, a podľa písmena c) článku 5, majú rodičia explicitne právo zaistiť, aby ich deti neboli nútené zúčastňovať sa vyučovacích hodín v rozpore s ich morálnym presvedčením, špeciálne sexuálnej výchovy.

Aj keď sa tieto dokumenty nemôžu z hľadiska právnej sily či významu nijako porovnávať, pretože Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd predstavuje zrejme najvýznamnejší úspech z pohľadu realizácie medzinárodného práva, Charta sexuálnych a reprodukčných práv IPPF reprezentuje plauzibilné alebo aspoň možné interpretácie medzinárodného práva, zatiaľ čo Vatikán si pri tvorbe svojej Charty práv rodiny výrazne pomáhal normami svojou povahou náboženskými, nemyslíme si, že spor o sexuálnu výchovu môžu nakoniec rozhodnúť súdy či názory právnikov.

Záver

Ako ukazuje aj rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva, interpretačný spor je po právnej stránke v mnohých krajinách, vrátane Slovenska, viac-menej vyhratý v prospech sexuálnej výchovy. Rovnováha medzi právami detí a právami rodičov je síce ešte stále zdrojom napätia, ale súčasný právny stav je pre vývoj sexuálnej výchovy dôležitý a priaznivý. Nemali by sme však v žiadnom prípade zabúdať na to, že k realizácii kvalitnej sexuálnej výchovy v praxi nestačia víťazstvá v súdnych sporoch. Najmä v dobe neustále rastúceho populizmu je potrebné sprístupniť vedecké a relevantné informácie o sexuálnej výchove širokej verejnosti. Pokiaľ kvalitná a odborne fundovaná sexuálna výchova vedie k zníženiu počtu sexuálnych partnerov/partneriek, bezpečnejšiemu sexu a zodpovednejšiemu prístupu k sexualite u mladých ľudí, mali by sme hľadať dôležité prieniky a budovať vzájomné porozumenie aspoň na spoločne zdieľaných hodnotách a sociálnych cieľoch. Ak zostane právo na vzdelanie v kontexte sexuálnej výchovy vnímané veľkou časťou verejnosti ako právo na zničenie rodín, právo na predčasnú sexualizáciu detí, právo na zneistenie ich pohlavnej identity, či právo na fixovanie narcistickej sexuality masturbáciou, žiadne súdne rozhodnutie nikdy nezaistí skutočný rozvoj a plnú realizáciu tohoto dôležitého práva v praxi. To samozrejme bude ovplyvňovať aj kvalitu života v oblasti sexuality a partnerských vzťahov nielen mladých ľudí, ale u všetkých vekových kategórií a bude fungovať na úrovni ich sociálnych a normatívnych zdrojov.

Poznámka:

Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescence a mladjej dospelosti.

Zoznam použitej literatúry a zdrojov:

BERGMAN, Y, (ed.) 2004. Breaking through: A guide to sexual and reproductive health and rights. Štokholm: The Swedish Association for Sexuality Education, 66 s. ISBN: 91-85188-30-1.

CUPANÍK, V. – KLIMENT, M. 2001. Etické problémy pri ochrane reprodukčného zdravia. In: Cviková, J. – Juráňová, J. (eds.) 2001. Možnosť voľby. Aspekty práv a zodpovednosti. Bratislava: Aspekt, s. 78 - 83. ISBN 80-85549-25-5.

DRGONEC, J. 1997. Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky. Bratislava: Manz, 340 s. ISBN 80-85719-13-4.

KUBÝ, G. 2013. Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody. Bratislava: Lúč, 416 s. ISBN 978-80-7114-922-4

POLIAKOVÁ, E. 2003. Vývoj sexuálnej výchovy na Slovensku. In: Bianchi, G. (ed) 2003. Upgrade pre sexuálnu výchovu. Bratislava: Veda – KVBSK SAV s.11-19 ISBN 80-224-0783-6

CHARTER OF THE RIGHTS OF THE FAMILY 1983. [online]. [citované 27.12.2015]. Dostupné na internete: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_19831022_family-rights_en.html#

DOHŔOVOR O OCHRANE ĽUDSKÝCH PRÁV A ZÁKLADNÝCH SLOBÔD 1950. [elektronická verzia]. [Citované 13.04.2016]. Dostupné na <http://wayback.archive-it.org/2172/20101103194829/http://www.radaeuropy.sk/?928>

Kontaktné údaje autorov a autorku:

Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: pkocina@ukf.sk

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: dmarkova@ukf.sk

Mgr. Ciprian Turčan, PhD.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: cturcan@ukf.sk

Vliv menopauzy na ženskou sexualitu

Peter Koliba

Sexuální aktivita lidí bývá spojována s mládím, se středním věkem s biologickou reprodukcí a fertilitou. Ve vyšším věku je často vnímána jako nepřirozená, až téměř zvrácená. Toto je jeden z největších mýtů a tvrzení, že všechny ženy přestávají mít v době menopauzy chuť na sex je nepravdivé. Naopak: sex v období přechodu je pozitivním faktorem, který podporuje psychické a fyzické zdraví ženy. Sexuálně aktivní ženy zdravější, sebevědomější a také šťastnější. Ženy, které na sex rezignují, bývají více nespokojené. Klimakterium (přechod, klimax) je období vyhasínání pohlavního cyklu ženy. Je to přirozený stav v životě ženy, kdy dochází k útlumu funkce vaječníků a výsledkem je zastavení produkce hormonů – estrogeneru a progesteronu. Perimenopauza je období, asi rok před menopauzou a rok po menopauze. Menopauza je trvalé ukončení menstruačního krvácení v důsledku ztráty ovariaální folikulární aktivity, tj. poslední menstruace, když už po ní žena rok nekrváčí. Průměrně nastává kolem 51. roku života. Průběh i nástup menopauzy je individuální, roli má genetika a životní styl. Projevy deficitu estrogeneru se můžou jevit jako tzv. klimakterické symptomy, mezi které patří urogenitální symptomy, osteoporóza, kardiovaskulární problémy, atrofie pochvy (suchost), bolest, pálení, svědění oka a další.

Mezi faktory ovlivňující sexualitu ženy po menopauze řadíme např. demografické faktory (ztráta partnera, problém najít nového partnera). Biologická determinace zahrnuje jak somatické změny, tak hormonální změny. Významné jsou také sociální faktory (sociální podmínky jedince, chybějící soukromí apod.) a psychologické faktory (samota, deprese...) K dalším zdravotním faktorům patří léky, které můžou mít negativní vliv na sexualitu (tlumí potenci, snižují libido). Bolesti kloubů, zhoršená pohyblivost, osteoporóza, neurologická onemocnění – RSM, CMP, kardiovaskulární choroby a také deprese mají za následek ztrátu zájmů o sex. K tomu se přidávají často lokální zdravotní faktory, jako jsou atrofické změny poševní sliznice, ztenčení, ztráta elasticity, bolest, pálení, svědění při styku. Degenerace tukové tkáně a předkožky klitorisu způsobuje, že dříve přiměřené podněty se stávají nadměrnými a bolestivými a nepříjemné je také snížení vaginální lubrikace. Ženy v období menopauzy jsou méně citlivé na dotek a hlazení, což má za následek snížení zájmu o sex. Některé ženy odmítají sebemenší náznaky intimity. Ženy jsou často velmi nervově labilní a živo jim komplikuje řada dalších faktorů – problémy s inkontinencí, poruchy spánku, deprese nebo úzkost, stres, léky, obavy o své zdraví. Pro jiné ženy je naopak sex v menopauze velmi intenzivní zážitek. Sex ve stáří je také často velké společenské tabu. Mýtus o úbytku sexu tzv. mýtus bezpohlavního stáří, patří mezi klasické a nejloubejší zakořeněné mýty o stáří. (Haškovcová, 1989). Starší lidé často nevědí, jak to vlastně je, pouze se domnívají a stydí se zeptat. Řada autorů tento mýtus hodnotí jako projev věkové diskriminace (ageismu). Jeho základ vidí v egoistickém postoji mladší generace. Erotika není jen vlastní pohlavní styk. Mazlení a aktivní sexuální život zvyšují půvab a krásu žen. Tyto ženy více pečují o svůj tělesný vzhled, mají více pohybové aktivity a uspokojující sex může mít navíc příznivý kosmetický efekt. Pravidelné milování zlepšuje tělesnou imunitu, má pozitivní vliv na migrény, ale i na trávení a celkový tělesný stav. Spokojený sexuální život zároveň zahání deprese a zlepšuje náladu, přináší pocity klidu, pohody, vyrovnanosti i blaženosti. Při pohlavním styku se vylučují endorfiny, které působí euforii a pozitivně ovlivňují náladu člověka.

Přesto je nutné akceptovat, že k určitým změnám v menopauze u žen dochází. Změny jsou hlavně ve vnímání potřeb, dochází ke ztrátě naléhavosti sexuálního pudu. Žena přestane reagovat na věci, kterým předtím nedokázala odolat. Její tělo vyžaduje jiné podněty, které můžou sexuální zájem probudit. Výrazné fyzické i psychické změny vedou ke změnám intimního života. Žena si uvědomuje změny na svém těle, často se domnívá, že klesá její sexuální atraktivita a začne se podceňovat. Často má potřebu delšího času k sexuálnímu vzrušení a dosažení orgasmu a naráží na nereálná očekávání od sebe nebo partnera. Důležité je, aby také partner chápal, že tyto změny jsou normální a neznamenalí nedostatek lásky a citu. Platí pravidlo, že čím bohatším sexuálním životem žil člověk v mládí, tím větší šance je na bohatý sexuální život ve stáří...

Závěr:

S menopauzou přichází také ztráta pocitu mládí a atraktivitu. Důležité je mít správné informace a přistupovat k menopauze pozitivně. Deficit pohlavních hormonů v důsledku snížené funkce gonád

významně negativně ovlivňují kvalitu života a to mužů i žen. Sexuální život přechodem nekončí. I ženy po menopauze tudíž mohou prožívat uspokojivý sex. Pohlavní život v průběhu stárnutí je nejen možný, ale je zcela normální a významně zvyšuje kvalitu života. Sexuální aktivita lidí ve vyšším věku, hlavně při pravidelném monogamním spolužití prodlužuje délku a zlepšuje kvalitu života.

Doc. MUDr. Peter Koliba, CSc.
Gynartis s.r.o., OSTRAVA

Mapování potřeb mladých lidí v tématech sexuální výchovy (NESEHNUTÍ)

Kristina Kvapilová, Lucie Čechovská

Práce NESEHNUTÍ v tématech sexuální výchovy

V roce 2016 začala organizace NESEHNUTÍ rozvíjet metodiky práce s mladými lidmi v tématech partnerských vztahů. Tato práce navázala na předchozí jednorázové workshopy zaměřené na témata rovnosti žen a mužů zejména v kontextu vlivu stereotypů o roli žen a mužů v naší společnosti. V diskusích se studujícími bylo patrné, že mladí lidé nejvíce reflektují otázky spojené s rovností v partnerských vztazích. Často jsme naráželi na témata spojená s tlakem, který pociťují mladí lidé na určité chování či naplňování rolí ve vztazích, které budují. Např. společenský tlak na to, že muži jsou ti, kteří v prvním intimním kontaktu ví, co mají dělat, či tematizování situací, v nichž nebylo mladým lidem jasné, kdo, za jakých okolností a jakým způsobem dává souhlas s fyzickým intimním kontaktem. Na základě těchto zkušeností jsme začali věnovat pozornost vývoji workshopů zaměřených na sociální rozměry partnerských vztahů a sexuální výchovy.

Náš přístup stavíme na několika důležitých aspektech. Chceme umožnit studujícím prozkoumat jejich představy o partnerských vztazích a sexuálním životě s ohledem na rovnoprávnost. Důležitým prvkem v našem přístupu je dát mladým lidem možnost uvědomit si potřebu sebestříjeti a respektu vůči různorodosti v oblasti sexuality. Klíčové je pro nás vytváření bezpečného prostředí, kde je možné o sexualitě a partnerských vztazích otevřeně diskutovat. Snažíme se přispět ke změně diskuze prostřednictvím pozitivní a otevřené komunikace o tématech souvisejících s vlastní sexualitou i partnerskými vztahy. Workshopy jsou koncipovány tak, aby otevřely prostor a aby studující měli možnost do tohoto prostoru vstoupit s tématy a problémy, které je zajímají či které řeší. Z naší strany je pak důležité předat několik zásadních principů, které se pojí s vědomým souhlasem v partnerských vztazích a sexu, s komunikací a možností vždy vyjádřit potřeby, obavy a otázky, které mladí lidé ve vztazích mají, s respektem k vlastním hranicím i hranicím, které mají lidé okolo nás, a s možností reflektovat zažité role a stereotypy, které se pojí s dynamikou vztahů v partnerství. Workshopy se studujícími vedeme v atmosféře partnerství. Je pro nás důležité vytvářet přátelskou atmosféru, ve které společně reflektujeme naše zkušenosti a kde mohou studující zažít ocenění i za sdílení minoritních příběhů.

V neposlední řadě je pro nás důležité vyvíjet metodiky a na nich založené aktivity ve spolupráci s mladými lidmi samotnými. Proto jsme realizovali od roku 2017 několik fokusních skupin i individuálních rozhovorů s mladými lidmi z různých prostředí. Naší snahou je do diskuze i workshopů přinést diverzitu, kterou mladí lidé reálně prožívají. Ať už s ohledem na různá sociální či kulturní prostředí, ze kterých pochází, či s ohledem na jejich různou sexuální identitu, se kterou do partnerských vztahů vstupují, či naopak o ně nemají zájem.

Vedle fokusních skupin, individuálních rozhovorů a pravidelného sběru zpětných vazeb po workshopech realizujeme také tematické soutěže, do kterých se mohou mladí lidé zapojit, vyjádřit svůj názor, a tím podpořit diskusi, ale i obohatit workshopy o další perspektivy.

Naše odborná východiska se opírají o Standardy sexuální výchovy v Evropě (WHO) a spolupracujeme také s dalšími organizacemi i odborníky*icemi v České republice či Rakousku, zejména s organizacemi POIKA, Samara či Selbstlaut. Nabídku programů pro studující 8. a 9. tříd ZŠ, SOŠ a SŠ zpracováváme také s ohledem na naplňování Rámcových vzdělávacích programů. Od konce roku 2017 se nám podařilo realizovat okolo 20 workshopů. Navštívili jsme jak základní školy, střední a střední odborné školy, tak jsme realizovali workshopy i s neformálními skupinami mladých lidí. V naší nabídce jsou jednorázové workshopy, šestnáctihodinové programy, ale také možnost uspořádat interaktivní výstavu k sexuální výchově. V současné době také rozvíjíme nové způsoby práce s mladými lidmi v tématu partnerských vztahů bez násilí. Ve spolupráci s rakouskou organizací POIKA, skupinami mladých lidí a podporou programu Erasmus+ připravujeme metodiky zaměřené na sociální, etnické a zdravotní souvislosti partnerských vztahů mladých lidí, téma ekonomické (ne)závislosti v partner-

ských vztazích, vliv nových médií na partnerské vztahy a genderové identity mladých lidí v kontextu budování partnerských vztahů.

Na základě našich zkušeností z workshopů jsme vytipovali dvě oblasti, které významným způsobem ovlivňují vnímání partnerských vztahů a sexuálního života u mladých lidí, které nicméně nejsou dostatečně tematizovány v rámci sexuální výchovy na školách. Jedná se o téma vlivu porna na utváření obrazu o sexu a téma heteronormativní sexuální výchovy, které bylo problematizováno mladými lidmi zejména během fokusních skupin a individuálních rozhovorů.

Heteronormativní sexuální výchova versus sexuální identity mladých lidí

V roce 2017 jsme v NESEHNUTÍ realizovali fokusní skupinu se studujícími ve věku 17-19 let, na které participovalo 6 osob, z nichž 2 se identifikovaly jako muži s homosexuální orientací a 4 jako muži s heterosexuální orientací. Respondenti tematizovali své zkušenosti ze sexuální výchovy na základní škole. O sexuální výchově na střední škole se nevyjadřovali, protože všichni respondenti studovali střední odbornou školu (zaměření školy z důvodu větší anonymity respondentů neuvádíme) a sexuální výchova jako specifický předmět či součást výuky specifického předmětu na jejich škole neprobíhala. Sami ovšem popsali kolektiv své třídy jako výjimečný s ohledem na bezpečné prostředí, které tam zejména někteří vyučující vytvořili, a tak o tématech spojených se sexuální výchovou mohli hovořit navzájem mezi sebou a sdílet také zkušenosti a potřebné informace. I díky tomuto nastavení v kolektivu souhlasilo 6 respondentů, kteří byli současně spolužáci, s účastí na formátu fokusní skupiny. Sami během fokusní skupiny uvedli: *“Jsme vůči sobě otevření, všichni se dobře známe navzájem a nemáme vůči sobě zábrany otevřeně mluvit.”*

Během fokusní skupiny se respondenti vyjádřili také k tématu heteronormativního zaměření sexuální výchovy, a to ve smyslu toho, že heterosexuality byla ze zkušeností všech respondentů normou pro to, co znamená mít vztah a sexuální život.

Respondent 1: *“O heterosexuálním vztahu jsme se bavili hodně. Řešili jsme to jenom tady z toho jednoho úhlu.”*

Respondent 2: *“My jsme měli učitelku, která uměla dobře vysvětlit, jak bych to řekl, polohy, ale určitě to bylo mířené na heterosexuální vztahy. Nepřišlo mi, že by tam byla nějaká možnost komunikace o homosexualitě.”*

Respondent 1: *“Když nad tím tak přemýšlím, tak možná ten učitel si úplně nepřipustí, že by někdo v těch 14 letech úplně jako věděl, jakou tu sexualitu má. Tak nebere na zřetel, že by o tom měl mluvit. Takže se probeře to, jak to jako má být v uvozovkách normálně, a tím to hasne. Pro něj je to tak, že ti lidi se pořád hledají, a když to budou potřebovat, tak si to najdou sami. Přijde mi, že jim to přijde zbytečný o tom mluvit.”*

Respondent 3: *“Na základce jsme určitě neměli bezpečný prostor. Já jsem z docela malého města, takže to bylo takový docela out, když někdo byl (gay). Bylo to takový, že jako z padesáti lidí znáte jednoho takového člověka. Takže se o tom ani moc nebavilo. Učitelka to v rodince zmínila, ale v souvislosti s větším rizikem HIV a podobně. Takový to bububu, je to strašný.”*

Respondent 4: *“Já bych to taky potvrdil, že na těch základkách, co vím aji od ostatních, tak mně přijde, že když se tam něco probírá z té sexuální výchovy, tak je to čistě zaměřené na heterosexuální lidi, ta homosexualita se tam tak maximálně nějak zmíní a plus se to tam bere, že to je jako to s větším rizikem HIV a jinak mně přijde, že nic k tomu tak jako nebývá.”*

Respondent 3: *“Jo ještě, nás se jednou učitelka zeptala, jestli mezi náma někdo je (homosexuální), v kolektivu se prostě zeptala. Zjišťovala tímto způsobem, jestli má pro nás cenu to probírat. Bylo to v druhé polovině devítky. Bylo to v období, kdy jsem to věděl, ale nechtěl jsem to říct nikomu. A vím to i z té základky od lidí, že to pořád nechtěli řešit. Jako bylo od ní pěkný, že to aspoň chtěla řešit, kdyby tam někdo byl, ale nikdo se nepřihlásil. Tím, že se nepřihlásil nikdo, tak to dost zazdila. Je to taková blbost zeptat se na základce.”*

Respondent 5: *“Ono je to asi pořád ještě bráný z pohledu těch starých zvyků, že nějak svépomocí, že si na to ten člověk musí dojít, co se mu líbí a co se mu nelíbí, takže se to na těch základkách neřeší a pak máte ten přechod na střední. To je takový zásek a tam jede člověk více méně od nuly a může se reorientovat od toho života na té základce, může začít s čistým listem.”*

Respondent 2: “Myslím, že si učitelský sbor myslel, že naše generace praktikuje sex v extrémním množství, spíme spolu všichni, tak celá ta rodinka byla zaměřená na rizika otěhotnění, jak stačí preejakulát k otěhotnění a podobně, přišlo mi, aby ty slabší povahy od toho odradila tím nátlakem na to riziko otěhotnění.”

Respondent 6: “U nás myslím ta sexuální výchova dost selhala. Poprvý jsme začali něco takovýho probírat na konci devítky, přičemž to bylo na konci učebnice a všichni se na to těšili, a nakonec se to probíralo pár týdnů. A tam třeba homosexuálové a takhle, to bylo prostě odstaveček a tam bylo transexuál je bla bla bla, homosexuál je bla bla bla, bisexuál je bla bla bla a nic pořádně se neprobíralo nebo tak. A taky pro většinu z nás už bylo na konci té devítky pozdě.”

Další zkušenosti od studujících jsme sbírali také v rámci individuálních rozhovorů realizovaných v roce 2016 - 2019, v rámci nichž jsme oslovili také mladé lidi z romské komunity či osoby s jinou než heterosexuální orientací. Také v rámci zpětných vazeb a dalšího zapojování mladých lidí do vývoje metodik jsme získávali jasnější představy o tom, jak mladí lidé s různými a/sexuálními identitami vnímají způsob, jakým se tématu v sexuální výchově komunikují. V případě sedmnáctileté studující, která se identifikuje jako žena a jako asexuálka, byla zřetelná její potřeba přijmout asexualitu jako něco normálního, co patří do života mladých lidí, co není ničím patologickým, kvůli čemu by se měla cítit nedostatečně.

Na základě mapování potřeb mladých lidí v oblasti sexuální výchovy vnímáme, že heteronormativní přístup je tím, který je ve vzdělávání dominantní. Sami studující popisují, že je heterosexuality předkládána jako něco, “co je v uvozovkách normální”. Pokud se ve zkušenostech studujících objevil prostor pro tematizaci jiné než heterosexuální orientace, bylo to vždy ve vztahu k této normě: proti heterosexuálnímu vztahu jsou homosexuální ty s větší mírou rizika HIV apod. Heteronormativní přístup tak, jak jej popsali studující, zahrnuje také předpoklad, že všichni pocítí potřebu fyzického sexuálního kontaktu. A tím způsobem, který je žádoucí, je sexuální kontakt mezi mužem a ženou, protože ten vede k hlavní funkci sexu, kterou je rozmnožování. O všudypřítomné normě heterosexuality v rámci sexuální výchovy hovoří také Lucie Jarkovská, která realizovala výzkum v hodinách rodinné výchovy v šesté třídě ZŠ. Jak v rámci přímé výuky, tak v učebnicích byla sexualita prezentována jako prokreativní, tedy vedoucí k rozmnožování, a tudíž jako samozřejmě heterosexuální. Ve shrnujícím článku z výzkumu Jarkovská popsala, jaký má norma heterosexuality v sexuální výchově dopad na obraz sexuality dívek. Např. popis orgasmu v kontextu heteronormativního přístupu je zaměřený na jeho funkci v oblasti plodnosti. Sexualita dívek je komunikována zejména s ohledem na jejich roli v těhotenství¹

Heteronormativní přístup k sexuální výchově je tak redukcí tématu a zdůraznění jednoho přístupu a jedné perspektivy. Dochází k zneviditelnění mnohých souvislostí, které mladí lidé prožívají ve vztahu k vlastní a/sexuální identitě. Příkladem může být celá oblast prožívání subjektivity své a/sexuální identity - proces uvědomování si toho, kdy a jak prožíváme a/sexualitu jen se sebou samými až po uvědomování si toho, co a jakým způsobem chceme prožívat s lidmi okolo nás. Jako problematické vnímáme to, že heteronormativní přístup zakládá mezi studujícími pocit nerovnosti ve smyslu toho, že jen některé prožitky z procesu uvědomování si své subjektivní a/sexuální identity zapadají do obrazu, o kterém je cenné a smysluplné hovořit. Prožitky nenaplnující tento obraz pak patří “jinam”, do “jiné kategorie”, přičemž to, jak je tato kategorie pojmenována, závisí na atmosféře kolektivu či individuálním přístupu vyučujících. Vytváření této jinakosti v otázce sexuálních a genderových identit je pak z našich zkušeností z workshopů jedním z faktorů při projevech genderově podmíněného násilí v prostředí školy, zejména jde o homofobní šikanu²

¹ *Sexuální výchova orientovaná pouze na menstruaci a reprodukční zdraví dívek ve spojení s absencí diskuse o sexuálním prožívání dívek a o jejich sexuální subjektivitě odráží hodnoty, které jsou v tomto heteronormativním přístupu obsaženy - ženská existence je popisována jako vztahová, zaměřená na vztah dívky k její budoucí roli v těhotenství a roli matky. Srov. Jarkovská, L. Feminismus a sexuální výchova. Gender, rovné příležitosti, výzkum (2006) 7-2: 41-45. https://www.genderonline.cz/uploads/4b87a2037ca275b664bd2bfc58b2a68ae2533e1a_feminismus-a-sexualni-vychova.pdf.*

² *Naše zkušenosti vychází zejména z workshopů k tématu genderově podmíněného násilí. Na vztah heteronormativního rámce v českých základních školách a projevů homofobie upozornil také jeden z prvních rozsáhlých výzkumů v České republice. Výsledky výzkumu ukázaly, že pouze dvě třetiny žáků*yn 9. tříd základních škol by nemělo problém mít homosexuální spolužačky*ky. Srov. Pitoňák, M. & Spilková, J. Sex Res Soc Policy (2016) 13: 215-229. <https://doi.org/10.1007/s13178-015-0215-8>.*

I navzdory ocenění snah některých vyučujících ze strany studujících otevřít prostor pro jiné než heterosexuální zkušenosti mladých lidí zůstávají tyto snahy uzamknuté v heteronormativním přístupu, který vždy tyto zkušenosti bude popisovat jako zkušenosti jiné kategorie. Vnímáme, že je pro řadu vyučujících obtížné o tématech sexuální výchovy hovořit mimo biologický rámec³, protože se velká většina témat dotýká také hodnotového rámce, ve kterém naše společnost, my sami či naše okolí funguje. Pokud je ovšem jednou z hodnot českého vzdělávacího systému také hodnota rovnosti, není možné stavět sexuální výchovu na principech, v nichž jsou prožitky a zkušenosti studujících v oblasti vlastní sexuality apriori tříděny perspektivou pouze jednoho z možných prožívání své sexuality a jednoho z možných způsobů budování partnerských vztahů. Na základě potřeb mladých lidí se ukazuje, že i v případě, že nikdo ze studujících nehovoří za hlasy těch, kteří mají jinou než heterosexuální identitu, neznamená to, že lidé s těmito identitami nejsou v kolektivu přítomni. Proto je důležité měnit heteronormativní koncept sexuální výchovy směrem k otevřenému konceptu, který je respektující ve svém nastavení i k ostatním a/sexuálním a genderovým identitám. Přitom toto respektující nastavení znamená zejména to, jakým způsobem dáváme prostor pro to, aby mladí lidé s nejrůznějšími identitami mohli pokládat otázky v bezpečném prostředí, vidět sebe sama jako součást diskuze a považovat prožitky své a/sexuality a zkušenosti ze svých partnerských vztahů za stejně hodnotné jako prožitky a zkušenosti ostatních lidí.

Příkladem takové změny konceptu může být úvodní aktivita s kolektivem studujících, která dá celé následné diskusi rámec otevřeného a respektujícího prostředí. V této aktivitě studující ve skupinách třídí nejrůznější hesla (např. hormony, vulva, žena, transmuž, lesba, romantický, asexuální ad.) spojená se světem sexuality a partnerských vztahů do logických celků, kterými jsou biologie, sexualita, gender, touhy a přání. Výhodou je, že hesla třídí studující a mezi sebou tak již vedou diskusi o nejrůznějších souvislostech, aby se dohodli, do kterého logického celku by heslo zařadili. V této paletě pojmů pak vedeme se studujícími diskusi o různých souvislostech našich biologických determinant, genderové identity, sexuální orientaci a tužbách, které máme. V tom, že vidíme celou škálu souvislostí vizualizovanou před sebou, je možné se studujícími vést diskusi o těchto různých souvislostech, aniž bychom je hodnotili. Studující se mohou sami identifikovat v této paletě, aniž by museli o své sexualitě komunikovat. Otevíráme tím prostor pro nejrůznější prožitky studujících a nastavujeme prostředí, v němž jsou stejně cenné prožitky a zkušenosti těch, kteří se biologicky narodili s penisem, mají homosexuální orientaci a touží po romantických vztazích jako těch, kteří se narodili s vaginou, jsou asexuální a mají přání budovat dlouhodobý partnerský vztah.

Vliv pornografie na vnímání sexuálního života dospívajícími

Pornografie je pro dospívající důležitým zdrojem informací o sexu, ve kterém hledají inspiraci (nejen) pro své první sexuální zážitky. Z výzkumu realizovaného v roce 2014 na reprezentativním vzorku českých dospívajících vyšlo najevo, že jedna třetina dospívajících ve věku 11 - 17 let sleduje pornografii, aby se naučili něco nového o sexu. Přitom dle citovaného výzkumu porno sleduje 56,8% českých mladistvých. Ačkoliv porno slouží pro dospívající v mnoha ohledech jako dobrý inspirační zdroj, může zároveň sexuálně nezkušeným lidem zkreslit realitu nejen sexuálního života, ale také dynamiku partnerských vztahů samotných.

Během fokusní skupiny realizované NESEHNUTÍ pro účel vývoje workshopu o partnerských vztazích a sexuálním životě bylo patrné, že pornografie respondentům ovlivnila vnímání sexuální reality v několika ohledech. Nejvíce bylo očekávání respondentů ovlivněno v tom, jak si představovali svůj první sex, jak samotný sex probíhá či jejich představu o tělesném vzhledu. Respondenti na základě porna např. očekávali, že jejich první sex bude podobný sexu, který viděli v pornu, což se nesplnilo. Naopak, sledování pornografie respondenty nepřipravilo na problémy, kterým během prvního sexu mohou čelit jako např., že první sex může být pro partnerku bolestivý. Pro některé z respondentů byl

³ *Popis anatomie a biologických procesů je pro vyučující jakýmsi bezpečným prostorem. Vyučujícím se zdá, že zůstávají na neutrální půdě a že zprostředkováním těchto informací nevyjadřují žádný postoj. Legitimitu biologickému diskurzu v sexuální výchově pak dává odkaz na vědeckost. Přesto ani tento výklad není neutrální. Jak ukázala Jarkovská, výklad je většinou zasazen do různých metafor, které jsou ovlivněny kulturním systémem, a tudíž odrážejí i genderované symbolické významy. Srov. Jarkovská, L. Feminismus a sexuální výchova. Gender, rovné příležitosti, výzkum (2006) 7-2: 41-45. https://www.gendersonline.cz/uploads/4b87a2037ca275b664bd2bfc58b2a68ae2533e1a_feminismus-a-sexualni-vychova.pdf.*

například i překvapující fakt, že reálná délka sexuálního styku a jeho hlasitost neodpovídá délce a hlasitosti styku, kterou znali z porna. V souvislosti se vzhledem respondentů dále zmiňovali pornografii jako faktor, který ovlivňuje jejich vnímání a hodnocení délky svého penisu.

Podle výzkumů si někdy ani dospělí konzumenti*ky pornografie neuvědomují, že to, co sledují, není realistický záznam pohlavního styku, nýbrž perfektně sestříhaná fantazie. Zároveň je pornografie pro třetinu mladých lidí jedním ze zdrojů informací o sexuálním životě. Proto by téma pornografie nemělo být v sexuální výchově ignorováno či tabuizováno, ale naopak by měla studujícími nabízet otevřenou diskusi reflektující problematičnost porna, stejně tak jako jeho přínosnost. Je důležité společně se studujícími téma pornografie otevírat a reflektovat, které obrazy či situace v pornu chybí, přiblížit jim průběh reálného sexuálního styku a nabízet jim alternativy k mainstreamovému pornu.

Co v pornu chybí - témata k diskusi se studujícími

Co v mainstreamové pornografii běžně nevidáme, atraktivní formou zpracovala ilustrátorka Hazel Mead ve svém plakátu "Things you don't see in mainstream porn" (Věci, které nevidíme v mainstreamovém pornu). Jedná se například o vtípné situace, které během sexu prožíváme, jako je spadnutí z postele, zaseknutý zip u kalhot či srážku hlavami, ale také situace, kdy se sexuální partneři*ky nepohodnou nebo kdy společně komunikují o tom, jak bude sex probíhat. V běžném sexu je normální se partnera*ky ptát, co by chtěl*a vyzkoušet, a dát prostor pro souhlas, odmítnutí i vyjádření jeho tužeb. V pornografii však často na tento důležitý předpoklad sexuálního aktu nezbyvá čas. Proto je důležité s mladými lidmi tematizovat koncept souhlasu jako základu pro vstup do intimní zóny druhých lidí, který zároveň slouží jako prevence sexuálního násilí⁴.

Mainstreamové porno zároveň často zobrazuje stereotypní sexuální role mužů a žen, které by měli během sexu představovat. Ženy jsou v pornu často prezentovány v roli sexuálních objektů určených pro mužské potěšení, kdy jsou muži ženám nadřazení. Tento způsob zobrazování je dle sociálních teorií i zahraničních výzkumů problematický, jelikož příjemci*kyně těchto obsahů mohou mít tendenci vnímat tyto praktiky a role jako běžnou součást sexuálního života. Takové zobrazování žen v pornografii implicitně komunikuje i roli, kterou by ženy měly ve společnosti zastávat, a zároveň podporuje každodenní sexismus, který ovlivňuje životy žen každého věku. I proto v poslední době vznikají produkce, které se pokouší zaměstnávat více žen nejen jako režisérky (jelikož většina režisérů pornografie jsou muži), ale také do samotného filmu rovnocenným způsobem obsazovat ženy, muže a trans* osoby.

Plakát Hazel Mead dále poukazuje na nerealističnost vzhledu profesionálních herců*ček, u kterých se v pornu nesetkáme s ochlupením, striemi či otlačením ze spodního prádla. Naopak se setkáváme s obzorem perfektních těl, za kterými však často stojí chirurgické zákroky - ať už se jedná o umělé poprsí či plastické operace vulvy. Australský výzkum z roku 2005 věnující se analýze nejlépe prodávaných DVD s pornografií ukázal, že 42% pornoherců disponovalo velkým poprsím, přičemž 29% z nich mělo poprsí plasticky upraveno. Zároveň pouze 3% mužských herců mělo malý penis, zatímco 55% herců mělo jednoznačně větší penis, než je obvyklý průměr. Jak v jednom rozhovoru prozradila i česká pornoherečka Angel Wicky, po mužských hercích je například vyžadována délka penisu nejméně třiadvacet centimetrů - světový průměr je však mezi třinácti a patnácti centimetry. Takové obrazy, se kterými se dospívající v porno filmech setkávají, ovlivňuje jejich vnímání svého vlastního těla. Tento předpoklad potvrdil výzkum z roku 2014, který se věnoval vlivu sexuálně explicitních obrazů na internetu (SEIM) na spokojenost s vlastním tělem. Výzkum zjistil, že čím více byli muži těmto materiálům vystaveni, tím více byli také celkově nespokojeni se svým tělem a měli zároveň větší tendenci vnímat své břicho jako příliš velké. Zároveň ženy, které byly těmto explicitním obrazům vystavovány častěji, vnímaly svá prsa jako příliš malá na rozdíl od žen, které těmto obrazům byly vystavovány méně často.

Dalším důležitým tématem při reflektování pornografie se studujícími je i téma dosahování orgasmů, které může být sledováním porna do určité míry zkesleno. Výzkum analyzující 50 nejsledovanějších videí na internetovém portálu PornHub ukázal, že pouze 10% žen ve videích dosáhlo orgasmu narozdíl od 78% mužů. Zároveň ve většině videí žena dosáhla orgasmu přímo pohlavním stykem. Díky pornu tak mohou mít dospívající lidé dojem, že žena dosahuje orgasmu méně často než muž a zároveň jejím primárním zdrojem slasti je přímý pohlavní styk. Nicméně souhrn studií za posledních

⁴ Aktivita NESEHNUTÍ pro středoškolské studující otevírající téma souhlasu bude volně dostupná od ledna 2020 na portálu rvp.cz.

80 let uvádí, že pouze 25% žen konzistentně dosahuje orgasmu při penetračním sexu. Důležitým zdrojem slasti pro mnohé ženy tak není pouze penetrace, ale například je důležitější stimulování klitorisu či kombinace stimulace a penetrace. Tato informace je klíčová nejen pro dospívající ženy, ale i muže v jejich začínajícím sexuálním životě. Z naší zkušenosti z workshopů o partnerských vztazích však víme, že málo studujících má představu o tom, jak klitoris vypadá, jak je velký a kde se přesně na těle nachází. I z tohoto důvodu studujícím během našich workshopů ukazujeme 3D model klitorisu a formou hádanky “kdo pozná, co daná věc je” otevíráme téma orgasmu.

Pornografie může být problematická i v kontextu orgasmu mužů, protože vytváří dojem, že muži dosáhnou orgasmu pokaždé, když jsou sexuálně stimulováni. Pokud muž orgasmu nedosáhne, tak v sexu selhal a celý akt působí jako nedokončený. Ve skutečnosti však dosažení orgasmu nemusí pro řadu mužů samozřejmostí. Proto je důležité studujícím ukazovat i jiné alternativy dynamiky sexuálního aktu, ve kterých dojde k naplnění sexuálního prožitku i bez dosažení orgasmu.

Alternativy k mainstreamovému pornu

V posledních letech můžeme sledovat vzestup nového typu pornografie, jejímž cílem je divákům*čkám nabídnout etičtější a realističtější alternativu k pornu mainstreamovému. Jak již bylo naznačeno výše, mainstreamová pornografie bývá problematická v mnoha různých ohledech, a proto existují i různé typy alternativního porna, které se zaměřují na odlišné aspekty - ať už se jedná o větší zapojení žen v produkčním týmu, zobrazování větší rozmanitosti genderových identit či zobrazování jiného typu intimity než je penetrační sex. Snahou těchto produkcí je nejen obecně nabídnout realističtější pojetí sexu, které lépe ilustruje dynamiku sexuálního aktu, jeho intimitu či vzhled lidských těl, ale také oslovit i jiné než mužské publikum.

Jednou z dostupných alternativ je například takový typ pornografie, jejíž scéna je vedena samotnými aktéry*kami účinkujícími ve filmu (performer led scene). Scény tak nemají předem vytvořený scénář, který naopak interaktivně vzniká až v průběhu samotného natáčení, a to na základě potřeb a preferencí herců*ček. V jednotlivých scénách je tak kladen velký důraz na souhlas účinkujících na tom, co se bude dále odehrávat. V tomto typu pornografie se také často setkáváme s používáním bariérové antikoncepce (kondom/orální rouška). Nejen díky těmto charakteristikám tento typ pornografie ilustruje mnohem realističtější obraz sexuálního styku, než se kterým se většinou setkáváme v pornu mainstreamovém.

O pornografii bez pornografie

K tomu, abychom se studujícími v rámci sexuální výchovy mohli otevřít téma pornografie, není potřeba používat samotný sexuálně explicitní materiál. Cílem sexuální výchovy by nemělo být sledování porna samotného, ale naopak dát studujícím prostor reflektovat své zkušenosti, dát jim možnost se k tématu vyjádřit, pokud chtějí, sdílet své pochybnosti či nejasnosti, vznášet dotazy a na základě těchto výstupů společně reflektovat realitu pornografie a sexuálního aktu. Jako pomocný materiál k otevření diskuze o pornografii nám mohou sloužit různá videa, která zábavným či kritickým způsobem komentují, jak pornografie zobrazuje sexuální styk či vztahy mezi lidmi, nebo také je možné používat výstupy umělců*kyň věnující se tomuto tématu. Příkladem takového materiálu je již zmiňovaný plakát od ilustrátorky a aktivistky Hazel Mead “Things you don’t see in mainstream porn” nebo video od nezávislé produkční společnosti Kornhaber Brown s názvem “Porn Sex vs Real Sex: The Differences Explained With Food” dostupné na youtube, které ilustruje rozdíly mezi sexem z porna a reálným sexem pomocí ovoce a zeleniny.

Zdroje:

Fokusní skupina s 6 muži ve věku 17-19 let realizovaná pro potřeby vývoje workshopu o Partnerských vztazích, Brno: NESEHNUTÍ 2017.

Daneback, K., Ševčíková, A. (2014) Online pornography use in adolescence: Age and gender differences, *European Journal of Developmental Psychology*, 11:6.

Wright and Donnerstein (2014) cit. In: Vandenbosch, L., van Oosten, J. M. F. (2018) The Relationship Between Online Pornography and the Sexual Objectification of Women: The Attenuating Role of

Porn Literacy Education, Journal of Communication.

Wright (2011) cit. In: Vandenbosch, L., van Oosten, J. M. F. (2018) The Relationship Between Online Pornography and the Sexual Objectification of Women: The Attenuating Role of Porn Literacy Education, Journal of Communication.

Bandura (2001) cit. In: Vandenbosch, L., van Oosten, J. M. F. (2018) The Relationship Between Online Pornography and the Sexual Objectification of Women: The Attenuating Role of Porn Literacy Education, Journal of Communication.

Peter & Valkenburg (2009) cit. In: Vandenbosch, L., van Oosten, J. M. F. (2018) The Relationship Between Online Pornography and the Sexual Objectification of Women: The Attenuating Role of Porn Literacy Education, Journal of Communication.

Matoušová, A. (2016) Exkluzivní rozhovor s Playmate Angel Wicky, Vice [online] [cit. 18.9.2018]. Dostupné z: <https://www.vice.com/cs/article/9a5xev/exkluzivni-rozhovor-s-angel-wicky>

Ward, Vandenbosch & Eggermont (2015) cit. In: Vandenbosch, L., van Oosten, J. M. F. (2018) The Relationship Between Online Pornography and the Sexual Objectification of Women: The Attenuating Role of Porn Literacy Education, Journal of Communication.

Fredrickson & Roberts (1997) cit. In: Vandenbosch, L., van Oosten, J. M. F. (2018) The Relationship Between Online Pornography and the Sexual Objectification of Women: The Attenuating Role of Porn Literacy Education, Journal of Communication.

Wikipedie. Rozměry lidského penisu. [online] 17.7.2019 [cit. 18.9.2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rozm%C4%99Bry_lidsk%C3%A9ho_penisu

Peter, J., Valkenburg, P. M. (2014) Does exposure to sexually explicit Internet material increase body dissatisfaction? A longitudinal study, Computers in Human Behavior 36. Dostupné z: https://www.academia.edu/11377125/Does_exposure_to_sexually_explicit_Internet_material_increase_body_dissatisfaction_A_longitudinal_study

Séguin, L.J., Rodrigue, C., Lavigne, J. (2017) Consuming Ecstasy: Representations of Male and Female Orgasm in Mainstream Pornography, The Journal of Sex research vol. 55.

Castelman, M. (2009) The Most Important Sexual Statistic, Psychology today [online] [cit. 18.9.2009]. Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/all-about-sex/200903/the-most-important-sexual-statistic>

Jarkovská, L. (2006) Feminismus a sexuální výchova. Gender, rovné příležitosti, výzkum 7-2: 41-45. Dostupné z: https://www.genderonline.cz/uploads/4b87a2037ca275b664bd2bfc58b2a68ae-2533e1a_feminismus-a-sexualni-vychova.pdf.

Pitoňák, M. & Spilková, J. (2016) Sex Res Soc Policy 13: 215-229. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s13178-015-0215-8>.

Standardy pro sexuální výchovu v Evropě. Rámec pro tvůrce osnov, vzdělávací a zdravotnické instituce a odborníky. Regionální kancelář WHO pro Evropu a BZgA. České vydání: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. Praha 2017. Dostupné z: https://planovanirodiny.cz/storage/Standardy_pro_sexualni_vychovu_v_Evrope.pdf

Bc. Kristina Kvapilová
Mgr. Lucie Čehoyská
NESEHNUTÍ

Několik poznámek k osobě pachatele sexuálního násilí

Petr Lojan

1. Sexuální delikvence z kriminologického hlediska

Původní názory na vznik a příčiny sexuální kriminality vycházely z nauky o neurózách, přičemž psychodynamická teorie záleží na individuální genesi dosavadního vývoje života sexuálního devianta. Přítom deviace nebo deviantní impuls má charakter tvorby symptomů, které snižují zábrany proti normálnímu řešení vnitřních konfliktů, což vede k deformaci osobnosti. Druh obav, konfliktů, vnitřního napětí a impulsů k jednání, které jsou základem deviačního chování, nemusí být zjevné, leží v době počátku života, jejich dešifrování vede k odhalení symptomů a příčin deviace. Přítom kombinace náhodného spojení sexuálního vzrušení s neobvyklými průvodními okolnostmi vede ke stoupající chuti po orgasmu, kterou pachatel nemůže překonat.

Klasická psychiatrie viděla v sexuální deviaci určitou zvláštnost, která však nemusela vždy vést k opakovanému deviantnímu chování. Není-li však zjištěn konstituční faktor, nelze odhalit příčinu psychodynamického vzniku deviací. Překonané pojetí biologicko-somatických okolností vycházelo z početnosti hormonů vedoucí k odchýlné činnosti mozku, která je pro deviaci typická.

Dohady, že anomálie chromosomů by měla podstatný vliv na deviaci, nebyly potvrzeny. Tuto teorii zastávala americká koncepce, která vedla k drastickému léčení operací mozku (známé z knihy Přelet přes kukaččí hnízdo).

Současná věda vychází z komplexního posouzení anamnézy každého devianta včetně všech okolností, které mohou mít vliv na hodnocení příčin deviace a možnosti jejího regulování. Dřívější koncepce byly jednostranné, a proto byly překonány. Rozvoj medicíny a věd souvisejících prospěl k dalšímu humánnímu regulování tohoto negativního společenského jevu.

Podle Zvěřiny "sexuální chování lidí bylo, je a bude usměrňováno etickými a právními normami. Restrikce se týká chování, které narušuje zavedené společenské zvyklosti a které tak či onak ohrožuje jiné členy komunity. Náš současný právní řád se zakládá na snaze trestat především sexuální činy, které objektivně poškozují jiného člověka a jeho zájmy, případně jsou zdrojem ohrožení stability společnosti. Hlavním objektem právní restrikce je sexuální chování bez souhlasu objektu, tedy široká oblast sexuální agresivity. Jsou i takové sexuální delikty, které objektivně nikoho příliš neohrožují, přesto je zákon trestá. Například incest mezi dospělými a pod."¹

Pro člověka měla sexualita vždy velký význam a ve všech vyspělých kulturách lidé cítili nutnost sexuálního chování nějak regulovat. Vyhlašovali tak sexuální normy, které určité sexuální chování přikazovaly a jiné zakazovaly. Přítom ty morální normy, které byly považovány za nejdůležitější, se kryly s trestním právem, tedy jejich porušování bylo postihováno trestem. Tak bylo vždy sexuální chování moralizováno a represivní složky, k nimž patří dnes policie a soudy, se o ně vždy zajímaly.²

Trestní právo jakožto ultima ratio je však i v těchto případech až tím posledním prostředkem nápravy, jak nejjednodušeji ve svých rozhodnutích Evropský soudní dvůr.

Fenomenologicky můžeme agresivní sexuální zacházení podle intenzity dělit od nejméně agresivního frotérství, což je de facto jen náznak jednání, kdy se muži rádi tisknou na ženy, aniž by došlo k obnažení, a k uspokojení postaćí otírání. Někdy si pachatelé troufnou osahávat ženám prsa, sáhnout i pod sukni, a pak zmizet. Mezi mladistvými oběťmi je tento syndrom anonymních otěrů dobře znám a bez sexuálních zkušeností bezmocně ztrácejí orientaci a většinou se stydí a mlčí. S překonáním pubertální krize ostych mizí, někdy se však tato forma projevuje jako počátek agresivního jednání a bývá spojována s drobnými krádežemi, zejména kabelek, aby byly ženy zastrašeny a zaskočeny.

Na druhém konci škály sexuálně agresivního chování dochází k přinucení k souloži a znásilnění. Pachatelé bývají nejčastěji ve věku 25 až 40 let a u starších pachatelů jsou tyto projevy vzácné. Nejhrubší projevem agresivity je vražda z vilnosti. Těmito pachatelé jsou zpravidla osoby, které mají problémy se svou sexualitou a nejistotu v mužské identitě překrývají mužskou nadvládou nad ženami. Proto

¹ ZVĚŘINA, J., *Lékařská sexuologie*, s. 108 Praha: Schering Pharma 1991

² BRZEK, A. *Průvodce sexualitou člověka*, s. 17 Praha: SPN 1994

také týrají ženy fyzicky i psychicky, kontrolují je, omezují, aby se prohloubila jejich závislost a snížila jejich obranyschopnost. Většinou jsou to důsledky konfliktního dětství a narušených vztahů k matce.

2. Sexuální motivace kriminality mimo sexuální delikvenci

Sexualita je obecným obranným mechanismem, což znamená, že nejrůznější konflikty, úzkostné stavy a impulsy jsou doprovázeny fantazijními stavy, představujícími zážitky z dobrodružství, překonané vlastní důležitostí atp. To je typické kupříkladu u krádeží v obchodech, kde jsou oběťmi převážně ženy nebo u žhářství - jsou-li pachatelé mladí. Většinou nenajdeme racionální důvody, jako majetkový prospěch, podvody, mstu při žhářství - častěji se uvádí pocit naléhavého vzrušení a mimořádný pocit uvolnění. Není vůbec opodstatněné pokládat tyto případy za důsledky choroby či důvod nepřičetnosti. Dříve platil názor, že kleptomanie či pyromanie je neovladatelný chorobný stav, což bylo dnes vědecky překonáno. Je to jen stav nutkání, tísňe, většinou v situaci nenajdeme žádný sexuální podtext, pouze je jednání sexuálně prožíváno. V medicíně se tyto stavy porovnávají se stavem poluce u mladistvých. Pro pachatele, kteří revoltují proti vlastní neutěšené situaci (a to i v představách) jsou loupežné vykrádání chat, obchodů, jejich zapalování a ničení projevem vášnivého napětí, nadvlády rodiny nebo situace plné pikantních zakázaných jednání. Takové situace mohou být prožívány rovněž sexuálně, a proto jsou vyhledávány opětovně. To platí však i obráceně - u mnoha dalších deviací, při situacích plných vzrušení, napětí, hororových představ, pohrávání si s rizikem, představ o nebezpečí, které jsou zvláště dráždivé a přinášejí stav zvláštního uvolnění, takže vlastní pocity nabývají na důležitosti.

3. Současné kriminologicko-sexuologické trendy

V posledních letech lze sledovat trend rostoucího zájmu o využívání specializovaných nástrojů na predikci recidivy pachatele, resp. na posouzení jeho rizikovosti, jenž se postupně odráží i v právních předpisech. Pro úvahy o využívání podobných instrumentů např. ve vztahu k pachatelům násilné sexuální kriminality je ovšem nutné dobře porozumět rozdílů mezi predikcí recidivy a posouzením rizik, a mít na paměti jejich nutná omezení. Řádně provedená predikce recidivy poskytuje pravděpodobnostní odhad možnosti, že se pachatel v budoucnu znovu dopustí trestné činnosti (či jiného asociálního či antisociálního jednání). Kvalitní risk assessment umožňuje kvalifikovaně posoudit momentální rizikovost pachatele z hlediska aktuální náchylnosti k páčání trestné činnosti či k podobnému nežádoucímu chování. Výsledek procesu posouzení rizik určitého jedince pak pomáhá zpracovat predikci jeho dalšího chování, tedy i predikci recidivy. Dlouholetý výzkum identifikoval celou řadu faktorů, jež lze označit za prediktory obecné kriminální recidivy, nebo přímo prediktory opakování sexuální trestné činnosti. Z nich vycházejí standardizované nástroje k posouzení rizika kriminální recidivy pachatelů sexuálních deliktů, jichž v současnosti existuje celá řada. Jejich výhodou a zároveň úskalím je, že jsou pravidla schopny přinést zdánlivě jasný výsledek v podobě konkrétního skóru se standardizovanou interpretací. To přispívá k jejich vysoké oblibě a někdy až nekritickému spoléhání na jejich výsledky, což může mít v případě hodnocení rizik a predikce recidivy neblahé důsledky. Vždy je třeba výsledky použití takových instrumentů brát jako vodítko, nikoliv jako definitivní závěr. Pozitivní je, že dlouhodobé a rozšířené používání některých nástrojů je pomáhá vylepšovat, aktualizovat a zbavovat slabých míst, takže nové verze bývají spolehlivější a rizika, plynoucí z jejich nekritického využívání, se snižují.

Ke všeobecně uznávaným kriminogenním faktorům patří užívání, resp. nadužívání návykových látek a závislost na nich. Násilnou sexuální kriminalitu, při které hraje roli užívání návykových látek, lze pokládat za typického představitele psychofarmakologicky podmíněné trestné činnosti. U jejího pachatele může užívání některých návykových látek, kromě obecného snižování zábrany vůči páčání trestné činnosti, vyvolat agresivitu a odstranit zábrany v sexuální oblasti. Výzkum opakovaně potvrzuje, že z tohoto hlediska je nejrizikovější drogou alkohol, příp. některá stimulantia. U oběti může zase ovlivnění návykovou látkou vést ke snížení ostražitosti a celkové obranyschopnosti. České i zahraniční studie uvádějí (někdy výrazně) nadpoloviční podíl pachatelů znásilnění, kteří byli v době činu pod vlivem alkoholu, zatímco v případě pachatelů nenásilné sexuální kriminality (sexuální zneužívání dětí) je tento podíl zpravidla významně nižší. Svou roli přitom patrně hraje odlišnost obětí obou druhů deliktů - k napadení a přemožení dospělé osoby je spíše potřeba si „dodat odvahy“ než u dětské oběti, která sexuální akt přinejmenším po určitou dobu vůbec nemusí vnímat jako útok, zejména je-li pachatelem osoba známá. Rovněž tak se znásilnění často odehrává v sociálním kontextu, jehož součástí je konzumace alkoholu (večírky, návštěvy apod.).

Zásadní rozdíl je však v typických osobnostních rysech pachatelů obou druhů deliktů. Mezi pachatelí znásilnění je pravidelně výzkumem zjišťován významně vyšší podíl osob s disociaální poruchou osobnosti či přímo psychopatů, než mezi pachatelí sexuálního zneužívání dětí. I tyto poznatky potvrzují opodstatněnost přístupu české psychiatricko - sexuologické školy, která odmítá nahlížet na sexuální delikventy jako na více méně homogenní skupinu, jak to bývá obvyklé v zahraničí. Rozlišování přinejmenším mezi parafilními pachatelí a sexuálními delikventy, u nichž nebyla parafilie zjištěna, lze pokládat za nezbytný předpoklad úspěšného nastavení systému zacházení s pachatelí násilné sexuální kriminality. Dostupné studie naznačují, že podíl deviantů mezi pachatelí i těch nejzávažnějších sexuálních trestných činů je menšinový. To ostře kontrastuje se stereotypní představou veřejnosti o typickém sexuálním delikventovi jako o sexuálně úchylném jedinci. I 6.1 tato představa, spojená s přesvědčením o neléčitelnosti sexuálních deviací, zřejmě mezi občany přispívá ke skepsi vůči možnostem účinného terapeutického působení na pachatele sexuální kriminality. Zde se nabízí prostor pro informačně osvětovou činnost včetně prezentace úspěchů v léčbě parafiliků. Třebaže česká sexuologická škola chápe parafilii jako nevyléčitelnou, dokáže s těmito pacienty velmi dobře pracovat a jsou-li motivováni a při léčbě spolupracují, snižuje léčba riziko spáchání sexuálního deliktu či sexuální recidivy významným způsobem.

Podle Weisse „výzkumy charakteristik pachatelů sexuální agrese se shodují ve zjištění, že tito jedinci bývají – ve srovnání s pachatelí sexuálních deliktů jiného charakteru – mladší (většina do 30 let) a k prvním delikventním aktivitám u nich dochází do dvacátého roku věku. Přitom je třeba rozlišovat nebezpečně deviantní sexuální agresory od nezralých a sociosexuálně nevyvinutých mladíků. Rozlišení není vždy snadné a v konkrétním případě někdy až průběh sexuální socializace v dalším životě ukáže, do jaké míry je mladý delikvent schopen uspokojivého partnerského vztahu. Velmi časté je i spojení sexuální agrese s vlivem alkoholu a s delikty sexuálního charakteru v anamnéze pachatelů. Z hlediska výchovných podmínek se u sexuálních agresorů častý deficit v identifikační figuře otce (otec hostilní či chybějící ve výchově), konfliktnost manželství rodičů či výchova v ústavních zařízeních.“³

Problematika sexuální delikvence v posledních letech upoutává stále větší pozornost jak u nás, tak i v zahraničí. Její závažnost a dopady na společnost i jednotlivé občany přerostla hranice jednotlivých států. Agresivní jednání prezentované v tisku, televizi a na Internetu se stalo všedním jevem. Konsumní způsob života, individualizace a rozpad rodinných vazeb vede ke zvyšování kriminality, při které pachatelé využívají všech nedostatků v legislativě, násilnou sexuálně motivovanou kriminalitu nevyjímaje.

Nejzásadnější koncepční změna, kterou přinesl nový trestní zákoník je opuštění materiálního pojetí trestného činu ve prospěch formálního pojetí se zachováním materiálních východisek při určení, co má být trestným činem a při vymezení typové závažnosti jednotlivých trestných činů. To ovšem klade mimořádný důraz na zákonné vymezení přesných a jednoznačných skutkových podstat trestných činů tak, jak to požadují mezinárodní smlouvy a zásady právního státu. K vytřídění činů, které mají znaky trestného činu jen zdánlivě, je třeba pracovat s konkrétní a jednoznačnou judikaturou, která vymezení potřebná rozlišovací kritéria.

Úprava trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti tak, jak ji přináší současný trestní zákon těmto zásadám plně odpovídá. Zejména to platí o diferenciaci mezi znásilněním podle § 185 odst. 1 a ods.2 a sexuálním nátlakem podle § 186, kdy jsou vlastně pod toto ustanovení zahrnuta taková jednání, které předchází trestní zákon kvalifikoval jako některé formy útisku, pokud byl sexuálně motivován.

Současný znění jednotlivých skutkových podstat vystihuje praktickou potřebu postihu násilně motivované sexuální trestné činnosti s ohledem na specifičnost a fantazii v oblasti erotiky a sexu vůbec.

Zdá se, že formulace „způsob srovnatelný se souloží“ nebo „jiné srovnatelné chování“ použité v §§ 185 odst.2 a 186 odst. 1 tvoří jakousi pojistku pro případy nových způsobů a realizace sexuálně motivovaného chování s rby společenské škodlivosti trestné činnosti. Za této situace úvahy o tom, jaké jednání ještě není a nebo už je trestným činem, bude třeba důsledně vycházet z dikce zákona a úvah o společenské škodlivosti ve smyslu § 12 odst. 2.

PhDr. Petr Lojan, PhD, M.B.A

³ WEISS, P., : *Poruchy sexuální preference, Praha: Galén 2017, s. 55*

Sexuální a reprodukční zdraví v demografickém pohledu a význam pojistění zdraví

Albína Malinová

Sexuální a reprodukční zdraví by vždy mělo být neopomenutelnou součástí vzdělávání a výchovy. Díky získaným vědomostem o existenci sexuálně přenosných onemocnění či jiných závažných onemocnění pohlavních orgánů a způsobu jejich prevence lze řadě těchto onemocnění zcela předejít nebo alespoň zajistit, aby měly co nejmenší dopad na zdraví jedince. V některých případech může takové onemocnění způsobit pracovní neschopnost. Při výskytu závažnějšího onemocnění však může v konečném důsledku vést až k úmrtí. Již zmiňovaná prevence, kterou je bezpochyby zdravý životní styl nebo v případě sexuální aktivity praktikování bezpečnějšího sexu, je ideálním řešením, jak předejít vzniku onemocnění. I přes dodržování všech správných zásad však může jedinec onemocnět a v ten moment přichází na řadu otázka závažnosti a důsledků onemocnění. „Zdravotní pojištění slouží k úhradě zdravotní péče, která má za cíl prostřednictvím zdravotních služeb zlepšit nebo zachovat zdravotní stav či zmírnit utrpení pojištěnce“ (MZČR 2018). Ačkoliv jsou zdravotní prostředky a léčivé látky rozděleny do skupin, ve kterých je vždy nejméně jeden plně hrazen zdravotní pojišťovnou, může být pojištěnci doporučen například i jiný lék nebo způsob léčby, u kterého je však nutná jeho přímá finanční spoluúčast (MZČR 2018). V případě dlouhodobé pracovní neschopnosti může dojít vzhledem ke snížení finančních příjmů ke znemožnění volby zdravotnických prostředků nebo léčivých látek. Nelze předvídat, zda dlouhodobá pracovní neschopnost či závažné onemocnění v životě jedince nastane. Pokud by se ale tak stalo, pak je vhodné mít zajištění ve formě finanční rezervy nebo soukromého zdravotního pojištění.

Pojistná ochrana prostřednictvím pojistného produktu komerčního zdravotního pojištění má odlišnou funkci oproti veřejnému pojištění. „Institut komerčního (soukromého) pojištění jako nástroj řešení negativních důsledků rizikových situací je v lidské společnosti velmi starý a zároveň v určitých ohledech nepřekonaný“ (Krebs 2010, s. 350-351). Soukromé pojistné produkty poskytují ochranu pojištěnému před ztrátou příjmů nebo jejich částečnou kompenzací. Komerční pojištění však neřeší problematiku prevence a spoléhá na racionální přístup pojištěného k vlastnímu zdraví. Jedním z podstatných problémů v souvislosti s pojištěním je morální hazard, kdy se pojištěný chová neodpovědně ke svému zdraví a spoléhá na to, že náklady na případnou léčbu budou uhrazeny v rámci uzavřené pojistky (Krebs 2010, s. 352). V pojistné smlouvě a pojistných podmínkách jsou proto přesně vymezeny čekací lhůty, předmět a rozsah pojištění, definice pojistné události, výše pojistného plnění a výluky z pojištění.

Soukromé zdravotní pojištění je na českém trhu reprezentováno možností uzavření samostatného úrazového pojištění nebo sjednáním doplňkového pojištění k životnímu pojištění. Pojistit lze například pracovní neschopnost, dobu nezbytného léčení úrazu, hospitalizaci, závažná onemocnění, závažná poranění, asistovanou reprodukci, invaliditu, ztrátu soběstačnosti nebo trvalé následky úrazu (Česká pojišťovna 2019).

Vzhledem k šíři tématu se tento příspěvek nadále omezí na analýzu infekcí přenášených převážně pohlavním stykem a na vybraná závažná onemocnění, kterými jsou zhoubný novotvar prsu a zhoubné novotvary ženských a mužských pohlavních orgánů obyvatel České republiky (ČR). Onemocnění jsou specifikována kódem diagnózy dle 10. revize Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10). Pozornost bude zaměřena na pracovní neschopnost v roce 2017 a dále na vývoj incidence¹ a úmrtnosti na vybrané zhoubné novotvary mezi lety 2008 a 2017. Na závěr budou představeny výsledky rešerše pojistných podmínek vybraných pojišťoven působících na českém trhu se zaměřením na pojištění pracovní neschopnosti a závažných onemocnění.

Ukončená pracovní neschopnost

Trendem posledních let je pozvolný nárůst počtu případů² ukončené pracovní neschopnosti (PN) a mírný pokles průměrné délky trvání jednoho případu (ÚZIS 2018). V roce 2017 bylo evidováno celkem 1,66 milionů případů PN. V relativním vyjádření se jedná o 35 557 případů PN na 100 tisíc

¹ Data jsou dostupná pouze do roku 2016, za rok 2017 nebyla k dispozici (ÚZIS c2010-2019).

² „Do zpracování jsou zařazeny pouze případy PN ukončené v daném roce“ (ÚZIS 2018).

nemocensky pojištěných osob. Sexuálně přenosná onemocnění (STD), zhoubný novotvar (ZN) prsu a ženských a mužských pohlavních orgánů však představují jen nepatrný zlomek z celkového počtu případů PN (Tab. 1). Ačkoliv se jedná o velmi malý počet případů PN, průměrné trvání jednoho případu PN je pro STD přibližně 1 měsíc, specificky pro onemocnění virem lidské imunodeficiency (HIV) jsou to 2 měsíce a pro ZN se pohybuje v rozmezí 5 až 7 měsíců. Již z těchto údajů lze usoudit, že v případě PN na základě diagnostikování ZN dochází k dlouhodobějšímu poklesu příjmů.

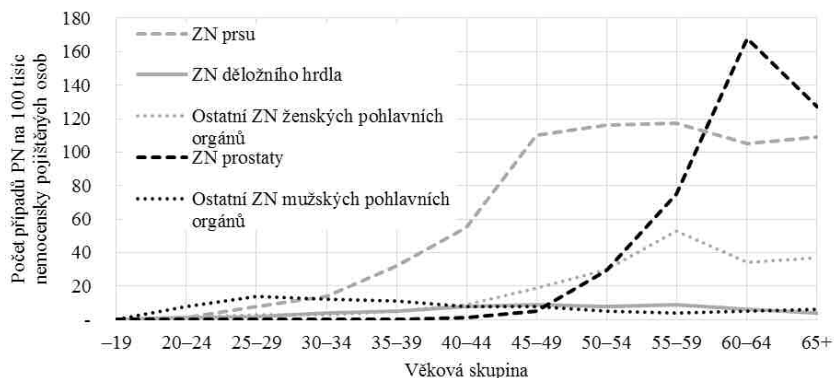
Nejvyšší počet případů PN s diagnózou ZN prsu je ve věku 45 a více let, kdy se jedná o 110 až 117 případů PN na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob, PN v důsledku ZN prostaty je nejčastější ve věku 60 až 64 let (168 případů PN na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob) a ostatní ZN ženských pohlavních orgánů zapříčiňují ve věku 50 a více let 30 až 53 případů PN na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob (Obr. 1). Zároveň není překvapivé, že nejvyšší počet případů PN v důsledku STD je ve věku do 30 let (Obr. 2). Maximum případů PN (88 na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob) nastává do věku 19 let na ostatní infekce přenášené převážně sexuálním způsobem (ÚZIS 2018).

Tab. 1 Ukazatele pracovní neschopnosti pro vybrané diagnózy, ČR, 2017

Název diagnózy	Kód diagnózy (MKN-10)	Počet případů PN	Počet případů PN na 100 000 nemocensky pojištěných osob	Průměrné trvání 1 případu PN (ve dnech)
Syfilis	A50–A53	55	1	26,6
Gonokoková infekce	A54	14	0	39,8
Ostatní infekce přenášené převážně sexuálním způsobem	A55–A64	266	6	25,6
Onemocnění virem lidské imunodeficiency (HIV)	B20–B24	24	1	63,8
ZN prsu	C50	3 018	65	201,4
ZN hrdla děložního - cervicis uteri	C53	288	6	175,2
Ostatní ZN ženských pohlavních orgánů	C51–C52, C54–C58	803	17	184,2
ZN prostaty	C61	1 150	25	149,3
Ostatní ZN mužských pohlavních orgánů	C60, C62–C63	397	8	149,6
Celkem		1 661 174	35 557	41,5

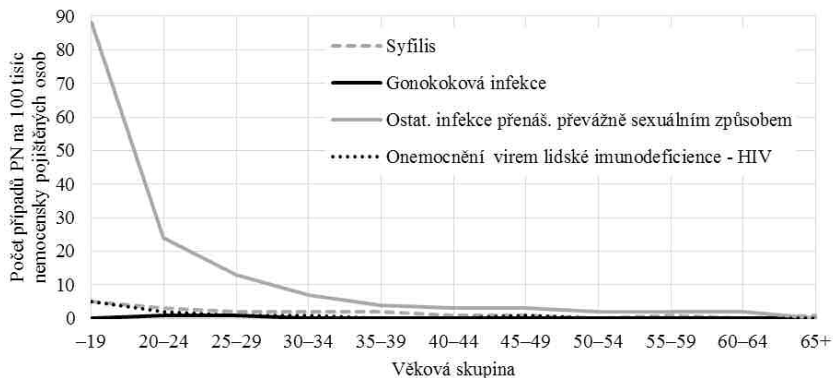
Zdroj: ÚZIS 2018, vlastní úprava

Obr. 1 Počet případů PN na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob na vybrané zhoubné novotvary, ČR, 2017

Zdroj: ÚZIS 2018, vlastní úprava

Obr. 2 Počet případů PN na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob na vybraná sexuálně přenosná onemocnění, ČR, 2017

Zdroj: ÚZIS 2018, vlastní úprava

Incidence a úmrtnost

Nejčastější příčinou smrti v roce 2017 byly nemoci oběhové soustavy, dále novotvary a nemoci dýchací soustavy (ČSÚ 2019b). Počty zemřelých v důsledku STD se pohybují v řádu jednotek. Z tohoto důvodu nebudou tyto příčiny smrti podrobněji analyzovány a pozornost bude zaměřena na ZN. Pro porovnání vývoje intenzity úmrtnosti a incidence a srovnání úrovně těchto hodnot mezi muži a ženami, bylo využito ukazatele standardizované míry úmrtnosti a standardizované míry incidence. „Úroveň incidence a úmrtnosti na zhoubné novotvary narůstá s věkem“ (SZÚ 2009, s. 5). Metodou přímé standardizace byl odstraněn zkreslující vliv věkové struktury populace díky aplikaci věkově specifické úmrtnosti³ nebo incidence reálné populace na populaci standardní (Demografie c2004-2014a). Přepočítání bylo provedeno na evropský standard uvedený v publikaci Novotvary 2016 (ÚZIS c2010-2019, s. 55). Tato publikace obsahuje data standardizované míry incidence, která tak mohou být porovnána se standardizovanou mírou úmrtnosti. Standardizované míry úmrtnosti a incidence dle evropského standardu jsou uváděny v přepočtu na 100 tisíc obyvatel.

Intenzita úmrtnosti se od roku 2008 do roku 2017 snižovala s výjimkou mírného nárůstu v roce 2015 a 2017 (Tab. 2). U mužů poklesla hodnota standardizované míry úmrtnosti z 967 na 833 na 100 tisíc obyvatel (o 14 %) a u žen z 577 na 503 na 100 tisíc obyvatel (o 13 %). Novotvary (C00–D48) zapříčinily v letech 2008–2017 v průměru 27 % úmrtí⁴. Standardizovaná míra úmrtnosti na novotvary byla u mužů v průměru o 71 % vyšší než u žen, což značí mužskou nadúmrtnost na tuto skupinu příčin smrti. Ve zkoumaném období poklesla hodnota standardizované míry úmrtnosti na novotvary u mužů o 19 % (z 273 na 221 na 100 tisíc obyvatel) a u žen o 15 % (ze 155 na 132 na 100 tisíc obyvatel).

³ Věkově specifická úmrtnost (míra úmrtnosti dle věku): Počet zemřelých v dané věkové skupině v daném roce vztahený k počtu obyvatel (k 1.7.) v dané věkové skupině v daném roce (Demografie c2004-2014b).

⁴ Průměrný podíl standardizované míry úmrtnosti na skupinu příčin smrti novotvary ke standardizované míře úmrtnosti na všechny příčiny smrti v letech 2008–2017.

Tab. 2 Standardizovaná míra úmrtnosti (evropský standard) dle skupin příčin smrti na 100 tisíc obyvatel, muži, ženy, ČR, 2008–2017

	Skupiny příčin smrti	Kód diagnózy (MKN-10)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Muži	Nemoci oběhové soustavy	I00–I99	437	436	424	413	403	385	355	361	334	334
	Novotvary	C00–D48	273	269	267	249	243	238	234	226	225	221
	Nemoci dýchací soustavy	J00–J99	58	63	59	55	53	62	55	63	59	64
	Ostatní		199	195	191	201	203	207	206	214	210	214
	Celkem		967	963	941	918	903	892	850	864	828	833
Ženy	Nemoci oběhové soustavy	I00–I99	292	296	282	268	264	251	228	235	213	218
	Novotvary	C00–D48	155	151	149	146	145	140	139	136	135	132
	Nemoci dýchací soustavy	J00–J99	29	31	29	25	26	29	26	31	29	32
	Ostatní		101	99	96	106	107	115	112	121	119	120
	Celkem		577	577	557	545	542	536	504	523	496	503

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, vlastní výpočty

Pozornost bude nyní zaměřena podrobněji na ZN prsu⁵ (C50), ZN ženských pohlavních orgánů (C51–C58) a ZN mužských pohlavních orgánů (C60–C63). Mezi lety 2008 a 2017 poklesla hodnota standardizované míry úmrtnosti na příčinu smrti ZN prsu o 15 % z 21,2 na 18,0 na 100 tisíc obyvatel, podobný byl i pokles hodnoty tohoto ukazatele na skupinu příčin smrti ZN ženských pohlavních orgánů z 21,3 na 18,4 (o 13 %) a na skupinu příčin smrti ZN mužských pohlavních orgánů byl pokles o 17 % z 24,7 na 20,6 na 100 tisíc obyvatel (Tab. 3). ZN prsu způsobuje v průměru 14 % úmrtí na novotvary (C00–D48) a 3,7 % úmrtí ze všech příčin smrti. Srovnatelné hodnoty podílů jsou i pro skupinu příčin smrti na ZN ženských pohlavních orgánů. U mužů zapříčiňují ZN mužských pohlavních orgánů v průměru 9,5 % úmrtí na novotvary a 2,6 % úmrtí z celkové úmrtnosti mužů.

U mužů téměř většinu (94 %) úmrtí na ZN mužských pohlavních orgánů způsobuje ZN předstojné žlázy – prostaty. Hodnota standardizované míry úmrtnosti na ZN předstojné žlázy – prostaty se mezi lety 2008 a 2016 snížila o 13 %, zatímco hodnota standardizované míry incidence⁶ se zvýšila o 11 % z 94,8 na 105,2 na 100 tisíc obyvatel (Tab. 4). Nárůst incidence je dáván „do souvislosti zejména se zlepšením a dostupností diagnostických metod“ (SZÚ 2009, s. 7). Rozcházející se trendy vývoje standardizované míry úmrtnosti a incidence představují vyšší pravděpodobnost přežití na dané onemocnění (SZÚ 2009).

Hodnota standardizované míry incidence ZN prsu se od roku 2008 do roku 2013 zvyšovala a poté začala opět klesat. Oproti roku 2008 byla její hodnota v roce 2016 přibližně o 1 % vyšší, zatímco ve stejném období se hodnota standardizované míry úmrtnosti snížila o 10 %. Pokles intenzity úmrtnosti může být důsledkem zvyšování úspěšnosti léčby zejména díky dřívějšímu diagnostikování nemoci (SZÚ 2009). Poměrně vysoká byla v roce 2016 hodnota standardizované míry incidence ZN prsu, 96,7 na 100 tisíc obyvatel.

V roce 2016 byla hodnota standardizované míry incidence ZN hrdla děložního o čtvrtinu nižší než v roce 2008 a poklesla z 16,8 na 12,7 na 100 tisíc obyvatel. Pokles intenzity incidence i úmrtnosti na toto onemocnění by mohl souviset se zavedením programu cervikálního screeningu, který v ČR funguje od roku 2008 (SZÚ 2009). Podobný pokles intenzity incidence byl zaznamenán i pro ZN vaječníku (z 17,2 na 13,5 na 100 tisíc obyvatel). U onemocnění ZN těla děložního a dělohy byl pokles intenzity incidence nejnižší s rozdílem 3,6 % (z 26,6 na 25,7 na 100 tisíc obyvatel).

⁵ Data pro ZN prsu jsou uváděna pouze pro ženy. U mužů je intenzita úmrtnosti na tuto příčinu smrti velmi nízká (ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b).

⁶ Počet nově vzniklých onemocnění na 100 tisíc obyvatel sledované populace (SZÚ 2009).

Tab. 3 Standardizovaná míra úmrtnosti (evropský standard) na vybrané zhoubné novotvary na 100 tisíc obyvatel, ČR, 2008–2017

Název diagnózy	Kód diagnózy (MKN-10)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ZN prsu	C50	21,2	20,0	20,6	20,9	19,9	19,9	18,2	18,3	19,1	18,0
ZN vulvy	C51	0,9	0,8	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8
ZN pochvy	C52	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
ZN hrdla děložního	C53	4,6	4,5	4,9	4,5	4,8	5,0	4,3	4,7	4,2	4,2
ZN těla děložního	C54	3,6	3,6	3,5	3,9	4,1	4,0	3,7	3,2	3,4	3,6
ZN dělohy	C55	1,4	1,4	1,4	1,1	1,3	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0
ZN vaječníku	C56	9,1	8,6	8,5	8,6	8,9	9,0	8,9	8,9	7,3	7,4
ZN jiných a neurčených ženských pohlavních orgánů	C57	1,4	1,1	1,4	1,2	1,5	1,2	1,2	1,2	1,5	1,2
ZN placenty	C58	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
ZN ženských pohlavních orgánů	C51–C58	21,3	20,2	21,0	20,4	21,7	21,2	20,2	19,9	18,6	18,4
ZN pyje	C60	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
ZN předstojné žlázy – prostaty	C61	23,6	22,8	23,1	22,0	22,0	22,5	23,3	20,0	20,5	19,3
ZN varlete	C62	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,4	0,7	0,4	0,7	0,5
ZN jiných a neurčených mužských pohlavních orgánů	C63	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
ZN mužských pohlavních orgánů	C60–C63	24,7	24,0	24,2	23,4	23,4	23,7	24,5	21,3	22,1	20,6

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, vlastní výpočty

Tab. 4 Standardizovaná míra incidence (evropský standard) na vybrané zhoubné novotvary na 100 tisíc obyvatel, ČR, 2008–2016

Název diagnózy	Kód diagnózy (MKN-10)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ZN prsu	C50	95,9	88,7	94,8	94,4	96,7	100,0	97,0	97,4	96,7
ZN hrdla děložního	C53	16,8	16,5	16,1	16,4	14,3	14,0	12,7	13,3	12,7
ZN těla děložního a dělohy	C54, C55	26,6	26,3	26,1	27,0	25,6	26,8	25,3	26,3	25,7
ZN vaječníku	C56	17,2	16,1	15,8	15,4	14,7	14,7	14,0	13,8	13,5
ZN předstojné žlázy – prostaty	C61	94,8	106,6	115,3	113,9	110,2	106,9	100,6	104,7	105,2

Zdroj: ÚZIS 2010–2019, vlastní úprava

Dekompozice rozdílu mezi dvěma hodnotami naděje dožití při narození

Dvourozměrná dekompozice navržená Johnem H. Pollardem (Pollard 1982) rozkládá rozdíl hodnot naděje dožití při narození⁷ na příspěvky jednotlivých věkových skupin a příčin úmrtí. Suma příspěvků jednotlivých věkových skupin a všech příčin úmrtí je rozdílem dvou hodnot naděje dožití při narození⁸. Příspěvky jednotlivých věkových skupin a příčin smrti udávají, kolika roky přispěla daná věková skupina a příčina smrti ke zlepšení (kladná hodnota) nebo zhoršení (záporná hodnota) naděje dožití při narození mezi sledovanými roky, tedy zda došlo u dané věkové skupiny a příčiny smrti ke zlepšení nebo zhoršení úmrtnostních poměrů.

Intenzita úmrtnosti mužů na skupinu příčin smrti novotvary je vyšší než u žen. Od věkové sku-

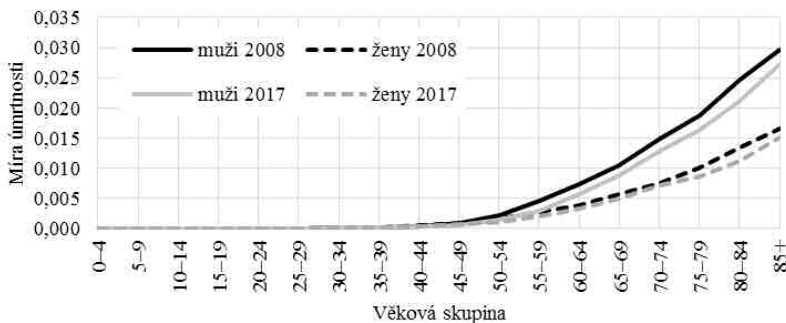
⁷ Naděje dožití při narození: Ukazatel vycházející z úmrtnostních tabulek, vyjadřuje počet let, která v průměru ještě prožije osoba při narození. Ukazatel vychází z předpokladu zachování stávajících úmrtnostních poměrů a vyjadřuje úmrtnostní situaci v daném roce (Demografie 2004–2014b).

⁸ Výpočet příspěvků byl proveden v Excelu podle Andreev a Shkolnikov (2012).

piny 40–44 let se míra úmrtnosti začíná významněji zvyšovat ve všech dalších věkových skupinách u mužů i žen, ale její hodnota je v roce 2017 oproti roku 2008 nižší (Obr. 3).

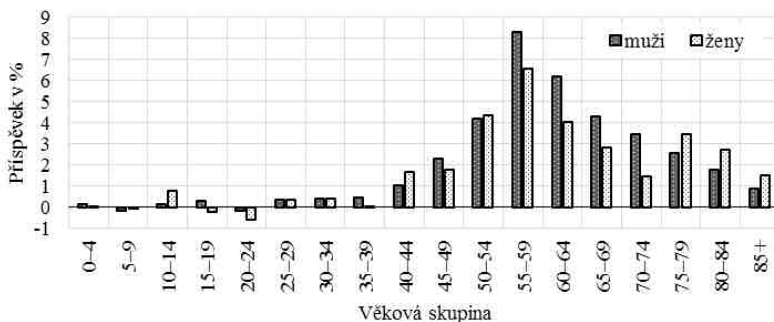
Mezi roky 2008 a 2017 vzrostla naděje dožití při narození u mužů o 2 roky a u žen o 1,5 let. Pokles intenzity úmrtnosti na novotvary přispěl k tomuto prodloužení u mužů 0,74 lety (36,7%) a u žen 0,47 lety (31,3%), zatímco ostatní příčiny smrti přispěly k růstu naděje dožití při narození 1,27 lety u mužů (63,3%) a 1,03 lety u žen (68,7%). Absolutní a relativní hodnoty příspěvků dle věkových skupin a vybraných příčin smrti jsou uvedeny v příloze.

Obr. 3 Míry úmrtnosti podle věkových skupin na skupinu příčin smrti novotvary, muži, ženy, ČR, 2008 a 2017

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, vlastní výpočty
Poznámka: Novotvary (C00–D48)

Obr. 4 Příspěvky věkových skupin a skupiny příčin smrti novotvary ke změně naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017, muži, ženy, ČR

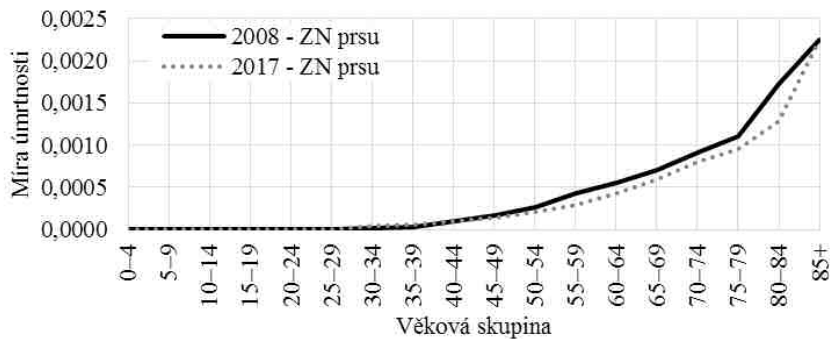

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, Andreev a Shkolnikov 2012, vlastní výpočty
Poznámka: Novotvary (C00–D48)

Na Obr. 4 jsou zobrazeny podíly příspěvků⁹ (relativní hodnoty) jednotlivých věkových skupin a skupiny příčin smrti novotvary ke změně naděje dožití při narození. Na snížení intenzity úmrtnosti na novotvary se u mužů nejvíce podílela věková skupina 50–69 let (23%). U žen představuje příspěvek v této věkové skupině také významný podíl, který je ale oproti mužům nižší (18%). Zatímco ve věkové skupině 75 a více let je podíl příspěvků u žen vyšší (8%) než u mužů (5%). Nejvíce se u skupiny příčin smrti novotvary podílela na snížení intenzity úmrtnosti u mužů i žen věková skupina 55–59 let.

⁹ Podíl hodnoty příspěvku věkové skupiny a příčiny úmrtí na rozdílu naděje dožití při narození mezi sledovanými roky v %.

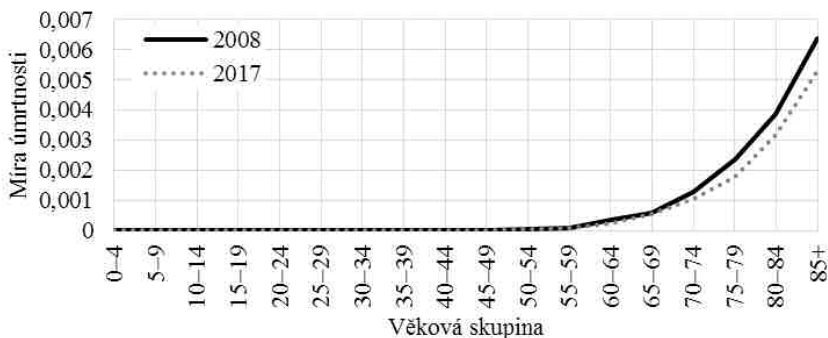
Obr. 5 Míry úmrtnosti podle věkových skupin na vybrané příčiny smrti, ženy, ČR, 2008, 2017

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, vlastní výpočty

Obr. 6 Míry úmrtnosti podle věkových skupin na ZN předstojné žlázy – prostaty, muži, ČR, 2008, 2017

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, vlastní výpočty

Při podrobnějším zaměření na vybrané příčiny smrti, kterými jsou ZN prsu, ZN ženských a mužských pohlavních orgánů existují rozdíly u jednotlivých diagnóz dle věku, ve kterém se začíná hodnota míry úmrtnosti významněji zvyšovat¹⁰. Hodnota věkově specifické úmrtnosti se zvyšuje u příčiny smrti ZN hrdla děložního od věkové skupiny 30–34 let, u ZN prsu a ZN vaječniku od věkové skupiny 40–44 let, pro ZN těla děložního a dělohy od věkové skupiny 45–49 let a pro ZN předstojné žlázy – prostaty od věkové skupiny 60–64 let (Obr. 5, Obr. 6).

Celá skupina příčin smrti novotvary se ve všech věkových skupinách podílela na zvýšení naděje dožití. Součet příspěvků všech věkových skupin dané příčiny smrti vztažený k celkovému součtu příspěvků podílejících se na změně naděje dožití při narození udává podíl příspěvků dané příčiny smrti na změně naděje dožití při narození. V procentuální vyjádření je podíl ZN prsu 3,9%, ZN hrdla děložního 0,5%, ZN těla děložního a dělohy 0,7%, ZN vaječniku 2,3% a ZN předstojné žlázy – prostaty 2,2%. Rozložení příspěvků jednotlivých věkových skupin ke změně naděje dožití se liší podle příčiny smrti (Obr. 7, Obr. 8). Příspěvek příčiny smrti ZN prsu byl ve věkové skupině 30–44 let záporný,

¹⁰ Podíl míry úmrtnosti na vybranou příčinu smrti v dané věkové skupině na sumě měr úmrtnosti na vybranou příčinu smrti všech věkových skupin je vyšší než 1% v roce 2008.

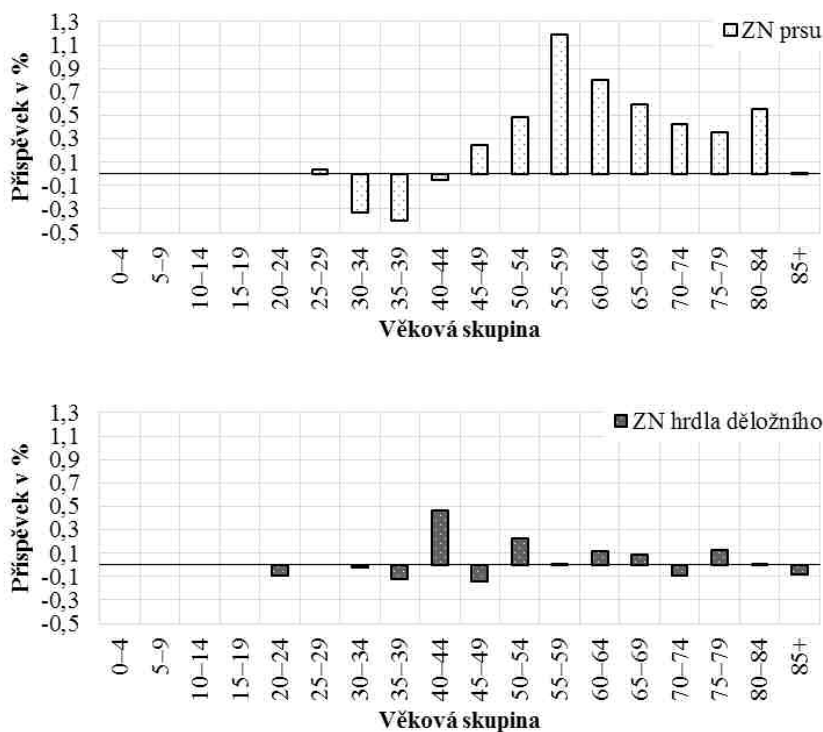
zatímco ve věkové skupině 45 a více let lze pozorovat kladné příspěvky zvyšující naději dožití. Kladný příspěvek v této věkové skupině lze vysvětlit zavedením plošného mamografického screeningu pro ženy ve věku 45 a více let, který byl oficiálně zahájen v září roku 2002 (Májek et al. 2019).

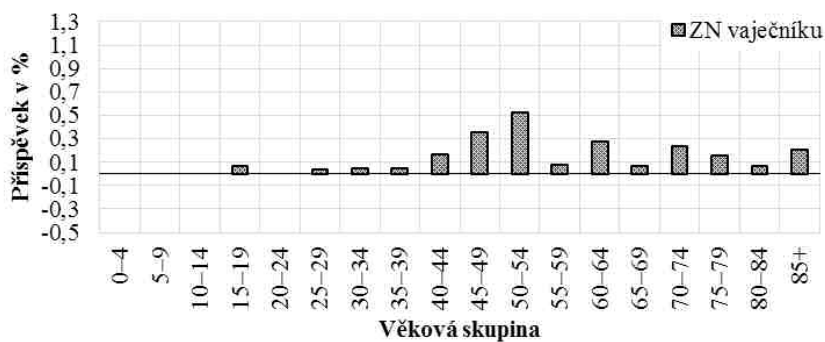
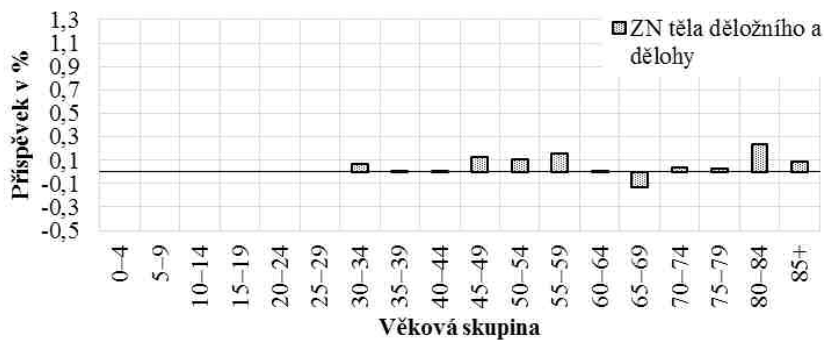
Naděje dožití snižoval příspěvek věkových skupin a příčina smrti ZN hrdla děložního spíše v mladších věkových skupinách (20–24 let, 35–39 let, 45–49 let), zatímco nejvyšší kladný příspěvek měla věková skupina 40–44 let a 50–54 let. Podíl příspěvku této příčiny smrti na změně naděje dožití je velmi malý, vzhledem k jeho nízkým podílům.

Ve věkové skupině 30 a více let (s výjimkou věkové skupiny 65–69 let) přispělo snížení intenzity úmrtnosti na ZN těla děložního a dělohy ke zvýšení naděje dožití, avšak vzhledem k nízkým hodnotám naděje dožití ovlivnily minimálně. Ke snížení intenzity úmrtnosti na ZN vaječníku přispěly všechny věkové skupiny, nejvíce věková skupina 45–54 let.

Pro případ příčiny smrti ZN předstojné žlázy – prostaty přispěla nejvíce ke zlepšení úmrtnostních poměrů věková skupina 60 a více let, což odpovídá věkovým skupinám, ve kterých narůstá míra úmrtnosti. S rostoucím věkem se míra úmrtnosti zvyšuje, ale oproti roku 2008 je v roce 2017 nižší.

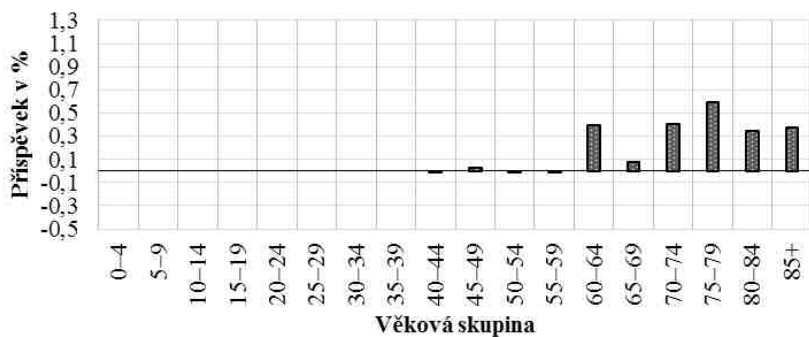
Obr. 7 Příspěvky věkových skupin a vybraných příčin smrti ke změně naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017, ženy, ČR

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, Andreev a Shkolnikov 2012, vlastní výpočty

Obr. 8 Příspěvky věkových skupin a příčiny smrti na ZN předstojné žlázy – prostaty ke změně naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017, muži, ČR

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, Andreev a Shkolnikov 2012, vlastní výpočty

Soukromé zdravotní pojištění

Z výše uvedených výsledků analýzy vyplývá, že největší dopad na sexuální a reprodukční zdraví mají onemocnění ZN ve středním a vyšším věku. STD i onemocnění ZN způsobují zdravotní problémy, ale mohou zkomplikovat i finanční situaci nemocného. Vybrané komerční pojišťovny¹¹ působící na českém pojistném trhu nenabízejí přímo možnost pojištění STD (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019, Kooperativa 2019, NN 2019). Pojištění výpadku příjmů v důsledku pracovní neschopnosti ale pojišťovny nabízejí, a to jako připojištění k životnímu pojištění. Pojistné podmínky nevylučují výplatu pojistného plnění při pracovní neschopnosti v důsledku STD nebo onemocnění ZN, pokud onemocnění nevzniklo již před počátkem pojištění nebo v čekací době¹², případně jeho vznik není důsledkem nemoci z povolání nebo pracovního úrazu (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019).

K životnímu pojištění lze sjednat také pojištění závažných onemocnění, které zahrnuje i diagnózu zhoubného novotvaru. Pojistné podmínky přesně specifikují, za jakých okolností bude vyplaceno pojistné plnění. Za zhoubný novotvar nemusí být pojišťovnou považován karcinom *in situ*¹³, jelikož se nevyznačuje nekontrolovatelným a invazivním růstem nádorových buněk (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019). V rámci vážných onemocnění může být karcinom *in situ* pojištěn. V případě pojistného plnění je ale vyplacena jen určená procentuální část z pojistné částky a nikoli její plná výše (Kooperativa 2019, NN 2019). Při sjednání pojištění je proto důležité si zjistit, jaký popis a rozsah má vybraná varianta pojištění. Diagnóza ZN totiž může být například pojištěna již od stadia I. nebo až od stadia II. a vyššího v závislosti na vybrané variantě pojištění (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019, Kooperativa 2019). Vznik pojistného plnění může být podmíněn čekací dobou, dále může být zcela vyloučeno pojistné plnění, pokud byla stanovena diagnóza závažného onemocnění v důsledku užívání návykových látek, nebo v případě diagnózy závažného onemocnění v souvislosti s HIV infekcí (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019, Kooperativa 2019, NN 2019). Pojištění onemocnění HIV může být zahrnuto u pojištění závažných onemocnění (NN 2019), ale pojistné plnění bude vyplaceno pouze v případě, že byla „nákaza virem HIV přenesená do organismu prokazatelně pouze cestou krevní transfuze podané ve zdravotnickém zařízení na území Evropské unie“ (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019) nebo musí k nálezce dojít „během běžné pracovní činnosti v zaměstnání lékaře nebo zubního lékaře, zdravotní sestry, středního zdravotnického pracovníka, hasiče nebo policisty, případně jako důsledek fyzického napadení při výkonu jejich povolání“ (Kooperativa 2019). Právo na pojistné plnění rovněž nemusí vzniknout v případě časného stádia ZN prostaty nebo ZN děložního hrdla ve stadiu CIN-1, CIN-2 a CIN-3¹⁴ (Kooperativa 2019, NN 2019).

Připojištění pracovní neschopnosti a závažných onemocnění v rámci životního pojištění slouží pojištěným osobám ke krytí výpadku příjmu a k zajištění úhrady nákladů spojených s léčbou a rekonvalescencí (Česká pojišťovna a ČP Zdraví 2019, Kooperativa 2019, NN 2019). Při posuzování farmakoekonomického hodnocení ve správních řízeních o stanovení nebo změně výše a podmínek úhrady léčivých přípravků nebo potravin pro zvláštní lékařské účely, se řídí hodnotitel sekce cenové a úhradové regulace postupem pro posuzování analýzy nákladové efektivity (SÚKL 2017). V tomto dokumentu se uvádí jako nákladově efektivní terapeutické postupy s poměrem nákladů a přínosů pod hranici 1,2 milionu Kč/rok života v plné kvalitě. Tato částka byla odsouhlasena na základě výsledků analýzy proběhlých správních řízení, kdy všechna splňovala tento poměr alespoň v jednom scénáři léčby. Zároveň jsou ve výjimečných případech zohledňována i další kritéria a případy jsou individuálně posuzovány. Světová zdravotnická organizace doporučuje hranici pro nákladově efektivní terapeutické

¹¹ Rešerše pojistných podmínek produktů životního pojištění byla provedena pro tři pojišťovny, které měly v 1. pololetí roku 2019 nejvyšší objem předepsaného smluvního pojistného z životního pojištění dle metodiky České asociace pojišťoven (ČAP 2019, s. 4). Nejvyšší podíl na trhu měla Kooperativa, pojišťovna, a.s. (31,2 %), Česká pojišťovna a.s. (16,2 %) a NN Životní pojišťovna N. V., pobočka pro Českou republiku (8,1 %).

¹² „Čekací dobou se rozumí doba, po kterou nevzniká povinnost poskytnout pojistné plnění z události, které by jinak byly pojistnými událostmi (§ 3 písm. y) zákona č. 37/2004 Sb., o pojistné smlouvě, ve znění pozdějších předpisů“ (Mesršmid c2014).

¹³ „Karcinom *in situ* znamená ohraničený zhoubný nádor lokalizovaný v místě vzniku v tzv. bezpečné zóně, bez přesahu do dalších vrstev, který se dá z těla odstranit chirurgickou cestou“ (Kooperativa 2019).

¹⁴ „CIN znamená změny dlaždicového epitelu děložního čípku (Cervikální Intraepiteliální Neoplázie)“ (Kooperativa 2019).

postupy ve výši trojnásobku HDP/osoba/rok/rok života v plné kvalitě, tj. cca 1 milion Kč/rok života v plné kvalitě (SÚKL 2017). Ve výjimečných případech může nastat, že náklady na nevhodnější léčebný postup nebudou veřejnou pojišťovnou uhrazeny. V takové situaci lze k úhradě nákladů využít vlastní finanční rezervu nebo částku pojistného plnění vyplaceného komerční pojišťovnou.

Závěr

Život a zdraví člověka ovlivňuje výskyt onemocnění, jejichž závažnost a možnosti léčby se mohou lišit. Provedená analýza vybraných onemocnění souvisejících s reprodukčním a sexuálním zdravím poukázala na možné finanční dopady těchto onemocnění, které mohou být způsobené dočasným snížením příjmů v důsledku pracovní neschopnosti, a zároveň upozorňuje na závažnost zdravotních dopadů těchto onemocnění na základě ukazatelů intenzity úmrtnosti. U vybraných onemocnění došlo ke zlepšení úmrtnostních poměrů většinou za současného nárůstu intenzity incidence, což může znamenat, že se onemocnění daří diagnostikovat v méně závažných stádiích, kdy může být započato se včasnou léčbou, případně onemocnění může být zcela vyléčeno, což v důsledku snižuje intenzitu úmrtnosti.

U obyvatel České republiky v roce 2017 způsobují sexuálně přenosná onemocnění pracovní neschopnost nejčastěji v délce jednoho měsíce, konkrétně onemocnění HIV však může způsobit pracovní neschopnost delší. Nejvíce případů pracovní neschopnosti v důsledku infekcí přenášených převážně sexuálním způsobem je ve věku do 19 let, kdy se jedná o 88 případů pracovní neschopnosti na 100 tisíc nemocensky pojištěných. Ve věkové skupině 20–24 let je již tento počet nižší, a to 24 případů pracovní neschopnosti na 100 tisíc nemocensky pojištěných. Analýza úmrtnosti na tato onemocnění nebyla provedena, jelikož počty zemřelých se pohybují v řádech jednotek.

Z pohledu délky trvání pracovní neschopnosti v roce 2017, intenzity incidence v roce 2016 a intenzity úmrtnosti v roce 2017 byla podrobněji analyzována vybraná onemocnění zhoubnými novotary. Nejvyšší počet případů pracovní neschopnosti na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob způsobuje zhoubný novotvar prsu nejčastěji ve věku 45 a více let. Jeden případ pracovní neschopnosti v důsledku onemocnění zhoubným novotvarem prsu trvá v průměru téměř 7 měsíců. Standardizovaná míra incidence dosáhla hodnoty 96,7 a standardizovaná míra úmrtnosti měla hodnotu 18,0 na 100 tisíc obyvatel. Míra úmrtnosti na tuto příčinu smrti se významněji zvyšuje od věkové skupiny 40–44 let. Ve věku 45 a více let byly zaznamenány kladné příspěvky věkových skupin a této příčiny smrti zvyšující naději dožití při narození v roce 2017 oproti roku 2008, zatímco záporné příspěvky byly identifikovány ve věkové skupině 30–39 let.

Počet případů pracovní neschopnosti na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob v důsledku zhoubného novotvaru děložního hrdla byl v roce 2017 nejvyšší ve věku 40–59 let. V průměru pak trvá jeden případ pracovní neschopnosti zapříčiněný tímto onemocněním téměř 6 měsíců. Hodnota standardizované míry incidence byla 12,7 a hodnota standardizované míry úmrtnosti byla 4,2 na 100 tisíc obyvatel.

Vyšší počty případů pracovní neschopnosti na 100 tisíc nemocensky pojištěných osob v důsledku onemocnění ostatními zhoubnými novotary ženských pohlavních orgánů jsou ve věku 45 a více let, přičemž pracovní neschopnost z důvodu těchto onemocnění trvá v průměru 6 měsíců. Hodnota standardizované míry incidence zhoubného novotvaru těla děložního a dělohy byla 25,7 a hodnota tohoto ukazatele pro zhoubný novotvar vaječníku byla 13,5 na 100 tisíc obyvatel. Hodnota standardizované míry úmrtnosti byla pro zhoubný novotvar těla děložního 3,6, na zhoubný novotvar dělohy 1,0 a u zhoubného novotvaru vaječníku 7,4 na 100 tisíc obyvatel.

Míry úmrtnosti na zhoubné novotary ženských pohlavních orgánů se postupně zvyšují s rostoucím věkem již od věkové skupiny 30–34 let. Z výsledků dekompozice naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017 nevyplyvá zřetelný trend věkových skupin, ve kterých by se významněji zlepšily úmrtnostní poměry, avšak lze říci, že se na snížení intenzity úmrtnosti podílely spíše věkové skupiny ve věku 40 a více let.

Onemocnění zhoubným novotvarem předstojné žlázy – prostaty způsobuje pracovní neschopnost mužů převážně ve věku 50 a více let a pracovní neschopnost v důsledku tohoto onemocnění trvá průměrně 5 měsíců. Standardizovaná míra incidence byla u tohoto onemocnění 105,2 a hodnota standardizované míry úmrtnosti 19,3 na 100 tisíc obyvatel. Míra úmrtnosti na toto onemocnění se zvyšuje od věkové skupiny 60–64 let, avšak zároveň ke zvýšení naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017 přispěly nejvíce kladné hodnoty příspěvků právě ve věkové skupině 60 a více let, což značí snižování intenzity úmrtnosti v těchto věcích.

Onemocnění zhoubným novotvarem ženských a mužských pohlavních orgánů nebo sexuálně přenosným onemocněním se týkají jen zlomku populace České republiky. V případě diagnózy ale mohou mít tato onemocnění zásadní dopad na finanční situaci nemocného vzhledem ke snížení jeho příjmů v důsledku jeho dlouhodobé pracovní neschopnosti a mohou vést kvůli nedostatku financí v případě chybějících vlastních finančních rezerv až ke znemožnění volby nejlepší možné léčby nebo způsobit problémy s úhradou vedlejších nákladů spojených s léčbou. Veřejné zdravotní pojištění nepokrývá všechny náklady pojištěného, a jak pro případ pracovní neschopnosti, tak pro případ onemocnění závažným onemocněním je vhodné sjednání soukromého zdravotního pojištění. Ženy by na sjednání připojištění závažných onemocnění měly myslet dříve než muži, jelikož jejich míry úmrtnosti na výše analyzovaná onemocnění se začínají zvyšovat již od věku 30 let. Nejčastějším z analyzovaných onemocnění u mužů je zhoubný novotvar předstojné žlázy – prostaty. Míry úmrtnosti na toto onemocnění se zvyšují od věku 60 let, ale počet případů pracovní neschopnosti se zvyšuje již od věku 50 let.

Pokud se pojištník rozhodne pojistit pouze pro závažnější případy diagnóz zhoubných novotvarů (například až od stadia II.), pak je ohrožen v případě diagnostikování onemocnění zhoubným novotvarem ve stadiu, které nemá pojištěné, snížením příjmů v důsledku pracovní neschopnosti, která u analyzovaných zhoubných novotvarů trvá v průměru přibližně půl roku. Zároveň pojištění pracovní neschopnosti kryje ztrátu příjmů i v případě onemocnění sexuálně přenosnými onemocněními, což může mladším osobám, kterých se tato onemocnění týkají nejvíce, pomoci pokrýt dočasnou ztrátu nebo snížení příjmů.

Zhoubné novotvary prsu, ženských a mužských pohlavních orgánů a sexuálně přenosná onemocnění způsobují jen malou část případů pracovní neschopnosti. Zhoubné novotvary mužských pohlavních orgánů způsobují 2,6% úmrtí ze všech příčin smrti, zhoubný novotvar prsu způsobuje 3,7% úmrtí ze všech příčin smrti a srovnatelného podílu dosahuje i skupina příčin smrti zhoubných novotvarů ženských pohlavních orgánů. Ačkoliv se jedná o nízké podíly, mohou tato závažná onemocnění zásadně ovlivnit zdraví člověka a jeho finanční situaci. Zda nastane v životě jedince onemocnění některým z výše uvedených zhoubných novotvarů nelze dopředu předpovědět. Každý by měl proto sám posoudit, zda je schopen vytvořit si dostatečnou vlastní finanční rezervu, nebo si raději zvolit zajištění ve formě připojištění pracovní neschopnosti a připojištění závažných onemocnění.

Mgr. Albína Malinová
Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta
Katedra demografie a geodemografie

Literatura

ANDREEV, E. M. a V. M. SHKOLNIKOV, 2012. MPIDR Technical Report TR-2012-002: An Excel spreadsheet for the decomposition of a difference between two values of an aggregate demographic measure by stepwise replacement running from young to old ages. *Max Planck Institute for Demographic Research* [online]. [cit. 2019-09-02]. Dostupné z: https://www.demogr.mpg.de/en/projects_publications/publications_1904/mpidr_technical_reports/an_excel_spreadsheet_for_the_decomposition_of_a_difference_between_two_values_of_an_aggregate_4591.htm

ČAP, 2019. *Statistické údaje dle metodiky ČAP 1-6/2019* [online]. Praha: Česká asociace pojišťoven [cit. 2019-09-12]. Dostupné z: <http://www.cap.cz/images/statisticke-udaje/vyvoj-pojisteno-trhu/STAT-2019Q2-CAP-CZ-2019-07-29-WEB.pdf>

ČESKÁ POJIŠŤOVNA, 2019. *Můj život. Česká pojišťovna* [online]. [cit. 2019-09-07]. Dostupné z: <https://www.ceskapojistovna.cz/p?muj-zivot-2>

ČESKÁ POJIŠŤOVNA a ČP ZDRAVÍ, 2019. *Investiční životní pojištění Můj život verze 2* [online]. Česká pojišťovna [cit. 2019-09-12]. Dostupné z: https://www.ceskapojistovna.cz/documents/10262/9470532/pojistne_podminky_7218_investicni_varianta.pdf

ČSÚ, 2019a. *Demografické ročenky (pramenná díla) 2009 - 1990. Český statistický úřad* [online]. [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_2009_1990

ČSÚ, 2019b. *Demografické ročenky (pramenná díla) 2017 - 2010. Český statistický úřad* [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie

DEMOGRAFIE, c2004-2014a. Úmrtnost: Standardizace. *Demografie* [online]. Demografické informační centrum [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_umrtnoststandard=&PHPSESSID=61b54f5ffc35681c317847a54e3b91ed.

DEMOGRAFIE, c2004-2014b. Úmrtnost: Základní ukazatele. *Demografie* [online]. Demografické informační centrum [cit. 2019-09-14]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_umrtnostukazatele

KREBS, Vojtěch, 2010. *Sociální politika*. 5., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

KOOPERATIVA, 2019. *Soubor pojistných podmínek pro pojištění PERSPEKTIVA* [online]. Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group [cit. 2019-09-12]. Dostupné z: https://www.koop.cz/dokumenty/pojisteni-osob/soubor-pojistnych-podminek/08_PP_PERSPEKTIVA_05_2019_v4.pdf

MÁJEK, O. et al., 2019. Mamografický screening v České republice. *Mamo.cz* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2019-09-12]. Dostupné z: <http://www.mamo.cz/index.php?pg=mamograficky-screening--ceska-republika>

MESRŠMÍD, Jaroslav, c2014. Encyklopedický slovník pojmů. *Česká asociace pojišťoven* [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: <http://www.cap.cz/odborna-verejnost/on-line-slovniky-a-encyklopedie/encyklopedie-pojmu>

MZČR, 2018. Veřejné zdravotní pojištění. *Ministerstvo zdravotnictví České republiky* [online]. Praha [cit. 2019-09-07]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/KvalitaABezpeceni/obsah/verejne-zdravotni-pojisteni-v-cr_3347_29.html

NN, 2019. Pojistné podmínky pro rizikové životní pojištění: Životní pojištění NN Život včetně připojištění (RZ4C). *NN Životní pojišťovna* [online]. [cit. 2019-09-12]. Dostupné z: https://pojistovna.nn.cz/archiv/cz-pojistovna/pojistne_podminky/514480.pdf

POLLARD, J. H., 1982. The expectation of life and its relationship to mortality. *Journal of the Institute of Actuaries*. **109**(2), 225-240.

SÚKL, 2017. SP-CAU-028: Postup pro posuzování analýzy nákladové efektivity. *Státní ústav pro kontrolu léčiv* [online]. [cit. 2019-09-13]. Dostupné z: <http://www.sukl.cz/leciva/sp-cau-028>

SZÚ, 2009. Hodnocení zdravotního stavu: Vybrané ukazatele demografické a zdravotní statistiky. *Státní zdravotní ústav* [online]. Praha [cit. 2019-09-10]. Dostupné z: http://www.szu.cz/uploads/documents/chzp/odborne_zpravy/OZ_08/demografie_08.pdf

ÚZIS, 2018. *Zdravotnictví ČR: Ukončené případy pracovní neschopnosti pro nemoc a úraz 2017* [online]. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [cit. 2019-08-29]. ISBN 978-80-7472-180-9. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/katalog/zdravotnicka-statistika/ukoncene-pripady-pracovni-neschopnosti-pro-nemoc-uraz>

ÚZIS, c2010-2019. *Novotvary 2016 ČR* [online]. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/publikace/novotvary-2016>

Přílohy

Příloha 1 Absolutní a relativní hodnoty příspěvků skupin příčin smrti a věkových skupin ke změně naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017, muži, ženy, ČR

Kód diagnózy (MKN-10)		Absolutní hodnota příspěvku				Relativní hodnota příspěvku v %			
		C00–D48	I00–I99	J00–J99	Ostatní	C00–D48	I00–I99	J00–J99	Ostatní
Muži	0–4	0,0029	-0,0127	-0,0005	0,0486	0,15	-0,63	-0,02	2,43
	5–9	-0,0034	-0,0034	-0,0019	0,0090	-0,17	-0,17	-0,10	0,45
	10–14	0,0028	0,0000	0,0001	0,0244	0,14	0,00	0,01	1,22
	15–19	0,0060	-0,0023	-0,0023	0,0553	0,30	-0,11	-0,11	2,76
	20–24	-0,0030	-0,0030	0,0020	0,0322	-0,15	-0,15	0,10	1,61
	25–29	0,0069	-0,0064	0,0014	0,0283	0,35	-0,32	0,07	1,41
	30–34	0,0090	0,0034	-0,0060	0,0053	0,45	0,17	-0,30	0,27
	35–39	0,0099	0,0024	0,0035	0,0416	0,50	0,12	0,18	2,08
	40–44	0,0214	0,0283	-0,0007	0,0642	1,07	1,41	-0,04	3,20
	45–49	0,0460	0,0474	0,0076	0,0599	2,29	2,37	0,38	2,99
	50–54	0,0842	0,0672	0,0103	0,0673	4,20	3,35	0,52	3,36
	55–59	0,1665	0,1016	0,0017	0,0381	8,31	5,07	0,09	1,90
	60–64	0,1245	0,1319	-0,0010	-0,0095	6,21	6,58	-0,05	-0,47
	65–69	0,0870	0,1265	-0,0090	-0,0423	4,34	6,31	-0,45	-2,11
	70–74	0,0694	0,1401	-0,0250	-0,0458	3,46	6,99	-1,25	-2,28
	75–79	0,0518	0,2205	-0,0152	-0,0510	2,59	11,00	-0,76	-2,54
	80–84	0,0361	0,1623	-0,0056	-0,0548	1,80	8,10	-0,28	-2,74
85+	0,0176	0,1573	-0,0124	-0,1107	0,88	7,85	-0,62	-5,52	
	Celkem	0,7357	1,1612	-0,0530	0,1602	36,71	57,94	-2,64	7,99
Ženy	0–4	0,0005	-0,0101	0,0094	0,0423	0,04	-0,67	0,62	2,82
	5–9	-0,0011	-0,0026	-0,0038	0,0067	-0,07	-0,17	-0,26	0,45
	10–14	0,0115	0,0000	0,0001	0,0022	0,77	0,00	0,00	0,15
	15–19	-0,0028	-0,0051	0,0002	0,0167	-0,19	-0,34	0,01	1,11
	20–24	-0,0085	-0,0083	0,0041	0,0169	-0,56	-0,55	0,27	1,13
	25–29	0,0052	-0,0012	-0,0006	0,0250	0,34	-0,08	-0,04	1,66
	30–34	0,0063	0,0030	0,0017	-0,0006	0,42	0,20	0,11	-0,04
	35–39	0,0007	0,0025	0,0038	0,0105	0,05	0,16	0,25	0,70
	40–44	0,0249	0,0105	-0,0030	0,0275	1,66	0,70	-0,20	1,83
	45–49	0,0268	0,0065	0,0073	0,0203	1,78	0,43	0,49	1,35
	50–54	0,0655	0,0159	0,0111	0,0256	4,36	1,06	0,74	1,70
	55–59	0,0987	0,0338	0,0010	0,0063	6,57	2,25	0,07	0,42
	60–64	0,0608	0,0715	-0,0102	-0,0061	4,05	4,76	-0,68	-0,40
	65–69	0,0430	0,0953	-0,0120	-0,0294	2,86	6,35	-0,80	-1,96
	70–74	0,0223	0,1642	-0,0032	-0,0280	1,48	10,93	-0,22	-1,86
	75–79	0,0523	0,2735	-0,0142	-0,0425	3,48	18,21	-0,95	-2,83
	80–84	0,0412	0,3419	-0,0070	-0,0919	2,74	22,76	-0,47	-6,11
85+	0,0232	0,3448	-0,0391	-0,2515	1,55	22,95	-2,60	-16,74	
	Celkem	0,4706	1,3361	-0,0545	-0,2499	31,33	88,94	-3,63	-16,63

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, Andreev a Shkolnikov 2012, vlastní výpočty

Poznámka: Novotvary (C00–D48), Nemoci oběhové soustavy (I00–I99), Nemoci dýchací soustavy (J00–J99); rozdíl naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017 je u mužů 2,0 let a u žen 1,5 let

Příloha 2 Absolutní a relativní hodnoty příspěvků vybraných příčin smrti a věkových skupin ke změně naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017, muži, ČR

Kód diagnózy (MKN-10)	Absolutní hodnota příspěvku						Relativní hodnota příspěvku v %					
	C50	C60	C61	C62	C63	Ostatní	C50	C60	C61	C62	C63	Ostatní
0-4	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0384	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,92
5-9	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0003	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
10-14	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0273	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,36
15-19	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0568	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,84
20-24	0,0000	0,0000	0,0000	-0,0019	0,0000	0,0301	0,00	0,00	0,00	-0,10	0,00	1,50
25-29	0,0000	0,0000	0,0000	0,0020	0,0000	0,0282	0,00	0,00	0,00	0,10	0,00	1,41
30-34	0,0000	0,0000	0,0000	0,0013	0,0004	0,0099	0,00	0,00	0,00	0,06	0,02	0,50
35-39	0,0000	-0,0009	0,0000	0,0010	0,0005	0,0568	0,00	-0,04	0,00	0,05	0,02	2,84
40-44	-0,0003	0,0000	-0,0002	0,0018	0,0000	0,1119	-0,02	0,00	-0,01	0,09	0,00	5,58
45-49	0,0000	0,0004	0,0006	0,0005	0,0000	0,1593	0,00	0,02	0,03	0,03	0,00	7,95
50-54	-0,0003	-0,0003	-0,0001	-0,0007	0,0003	0,2302	-0,02	-0,02	-0,01	-0,04	0,02	11,49
55-59	-0,0003	-0,0001	-0,0002	-0,0002	0,0000	0,3087	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	15,40
60-64	0,0005	-0,0004	0,0079	0,0002	0,0005	0,2373	0,02	-0,02	0,39	0,01	0,02	11,84
65-69	-0,0009	0,0001	0,0015	0,0005	-0,0007	0,1617	-0,05	0,01	0,07	0,02	-0,03	8,07
70-74	-0,0002	-0,0004	0,0082	0,0001	-0,0005	0,1317	-0,01	-0,02	0,41	0,00	-0,03	6,57
75-79	-0,0001	0,0004	0,0120	-0,0001	-0,0004	0,1944	-0,01	0,02	0,60	-0,01	-0,02	9,70
80-84	0,0005	0,0001	0,0070	-0,0004	0,0000	0,1306	0,03	0,00	0,35	-0,02	0,00	6,52
85+	0,0001	-0,0005	0,0076	0,0000	-0,0005	0,0452	0,00	-0,02	0,38	0,00	-0,03	2,25
Celkem	-0,0011	-0,0016	0,0443	0,0042	-0,0004	1,9588	-0,06	-0,08	2,21	0,21	-0,02	97,74

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, Andreev a Shkolnikov 2012, vlastní výpočty

Poznámka: ZN prsu (C50), ZN pyje (C60), ZN předstojné žlázy – prostaty (C61), ZN varlete (C62), ZN jiných a neurčených mužských pohlavních orgánů (C63); rozdíl naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017 je u mužů 2,0 let

Příloha 3 Absolutní a relativní hodnoty příspěvků skupin příčin smrti a věkových skupin ke změně naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017, ženy, ČR

Kód diagnózy (MKN-10)	Absolutní hodnota příspěvku						Relativní hodnota příspěvku v %					
	C50	C53	C54	C55	C56	Ostatní	C50	C53	C54	C55	C56	Ostatní
0-4	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0421	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,80
5-9	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	-0,0008	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,05
10-14	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0138	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,92
15-19	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0010	0,0080	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,53
20-24	0,0000	-0,0014	0,0000	0,0000	0,0000	0,0056	0,00	-0,09	0,00	0,00	0,00	0,37
25-29	0,0006	0,0000	0,0000	0,0000	0,0006	0,0272	0,04	0,00	0,00	0,00	0,04	1,81
30-34	-0,0049	-0,0003	0,0011	0,0000	0,0008	0,0137	-0,33	-0,02	0,07	0,00	0,05	0,91
35-39	-0,0060	-0,0019	0,0000	0,0000	0,0007	0,0246	-0,40	-0,12	0,00	0,00	0,05	1,64
40-44	-0,0008	0,0069	-0,0002	0,0003	0,0025	0,0512	-0,06	0,46	-0,01	0,02	0,17	3,41
45-49	0,0037	-0,0021	0,0008	0,0011	0,0054	0,0519	0,25	-0,14	0,06	0,07	0,36	3,46
50-54	0,0074	0,0034	0,0008	0,0007	0,0078	0,0980	0,49	0,23	0,06	0,05	0,52	6,52
55-59	0,0178	0,0000	-0,0011	0,0035	0,0012	0,1184	1,19	0,00	-0,07	0,23	0,08	7,88
60-64	0,0120	0,0018	-0,0017	0,0019	0,0041	0,0979	0,80	0,12	-0,11	0,12	0,28	6,52
65-69	0,0089	0,0014	-0,0020	0,0001	0,0011	0,0875	0,59	0,09	-0,14	0,01	0,07	5,83
70-74	0,0064	-0,0014	-0,0002	0,0008	0,0036	0,1459	0,43	-0,09	-0,01	0,05	0,24	9,71
75-79	0,0053	0,0019	0,0015	-0,0011	0,0023	0,2591	0,35	0,13	0,10	-0,08	0,15	17,25
80-84	0,0084	0,0000	0,0017	0,0019	0,0011	0,2712	0,56	0,00	0,11	0,13	0,07	18,05
85+	0,0001	-0,0012	0,0009	0,0004	0,0031	0,0741	0,01	-0,08	0,06	0,03	0,21	4,93
Celkem	0,0590	0,0073	0,0018	0,0094	0,0353	1,3895	3,92	0,49	0,12	0,63	2,35	92,49

Zdroj: ČSÚ 2019a, ČSÚ 2019b, Andreev a Shkolnikov 2012, vlastní výpočty

Poznámka: ZN prsu (C50), ZN hrdla děložního (C53), ZN těla děložního (C54), ZN dělohy (C55), ZN vaječníku (C56); rozdíl naděje dožití při narození mezi roky 2008 a 2017 je u žen 1,5 let

Subjektívne hodnotenie intímnych vzťahov z hľadiska spokojnosti v období mladej dospelosti: etické a psychologické aspekty

Dagmar Marková, Petr Kocina, Ciprian Turčan, Livia Šebíková

Kľúčové slová

intímny vzťah, partnerský vzťah, sexualita, sexuálna spokojnosť, partnerská spokojnosť, sexuálne zdravie, tranzície intímnych vzťahov, sexuálny výskum.

Abstrakt

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-18-0303: „Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti“ a je zameraný na prezentáciu parciálnych výsledkov výskumu o subjektívnom hodnotení intímnych vzťahov z hľadiska spokojnosti u mužov a žien mladšieho dospelého veku. Konkrétne sa orientuje na štyri aspekty spokojnosti v partnerských vzťahoch: spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom, celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov, spokojnosť partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov. Následne analyzujeme ich súvislosti s morálnymi preferenciami v oblasti sexuality a partnerských vzťahov.

Úvod¹

Napriek významu, ktorý sexuálna spokojnosť zohráva v živote človeka sa podľa Bianchiho (2011) tejto téme venovalo v histórii sexuológie len málo vedeckého záujmu. Sumarizácia teoretických poznatkov o sexuálnej spokojnosti umožňuje nasledujúcu klasifikáciu možných zdrojov sexuálnej spokojnosti (Bianchi, 2011, Supeková, Bianchi, 2000):

- spokojnosť s vlastnou sexualitou,
- spokojnosť s partnerom/partnerkou,
- spokojnosť so vzťahom,
- spokojnosť z dávania,
- spokojnosť z prijímania.

V súčasnosti býva diskutovaná nestabilita partnerských vzťahov, nakoľko, ako uvádzajú Schmidt et al. (2003), spokojnosť so vzťahom je rozhodujúci faktor pre jeho trvanie. To potvrdzujú aj naše zistenia (Marková, 2007) či závery Schmidta (2004), že emocionálny zisk vystupuje ako dôležitá podmienka trvania partnerského vzťahu. Emocionálny zisk a spokojnosť sa ukazujú ako jeden z morálnych princípov sexuálneho a partnerského správania.

Pri skúmaní spokojnosti býva sledované s čím a do akej miery sú ľudia spokojní v intímnych vzťahoch, prípadne aké faktory ju ovplyvňujú. Napríklad podľa výsledkov Chovanca (2019) je súvislosť medzi sledovaním pornografie a spokojnosťou v partnerskom vzťahu atď. Celkovo spokojnosť v partnerskom vzťahu je ovplyvnená najmä interpersonálnymi charakteristikami intímneho vzťahu ako sú priateľstvo, záujem, spoločne strávené chvíle (Rhyne, 1981). Podľa Sternberga (1988) sú pre budovanie a udržanie spokojnosti v partnerstve taktiež dôležité podobné hodnoty, postoje, záľuby, zmýšľanie a osobnostné dispozície partnerov. Spokojnosť v partnerskom vzťahu môžeme vysvetliť ako mieru, v akej je vzťah pre človeka potešujúci. Vo všeobecnosti panuje zhoda, že ľudia, ktorí vo vzťahu naplňujú svoje potreby, konkrétne ide o potreby lásky, náklonnosti, priateľstva a sexuálneho uspokojenia, sú spokojnejší (Rhyne, 1981). Spokojnosť vo vzťahu tak vychádza z pozitívneho hodnotenia vzťahu a zo vzájomného uspokojovania potrieb, s čím následne súvisí i celková kvalita vzťahu (Výrost, 2008).

¹ Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti.

Taktiež možno pozorovať súvislosť medzi spokojnosťou a intimitou. Ako uvádzajú Sanderson(ová) a Cantor(ová) (2001), partneri s vyššími intímnymi cieľmi sú spokojnejší preto, lebo sa aktívne zapájajú do interakcií, ktoré pomáhajú zvyšovať intimitu vo vzťahu. A keďže stúpa úroveň intimity stúpa aj ich spokojnosť. Matějková (2009) tak konštatuje, že vo všeobecnosti sú významné činitele, ktoré ovplyvňujú spokojnosť vo vzťahu citová rovnováha, emočná oddanosť, vzájomná sebaúcta, sociálna pomoc, intimita a dôvera.

Výskum

V rámci výskumu nás zaujímalo, aké preferencie v oblasti sexuálnej morálky súvisia so sexuálnou a partnerskou spokojnosťou v intímnych vzťahoch. Spomedzi mnohých aspektov sexuálnej a partnerskej spokojnosti, ktoré sme vo výskume sledovali, sa v rámci tohto textu sústredíme na subjektívne hodnotenia účastníkov a účastníčok výskumu štyroch aspektov spokojnosti v oblasti partnerských vzťahov, a to:

- spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom,
- celková spokojnosť s doterajším partnerským životom,
- celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov,
- spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov.

Teda sledujeme tie aspekty, ktoré sa týkali subjektívneho ohodnotenia celkovej spokojnosti s doterajším a súčasným partnerským životom, so sebou či partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov. Konkrétne mali respondenti a respondentky na 7-stupňovej škále ohodnotiť, nakoľko sú vo vybraných oblastiach spokojní/é, kde 1 – úplne nespokojný/á a 7 – úplne spokojný/á.

Výskumný súbtor tvorilo 531 osôb mladšieho dospelého veku zo Slovenska. Tvorili ho denní/é a externí/é študenti a študentky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzity Komenského v Bratislave, Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Prešovskej univerzity v Prešove a ich detašovaných pracovísk.

Výskumné zistenia

1. Subjektívne hodnotenie spokojnosti v intímnych vzťahoch

Výsledky, ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia spokojnosti v oblasti partnerských vzťahov u opýtaných mužov a žien stručne deskribujeme prostredníctvom priemeru a modusu (tabuľka č. 1 a 2) a percentuálneho zobrazenia ich odpovedí v grafoch č. 1 – 4.

Ako možno vidieť na základe modusu (t.j. najčastejšie sa vyskytujúcej odpovedi), účastníci a účastníčky výskumu sú v troch sledovaných aspektoch spokojnosti v párových vzťahoch najčastejšie „dost' spokojní/é“ (t.j. v oblastiach: celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov, spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov) a „úplne spokojní/é“ sú najčastejšie so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom. Aj priemer poukazuje skôr na vyššie hodnotenie sledovaných štyroch oblastí spokojnosti v párových vzťahoch, pričom najvyššia miera spokojnosti (priemer = 5,5) bola zistená „so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom“, nasleduje „spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov“ (priemer = 5,4) a „celková spokojnosť s doterajším partnerským životom“ (priemer = 5,3). Naopak, najnižšie hodnotenie spokojnosti sme identifikovali vzhľadom k týmto 4 oblastiam (priemer = 5,1) „so sebou v oblasti partnerských vzťahov“. Je však nutné brať do úvahy, že rozdiely v priemeroch sú veľmi malé.

Z grafu č. 2 možno vidieť, že najčastejšie sú respondenti a respondentky s doterajším partnerským životom celkovo „dost' spokojní/é“ – uviedlo tak 33% z nich. Spokojných spolu bolo 74% (16% trochu, 33% dost' a 25% úplne spokojných). Naopak, s doterajším partnerským životom bolo spolu 14% dotazovaných osôb nespokojných (3% úplne, 5% dost' a 6% trochu nespokojných). 12% uviedlo strednú odpoveď na odpoved'ovej škále.

U opýtaných mužov a žien sme sa takisto zamerali na subjektívne hodnotenia ich súčasného (resp. posledného) partnerského vzťahu (graf č. 1). 35% je „úplne spokojných“, čo bola najčastejšie uvádza-

ná odpoveď. Spolu 75% dotazovaných osôb je spokojných so svojim súčasným (posledným) partnerským vzťahom a spolu 14% je nespokojných.

So sebou v oblasti párových vzťahov sú tiež najčastejšie dotazované osoby „dosť spokojné“ (33% z nich) a takisto so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou (34% z nich). Ako zobrazuje graf č. 3, so sebou v oblasti partnerských vzťahov je celkovo spokojných 68% (17% úplne, 33% dosť a 18% trochu spokojných). Spolu 15% je naopak nespokojných so sebou v oblasti partnerských vzťahov (2% úplne, 4% dosť a 9% trochu nespokojných).

So súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou je spolu 76% respondentov a respondentiek spokojných (16% trochu, 34% dosť a 26% úplne spokojných) a celkovo 13% nespokojných (2% úplne, 4% dosť a 7% trochu nespokojných (graf č. 4).

Variable	Descriptive Statistics
	Mean
Var264	5,5122
Var265	5,2785
Var266	5,1199
Var267	5,3841

Tab. 1: Deskriptívna štatistika - priemer: spokojnosť v intímnych vzťahoch u účastníkov a účastníčok výskumu

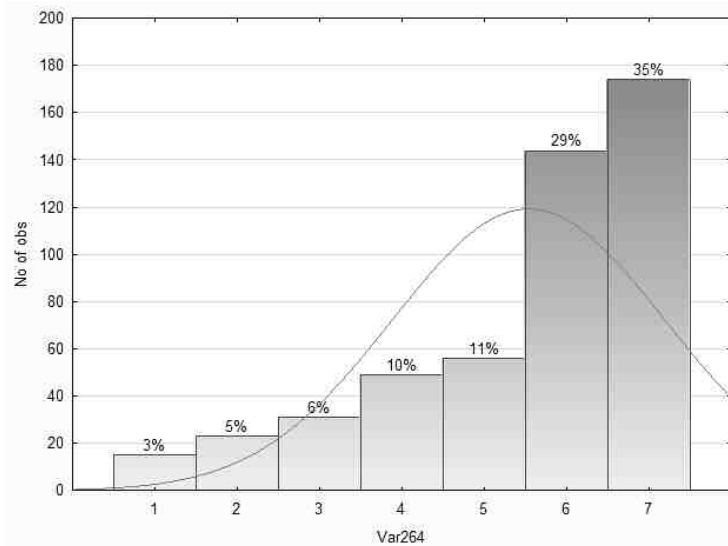
Legenda: 264 - spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom, 265 - celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, 266 - celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov, 267 - spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov.

Variable	Descriptive Statistics
	Mode
Var264	7,000000
Var265	6,000000
Var266	6,000000
Var267	6,000000

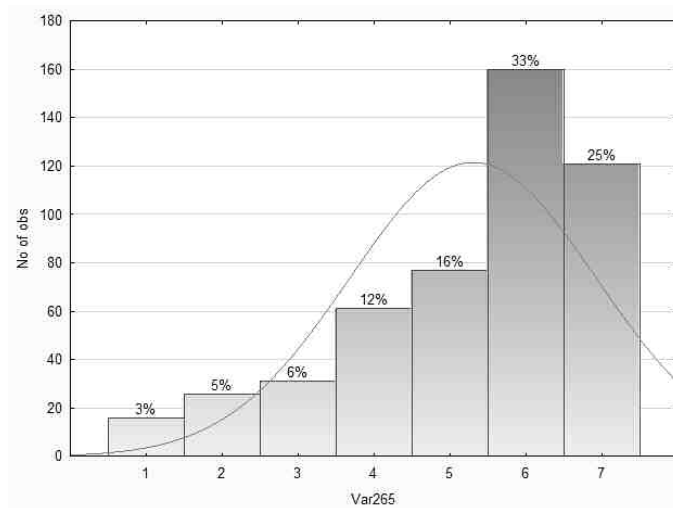
Tab. 2: Deskriptívna štatistika - modus: spokojnosť v intímnych vzťahoch u účastníkov a účastníčok výskumu

Legenda: 264 - spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom, 265 - celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, 266 - celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov, 267 - spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov.

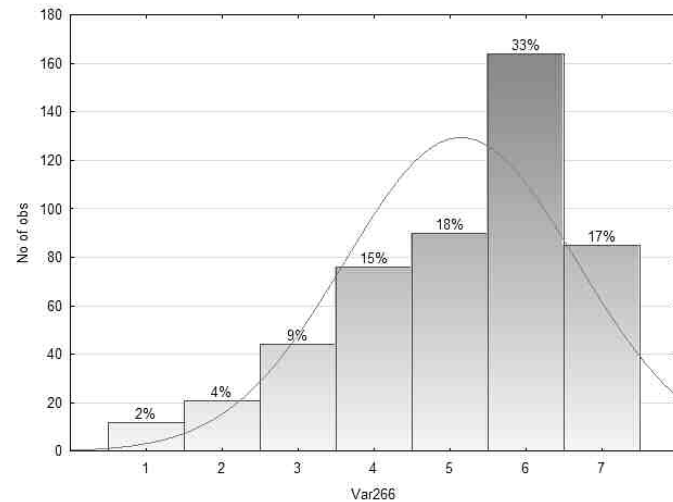
Graf 1: Spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom u účastníkov a účastníčok výskumu²

Graf 2: Celková spokojnosť s doterajším partnerským životom u účastníkov a účastníčok výskumu

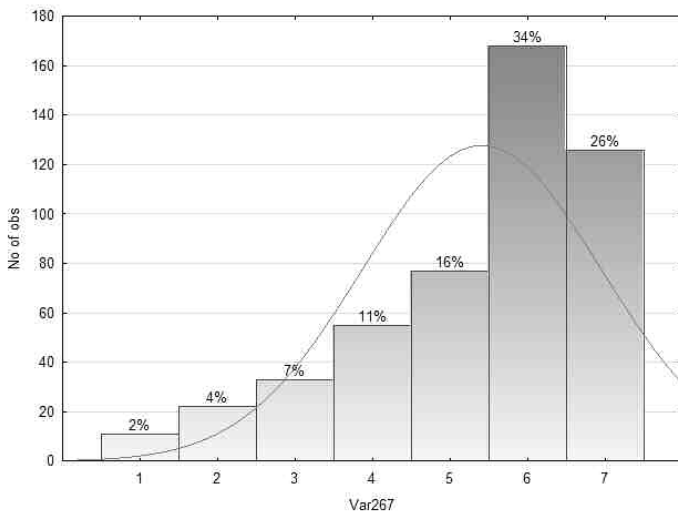

Graf 3: Celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov u účastníkov a účastníčok výskumu

² V grafoch a tabuľkách čísla na škále predstavujú mieru spokojnosti vzhľadom k posudzovaným oblastiam, kde 1 – úplne nespokojný/á, 2 – dosť nespokojný/á, 3 – trochu nespokojný/á, 4 – niečo medzi (ani nespokojný/á, ani spokojný/á), 5 – trochu spokojný/á, 6 – dosť spokojný/á, 7 – úplne spokojný/á.

Graf 4: Spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov u účastníkov a účastníčok výskumu

2. Spokojnosť v partnerských vzťahoch a preferencie v oblasti sexuálnej morálky

S akými hodnotami a preferenciami v oblasti sexuálnej morálky súvisí spokojnosť v intímnych vzťahoch? Výsledky, ktoré sa týkajú súvislosti preferencií v oblasti sexuálnej morálky a subjektívneho hodnotenia sledovaných štyroch aspektov spokojnosti v párových vzťahoch u účastníkov a účastníčok výskumu popisujeme prostredníctvom výsledkov korelácií (Spearman).

Spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom

Výsledky Spearmanových korelácií³ (tabuľky č. 3.1-3.3), ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia spokojnosti so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom u respondentov a respondentiek a ich súvislosti s preferenciami v oblasti sexuálnej morálky možno popísať nasledovne:

- čím vyššiu spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom respondenti a respondentky udávali, tým viac odmietali sex za podmienky, keby bol/a ich partner/ka ženatý/vydatá, keby nemali možnosť spoľahlivej ochrany, keby v sexe partner/ka nemal/a žiadne potešenie, keby partnera/ku nemilovali, keby ich nemiloval/a partner/ka a keby im bol partner/ka neverný/á či keby oni boli partnerovi/ke neverní/é (tab. č. 3.1),

- čím vyššiu spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom respondenti a respondentky udávali, tým viac považovali rovnaký vplyv na partnerské rozhodnutia za dôležitú hodnotu v partnerských vzťahoch (tab. č. 3.3).

Ukazuje sa, že vyššia spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom súvisí so zdôrazňovaním obojstrannej lásky, vernosti a aj sexuálnej spokojnosti partnera/ky v sexe ako morálneho podmienky pre sex a zároveň s vyššími požiadavkami na spoľahlivú ochranu. Zároveň je v partnerských vzťahoch vysoko hodnotená rovnosť v párovom rozhodovaní.

³ Upozorňujeme na to, že výsledky korelácií je nutné interpretovať v súvislosti s použitou odpoveďovou škálou vo výskumnom nástroji.

Tab. 3.1: Výsledky korelácií: spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom a morálne podmienky (ne)schvaľovania sexu

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var264
Var268	-0,171971
Var269	-0,107488
Var270	-0,117817
Var271	0,013461
Var272	-0,146896
Var273	-0,105917
Var274	-0,006365
Var275	-0,173859
Var276	-0,151503
Var277	-0,064783
Var278	-0,056314
Var279	-0,066531
Var280	0,015902
Var281	-0,063950

Legenda⁴: Odmietanie sexu: 268 – keby bol partner/ka ženatý, vydatá, 269 – keby nemali možnosť spoľahlivej ochrany, 270 – keby v sexe partner/ka nemal/a žiadne potešenie, 271 – keby mal/a partner/ka viac predošlých sexuálnych skúseností (vzťahov alebo kontaktov), 272 – keby partnera/ku nemilovali, 273 – keby ich nemiloval/a partner/ka, 274 – keby partner/ka nebol/a fyzicky atraktívny/a, 275 – keby im bol partner/ka neverný/á, 276 – keby oni boli partnerovi/ke neverní, 277 – keby s partnerom/kou nechceli zostať trvale spolu, 278 – keby partnera/ku dobre nepoznali, 279 – keby to bol len sex pre fyzické potešenie, 280 – keby sex vylučoval plodenie, 281 – keby museli partnera/ku k sexu dlho presvedčať (keby nemal/a záujem o sex).

Tab. 3.2: Výsledky korelácií: spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom a preferencie hodnôt v sexuálnych vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var264
Var31	0,086202
Var32	-0,027637
Var33	0,081426
Var34	0,017515
Var35	0,002530
Var36	-0,047840
Var37	-0,009449
Var38	-0,022742
Var39	-0,021400
Var40	-0,048436
Var41	-0,058037
Var42	0,073507
Var43	0,007823
Var44	-0,041326
Var45	-0,004595

Legenda⁵: Hodnoty v sexuálnych vzťahoch: 31 – tradícia; 32 – osobná sloboda; 33 – zodpovednosť; 34 – zábava; 35 – láska; 36 – vášeň; 37 – rozkoš; 38 – stálosť; 39 – intimita, blízkosť; 40 – vernosť; 41 – vzájomná dohoda; 42 – nezávislosť; 43 – bezpečenosť; 44 – fyzické uspokojenie; 45 – vonkajší výzor/atraktivita.

Tab. 3.3: Výsledky korelácií: spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom a preferencie hodnôt v partnerských vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var264
Var46	0,045765
Var47	0,080291
Var48	-0,020842
Var49	-0,070569
Var50	-0,044415
Var51	0,013502
Var52	-0,035009
Var53	-0,034315
Var54	0,083571
Var55	-0,058572
Var56	-0,116612
Var57	0,050112
Var58	-0,033519
Var59	0,013726
Var60	-0,002935
Var61	0,003779
Var62	0,007449
Var63	-0,001132

Legenda⁶: Hodnoty v partnerských vzťahoch: 46 – smerovanie k manželstvu; 47 – emocionálne porozumenie; 48 – plánovanie rodičovstva; 49 – dôvera; 50 – adekvátny príjem; 51 – vzájomný rešpekt a uznanie; 52 – spoločný názor na vieru; 53 – sex; 54 – rozdelenie úloh a prác medzi partnerov; 55 – rovnaké záujmy; 56 – rovnaký vplyv na partnerské rozhodnutia; 57 – možnosť osobného rozvoja; 58 – spoločné trávenie času; 59 – otvorenosť; 60 – záväzok; 61 – vášeň; 62 – voľnosť; 63 – istota.

⁴ Táto legenda sa vzťahuje ku všetkým príslušným tabuľkám v tomto texte.

⁵ Táto legenda sa vzťahuje ku všetkým príslušným tabuľkám v tomto texte.

⁶ Táto legenda sa vzťahuje ku všetkým príslušným tabuľkám v tomto texte.

Celková spokojnosť s doterajším partnerským životom

Výsledky Spearmanových korelácií (tabuľky č. 4.1-4.3), ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia celkovej spokojnosti s doterajším partnerským životom u účastníkov a účastníčok výskumu a ich súvislosti s preferenciami v oblasti sexuálnej morálky možno popísať nasledovne:

- čím vyššiu spokojnosť s doterajším partnerským životom opýtané osoby udávali, tým viac odmietali sex za podmienok (tab. 4.1): keby bol/a ich partner/ka ženatý/vydatá, keby nemali možnosť spoľahlivej ochrany, keby partnera/ku nemilovali alebo keby ich nemiloval/a partner/ka, keby im bol partner/ka neverný/á ako aj keby oni boli partnerovi/ke neverní/é, a napokon aj keby to bol len sex pre fyzické potešenie,

- čím vyššiu spokojnosť s doterajším partnerským životom opýtani/é účastníci a účastníčky udávali, tým menšiu dôležitosť pripisovali hodnote nezávislosť v sexuálnych vzťahoch (tab. č. 4.2).

Ukazuje sa, že vyššia spokojnosť s doterajším partnerským životom súvisí so zdôrazňovaním vernosti, lásky a bezpečnosti ako morálnych podmienok pre sex spolu s odmietaním sexu len pre fyzické uspokojenie. Nezávislosť je odmietaná ako hodnota v sexuálnych vzťahoch.

Tab. 4.1: Výsledky korelácií: celková spokojnosť s doterajším partnerským životom a morálne podmienky (ne)schvaľovania sexu

Variable	Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
	Marked correlations are significant at $p < .05000$	
	Var265	
Var268	-0,113903	
Var269	-0,110774	
Var270	-0,056595	
Var271	-0,037795	
Var272	-0,120451	
Var273	-0,097382	
Var274	-0,003540	
Var275	-0,119455	
Var276	-0,111958	
Var277	-0,039122	
Var278	-0,068053	
Var279	-0,105302	
Var280	-0,044928	
Var281	-0,061256	

Tab. 4.2: Výsledky korelácií: celková spokojnosť s doterajším partnerským životom a preferencie hodnôt v sexuálnych vzťahoch

Variable	Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
	Marked correlations are significant at $p < .05000$	
	Var265	
Var31	0,047085	
Var32	-0,063719	
Var33	0,069712	
Var34	0,036395	
Var35	0,053523	
Var36	0,026079	
Var37	-0,026035	
Var38	-0,041653	
Var39	-0,002301	
Var40	-0,018108	
Var41	-0,046830	
Var42	0,108173	
Var43	-0,039283	
Var44	-0,036182	
Var45	0,020664	

Tab. 4.3: Výsledky korelácií: celková spokojnosť s doterajším partnerským životom a preferencie hodnôt v partnerských vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var265
Var46	0,038850
Var47	0,012945
Var48	-0,005142
Var49	-0,001907
Var50	-0,020435
Var51	0,006500
Var52	-0,025145
Var53	0,020030
Var54	0,022680
Var55	-0,014542
Var56	-0,029636
Var57	0,058479
Var58	-0,048589
Var59	-0,005300
Var60	-0,028867
Var61	-0,009166
Var62	-0,026679
Var63	-0,005077

Spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov

Výsledky korelácií (tabuľky č. 5.1-5.3), ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia spokojnosti so sebou v oblasti partnerských vzťahov u opýtaných osôb a ich súvislostí s preferenciami v oblasti sexuálnej morálky možno popísať nasledovne:

- čím vyššiu spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov respondenti a respondentky udávali, tým viac odmietali sex za podmienok (tab. 5.1): keby bol partner/ka ženatý/vydatá, keby nemali možnosť spoľahlivej ochrany, keby partnera/ku nemilovali, keby im bol/a partner/ka neverný/á, resp. keby oni boli partnerovi/ke neverní/é,

- čím vyššiu spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov respondenti a respondentky udávali, tým väčšiu dôležitosť pripisovali hodnote rovnaký vplyv na partnerské rozhodnutia v partnerských vzťahoch (tab. č. 5.3),

- čím vyššiu spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov respondenti a respondentky udávali, tým menšiu dôležitosť pripisovali hodnote nezávislosť v sexuálnych vzťahoch (tab. č. 5.2).

Ukazuje sa, podobne ako pri hodnotení spokojnosti s doterajším partnerským životom, že vyššia spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov súvisí so zdôrazňovaním vernosti, lásky a bezpečnosti v sexualite. Nezávislosť je odmietaná v sexuálnych vzťahoch a zdôrazňovaná v partnerských vzťahoch je rovnaký vplyv partnerov na partnerské rozhodnutia.

Tab. 5.1: Výsledky korelácií: spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov a morálne podmienky (ne)schvaľovania sexu

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var266
Var268	-0,109624
Var269	-0,102115
Var270	-0,010948
Var271	-0,007141
Var272	-0,128102
Var273	-0,064679
Var274	-0,022182
Var275	-0,099379
Var276	-0,097522
Var277	-0,051871
Var278	-0,076614
Var279	-0,043952
Var280	0,004808
Var281	-0,018054

Tab. 5.2: Výsledky korelácií: spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov a preferencie hodnôt v sexuálnych vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var266
Var31	0,015923
Var32	-0,077256
Var33	0,021899
Var34	0,049817
Var35	0,048118
Var36	0,054547
Var37	0,028510
Var38	-0,036694
Var39	-0,024935
Var40	-0,062794
Var41	-0,062624
Var42	0,088623
Var43	0,003150
Var44	0,000539
Var45	0,046306

Tab. 5.3: Výsledky korelácií: spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov a preferencie hodnôt v partnerských vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var266
Var46	0,051286
Var47	0,051081
Var48	0,019041
Var49	-0,033559
Var50	-0,031462
Var51	0,015039
Var52	-0,010152
Var53	0,042227
Var54	0,006467
Var55	-0,009521
Var56	-0,140780
Var57	0,028312
Var58	-0,029101
Var59	-0,020404
Var60	-0,019159
Var61	0,040240
Var62	0,013509
Var63	-0,011186

Spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov

Výsledky Spearmanových korelácií (tabuľky č. 6.1-6.3), ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia spokojnosti so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou u opýtaných mužov a žien a ich súvislostí s preferenciami v oblasti sexuálnej morálky možno deskribovať nasledovne:

- čím vyššiu spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou respondenti a respondentky udávali, tým viac odmietali sex za podmienok (tab. 6.1): keby bol partner/ka ženatý/vydatá, keby partnera/ku nemilovali, resp. keby nemiloval/la partner/ka ich, keby im bol/a partner/ka neverný/á, resp. keby oni boli partnerovi/ke neverní/é,

- čím vyššiu spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou respondenti a respondentky udávali, tým väčšiu dôležitosť pripisovali hodnote rovnaký vplyv na partnerské rozhodnutia v partnerských vzťahoch (tab. č. 6.3),

- čím vyššiu spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou respondenti a respondentky udávali, tým menšiu dôležitosť pripisovali hodnote zodpovednosť v sexuálnych vzťahoch (tab. č. 6.2).

Uvedené výsledky naznačujú, že podobne ako pri hodnotení spokojnosti so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom, vyššia spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou súvisí preferenciami lásky a vernosti ako podmienok pre sex a zároveň so zdôrazňovaním rovnosti v partnerskom rozhodovaní.

Tab. 6.1: Výsledky korelácií: spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou a morálne podmienky (ne)schvaľovania sexu

Spearman Rank Order Correlations (mladsi SK) Marked correlations are significant at p <,05000	
Variable	Var267
Var268	-0,114167
Var269	-0,084802
Var270	-0,053596
Var271	-0,030732
Var272	-0,145380
Var273	-0,099641
Var274	-0,016018
Var275	-0,090376
Var276	-0,126973
Var277	-0,048165
Var278	-0,085337
Var279	-0,015627
Var280	-0,024141
Var281	-0,042756

Tab. 6.2: Výsledky korelácií: spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou a preferencie hodnôt v sexuálnych vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladsi SK) Marked correlations are significant at p <,05000	
Variable	Var267
Var31	0,007302
Var32	-0,062957
Var33	0,093254
Var34	0,029078
Var35	0,009073
Var36	-0,017520
Var37	-0,026138
Var38	0,014613
Var39	-0,045729
Var40	-0,030187
Var41	-0,016507
Var42	0,083467
Var43	0,044057
Var44	-0,068956
Var45	-0,016334

Tab. 6.3: Výsledky korelácií: spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou a preferencie hodnôt v partnerských vzťahoch

Spearman Rank Order Correlations (mladší SK)	
Marked correlations are significant at $p < .05000$	
Variable	Var267
Var46	0,049555
Var47	0,041431
Var48	-0,007671
Var49	-0,066362
Var50	-0,064742
Var51	0,009339
Var52	-0,011307
Var53	-0,023981
Var54	0,065124
Var55	0,003300
Var56	-0,103290
Var57	0,051400
Var58	-0,032516
Var59	-0,037836
Var60	-0,001386
Var61	0,024780
Var62	-0,000299
Var63	0,034657

Záver

Celkovo výskumné zistenia poukazujú na vyššiu mieru spokojnosti v štyroch sledovaných aspektoch spokojnosti v párových vzťahoch (spokojnosť so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom, celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, celková spokojnosť so sebou v oblasti partnerských vzťahov, spokojnosť so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou v oblasti partnerských vzťahov). Priemer sa na 7-stupňovej škále pohyboval od 5,5 do 5,1. Nespokojnosť v sledovaných položkách bola identifikovaná v percentuálnom vyjadrení od 13% do 15% u opýtaných mužov a žien mladšieho dospelého veku.

S akými hodnotami a preferenciami v oblasti sexuálnej morálky súvisí vyššia miera spokojnosti v oblasti intímnych vzťahov? Ukazuje sa, že viac spokojní/é s doterajším partnerským životom celkovo, ako aj so sebou v oblasti párových vzťahov, sú tí/tie, ktorí/é viac spájajú sexualitu s láskou, vernosťou a bezpečnosťou. Zároveň viac odmietajú nezávislosť či sex len pre fyzické potešenie a z rodového hľadiska na axiologickej rovine viac považujú rovnosť za dôležitú hodnotu v partnerských vzťahoch - zdôrazňujú rovnaký vplyv partnerov na partnerské rozhodnutia.

Uvedené naznačujú aj výsledky o subjektívnom hodnotení spokojnosti v krátkodobejšom horizonte – v súčasnom partnerstve alebo spokojnosti so súčasným partnerom/partnerkou. Spokojnejší/ie so súčasným (resp. posledným) partnerským vzťahom, resp. so súčasným/ou, resp. posledným/ou partnerom/partnerkou, sú tí/tie, ktorí/é majú vyššie nároky na obojstrannú lásku, vernosť a aj sexuálnu spokojnosť partnera/ky v sexe ako morálnej podmienky pre sex a zároveň zdôrazňujú spoľahlivú ochranu a v partnerských vzťahoch vysoko hodnotia rovnosť v párovom rozhodovaní.

Tieto zistenia podporujú aj naše výsledky (Marková, 2015), podľa ktorých u tých, ktorí/é vykazovali vyššiu mieru spokojnosti so svojím doterajším partnerským životom sú v popredí skôr absolutistické ako relativistické hodnoty alebo hedonizmus, dôraz je kladený na vzťahové a emocionálne aspekty (sexualita je spájaná s láskou, vernosťou) a na bezpečnosť ako morálnu podmienku k sexu. Ideál partnerského vzťahu je blízky, čo najtesnejší vzťah s partnerom/partnerkou a celkovo je odmietaná nezávislosť v intímnych vzťahoch.

Poznámka: Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladjej dospelosti.

Zoznam literatúry

- Bianchi, G. 2011. Subjektivnost sexuality : diskurzy sexuality, sexuální spokojenost, významy sexu, motivy sexuálního debutu a sociální ospravedlnění rizikového sexu. In: ŠULOVÁ, L. a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, p. 130-146. ISBN 978-80-7345-238-4.
- CHOVANEC, M. 2019. *Ženy a pornografia*. Bratislava: Centrum polygrafických služieb, 2019, p. 263. ISBN 978-80-8054-817-9.
- Marková, D. 2015. *Sexual morality in Slovakia and the Czech Republic*. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2015, 204 s. ISBN 978-961-6894-68-5.
- Marková, D. 2007. *Predmanželská sexualita v kontextoch sexuálnej diverzity a variability*. Bratislava: Regent, 2007. ISBN 978-80-88904-59-5.
- MATĚJKOVÁ, E. 2008. *Rěšíme partnerské problémy*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2338-9.
- RHYNE, D. 1981. Bases of Marital Satisfaction among Men and Women. In: *Journal of Marriage and Family*, 1981, Vol. , No. 4, p. 941 – 955. ISSN 1741-3737.
- SANDERSON, C. – CANTOR, N. 2001. The Association of Intimacy Goals and Marital Satisfaction: A Test of Four Mediation Hypotheses. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2001, Vol. 27, No. 12, p. 1567 – 1577. ISSN 1552-7433.
- Schmidt, G. 2004. *Sexualität und Kultur : Soziokultureller Wandel der Sexualität*. In: HORNUNG, R. – BUDBERGER, C. – BUCHER, T. (Hrsg.). *Sexualität im Wandel*. Zürich: Zürich: VDF Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 2004, p. 11-28. ISBN 3-7281-2886-4.
- Schmidt, G. – Starke, K. – Matthiesen, S. – Dekker, A. – Starke, U. 2003. *Beziehungsbiographien im sozialen Wandel : Ein Bericht über erste Ergebnisse für die befragten Frauen und Männer*. Februar, 2003.
- Supeková, M. – Bianchi, G. 2000. *Sexuálna výchova a spokojnosť sexuálne aktívnejších mladých ľudí (kvalitatívny prístup)*. In: *Československá psychologie*, 2000, Vol. XLIV, No.1, p. 56-76. ISSN 0009-062X.
- STERNBERG, R. J. – BARNES, M. L. 1988. *The Psychology of Love*. New Haven, CT, US: Yale University Press, 1988. ISBN 9780300045895.
- výrost, j. – SLAMĚNÍK, i. 2008. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

Kontakt na autorky a autorov:

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: dmarkova@ukf.sk

Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: pkocina@ukf.sk

Mgr. Ciprian Turčan, PhD.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: cturcan@ukf.sk

Mgr. Lívia Šebíková, PhD.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, e-mail: liviasebikova@ukf.sk

O násilí a znásilnění (skutek a jeho kvalifikace)

Miroslav Mitlöhner

Máloco ovlivňuje naše chování více než sexualita. Je-li člověk plně spokojený, je i šťastný a celkově vnitřně harmonický. Všude tam, kde sexuálně strádá, projevuje se toto strádání navenek nejrůznějšími formami a způsoby, někdy až hraničícími se zákonem.

Sexualita neúprosně motivovala jednání po celou lidskou civilizaci, sebepřísnější tresty neodradily další a další jedince od nevěř, únosů, znásilnění, sodomie a touha po ženě byla silnější než strach z káta a jeho meče či oprátky.

Pohledy různých národů a lidí vůbec na sexuálně motivovanou trestnou činnost jsou výsledkem jejich společenských potřeb a z nich plynoucích náboženských, právních a etických norem či zvyklostí. V nejstarších civilizacích a kulturách byla žena považována za vlastnictví muže a útok na ni byl chápán jako útok na předmět vlastnictví.

Přestože se to v dávných mytologiích popisem sexuálního násilí jen hemží a násilník byl zpravidla považován za hrdinu či vítěze, již v nejstarších právních pramenech jsou uváděny tvrdé tresty za skutky, které moderní trestně právní teorie, legislativa a praxe zpravidla kvalifikuje jako znásilnění.

Podle Malého Práva městská Království českého z roku 1579 *nabízejí nejen obraz právního vědomí autora či autorů zákoníku, obraz o tom, co je považováno za trestné a jaká nebezpečnost pro městskou společnost se jednotlivým deliktům přikládá, ale i překvapivý pohled na teoretickou úroveň právního myšlení tehdejší doby, na schopnost práva řešit otázky, které ještě dnes činí problémy zákonodárcům i právní praxi. Bylo to ovšem právo, jež bylo poplatné době svého vzniku, politickým a hospodářským podmínkám stavovské společnosti. To je jistě nezbytné mít na paměti při jeho studiu.*¹

Trestní zákon, platný v 19. století v Rakousku a tedy i v zemích Koruny české, uváděl v čtrnácté hlavě, nazvané O násilném smilstvu, zprznění a jiných těžkých případech smilstva, jako samostatnou skutkovou podstatu násilné smilstvo, které se svým pojetím blížilo dnešnímu znásilnění s tím rozdílem, že nebezpečné vyhrůžování, skutečně vykonané násilí nebo zneužití lživého omámení smyslů vedlo k dosažení mimomanželské soulože. Násilná manželská soulož tedy nebyla, na rozdíl od současné právní úpravy, trestným činem. Ostatně soulož a zřejmě i jiné sexuální praktiky byly považovány za „manželskou povinnost“.

Přísnost v posuzování sexuálně motivované trestné činnosti trvá dodnes. Relativně nedávno došlo k dekriminalizaci homosexuality. Dobrovolný incest je však trestný dodnes a to i tehdy vzniklo-li „příbuzenství v pokolení přímém nebo mezi sourozenci“ na základě osvojení.“ Zdá se tedy, že trestně právní normy související s lidskou sexualitou mají v současnosti za cíl chránit svobodu jednotlivce před násilím zvenčí ve smyslu základního práva na soukromí a svobodné rozhodování o svém jednání v intimním sexuálním životě, pokud toto jednání nepřináší škodu jiné osobě a nevede objektivně k ohrožení zájmů společnosti.

Československé trestní zákony z roku 1950 a 1961 kvalifikovaly méně intenzivní formy sexuálního násilí jako vydírání nebo útlak se zařazením mezi trestné činy proti svobodě, přičemž bylo možno podle těchto ustanovení (§§ 235, 237 tr. zák.²) postihovat i jinou než sexuálně motivovanou trestnou činnost kupř. majetkovou. Současná právní úprava postih sexuálního násilí podle intenzity užitého násilí a záměru pachatele diferencuje do několika samostatných skutkových podstat. Z nich lze dovodit, že ne každé sexuální násilí je znásilněním z hlediska právní kvalifikace a naopak. Je otázkou, zdali takto pojatá trestněprávní ochrana před sexuálním násilím je šťastná a co je vlastně sexuální násilí nemusí být vždy tak jednoznačné, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Jistěže nebude pochyb o sexuálním násilí všude tam, kde se pachatel s překonáním odporu za použití více či méně intenzivního brachiálního násilí, bez ohledu na projevy nesouhlasu nebo nemožnost projevení nesouhlasu se strany oběti trestného činu snaží o dosažení vlastního sexuálního uspokojení.

Může ale být za sexuální násilí považované takové násilné jednání, které sice směřuje proti pohlavním znakům oběti, ale bez záměru dosažení vlastního sexuálního uspokojení?

¹ MALÝ, K., *Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. Století*, Praha: Karolinum 2016, s. 13 ISBN 978-80-246-3269-8

² Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Sobek uvádí, že *znásilnění můžeme předběžně chápat jako nekonsensuální sex, to znamená sex bez souhlasu. Nabízí se otázka, zda je správné, abychom i dosažení sexu na základě podvodného překroucení nebo zamlčení relevantních a významných faktů kvalifikovali jako znásilnění, tedy jako něco trestuhodného a domnívá se, že bychom měli rozlišovat podvod, jehož účelem je dosažení sexu bez souhlasu, a podvod, jehož účelem je dosažení souhlasu k sexu.*³ Tedy od předstíraného záměru či nabídky manželství až po nejrůznější sliby a přání pronášených po tisíciletí za účelem sexuálních zisků. Kupříkladu něco takového jako „neboj se, nic ti neudělám, jenom se podívám, pohladím, jen na chvíličku na krajíček“ a přitom se realita rovná celé délce na dobu, která nemá s chvíličkou absolutně nic společného, a podobné lži či podvody a nesmysly v situaci, kdy je jasné, že soulož je program a cíl.

Když někdo půvabně slečně nebo dámě sáhne do tašky a vytáhne z ní peněženku ve které bude 3.000 korun, 500 euro, platební karta a zlatý desetidukát pro štěstí, jistěže nemůže čekat z její strany kladnou odezvu. Naopak, věc oznámí policii a zřejmě pachatele odsouzení nemine.

Když někdo půvabně slečně nebo dámě sáhne na zadeček, pak pod minisukni a následně bude pokračovat, nemůže i může čekat z její strany kladnou odezvu a to až do podoby pohlavního styku.

V jedné odrhovačce z dob c. a k. monarchie se zpívá, „že každá holka ráda dává“ – o tom jistě dodnes není nejmenších pochybností. Neznámý autor však zapomněl doveršovat „ale ne každému a ne vždycky“.

A v tom je, podle mého názoru, specifická sexuální motivovanost jednání. Specifická, která určuje, zda iniciativa vzešla od budoucího partnera na celý život, proutníka, prasáka nebo pachatele a jaký bude další postup události.

Při hodnocení skutku je třeba brát do úvahy jednak rozsáhlou variabilitu praktických projevů a realizace lidské sexuality, kdy počáteční souhlas partnerů může přejít do nesouhlasu či dokonce více či méně intenzivního vážně míněného odporu. Při tom je téměř nemožné a v každém případě frustrující v průběhu sexuálního kontaktu neustále zkoumat reakce toho druhého a vyhodnocovat, co je ještě z jeho strany akceptovatelné, příjemné a souhlasné a kdy nastává ono vážně míněné „ne“, které dosud souhlasnou realizaci přetaví během zlomku vteřiny do trestného činu. Nebo jako když případná reakce ženy na přerušení jejího intenzivního dobývání zazní „tak na co čekáš? Dělejt!“

K složitým situacím dochází v případech kolektivního sexu, kdy žena zcela bez zábran a ochotně souloží s několika muži, náhle a bez zjevné příčiny či důvodu odmítne dalšího muže. Ten, překonal-li její odpor, se dopouští znásilnění (§ 185 tr. zák.) a pokud mu k překonání odporu pomohli ostatní účastníci, pak se dopustili pomoci k trestnému činu znásilnění (§ 24 odst. 1 písm. c), případně trestného činu nepřekážení trestného činu (§ 367 tr. zák.), pokud nečinně přihlíželi, situaci komentovali nebo ignorovali a nepomohli znásilňované ženě se ubránit. Sice šílené, ale zcela v souladu s právní normou.

Ustanovení § 185 odst. 1 tr. zák. přináší definici základní formy skutkové podstaty, podle které je znásilněním takové jednání při kterém pachatel jiného násilím nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti.

Ustanovení § 185 odst. 2 tr. zák. dopadá mj. na toho, kdo pohlavní styk realizuje souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží.

Není třeba zdůrazňovat výrazně rozdílnou trestní sazbu u obou těchto ustanovení.

Pohlaví poškozené osoby je nerozhodné. Objektem je zde právo člověka svobodně se rozhodovat o svém pohlavním životě.⁴

Násilí, které tvoří součást skutkové podstaty, je taková činnost pachatele, která směřuje k překonání odporu poškozené osoby a tudíž k dosažení cíle zamýšleného pachatelem. Jinými slovy řečeno, bez uplatnění násilí nelze jednání pachatele kvalifikovat jako znásilnění.

Násilí vis absoluta znamená fyzické znemožnění snahy oběti se bránit a násilí vis compulsiva pachatelovo překonání vůle oběti se bránit. Pro naplnění skutkové podstaty je forma násilí nerozhodná.

V této souvislosti je nutné připomenout ustanovení § 119 tr. zák., podle kterého je trestný čin spáchán násilím rovněž tehdy jestliže je spáchán na osobě, kterou pachatel uvedl do stavu bezbrannosti lstí nebo jiným podobným způsobem. Jinak řečeno – nákladná investice do drahého koňaku dělá za jistých okolností ze skutku trestný čin.

³ SOBEK, T. *Caevat amator: podvodné znásilnění in Filozofie dnes č. 2/2013, roč. 5, s. 50, ISSN 1804-0969*

⁴ NOVOTNÝ, O., VOKOUN, R., ŠÁMAL, P. a kol., *Trestní právo hmotné, s. 117, Praha: Wolters Kluwer 2010, ISBN 978-80-7357-509-0*

Samotná Sobkova práce přináší celou řadu zcela praktických situací, které mohou vyvolávat usměv, pokud by však z hlediska práva nemohl hrozit trestní postih.

Jak tedy posuzovat z hlediska podvodného znásilnění u kterého absentuje jakákoli forma brachiálního či psychického násilí kupříkladu dosažení soulože pod slibem manželství – kdy nejde o typického sňatkového podvodníka, jehož cílem je pod slibem manželství získat finanční či jiné hmotné prostředky – ale o nic více a nic méně, než o tu soulož + další přidané hodnoty s ní zpravidla spojené.

Podvod podle § 209 tr. zák. – ani náhodou. Tady se sice pachatel obohatí (jak vyžaduje trestněprávní díkce), ale o veskrze příjemné zážitky, prožitky a v horším případě i o tu nějakou ošklivou nemoc.

Pak snad už jen poškození cizích práv podle § 181 tr. zák. a to s velkým otazníkem a jedině tehdy, jestliže se prokáže, že taková vyloučená soulož či série souloží způsobila oběti vážnou újmu na právech. U této skutkové podstaty jsou předmětem ochrany nemajetková práva, jejichž okruh není nikterak vymezen nebo specifikován. V učebnici Novotného a spol.⁵ se kupříkladu uvádí jednání, kdy si pachatel v noci lehl, v úmyslu vykonat soulož na spící ženu s tím, že až se probudí, bude ho považovat za manžela, nebo kdy pachatel předložil úřednici na poštovním úřadě padělaný průkaz příslušníka bezpečnosti složky a předstíral kontrolu zabezpečovacího zařízení pošty, nebo kdy pachatel jako rodič nezletilého dítěte uvedl druhého rodiče v omyl tím, že předstíral krátkou turistickou cestu s dítětem do zahraničí v úmyslu s ním v cizině zůstat.

Vedle přítomnosti násilí je nezbytná realizace pohlavního styku, přičemž v ustanovení § 185 odst. 1 tr. zák. je nutno pojem chápat co nejšířší, avšak s výjimkou soulože nebo jiného pohlavního styku provedeného způsobem srovnatelným se souloží.

Jak již bylo na počátku uvedeno realizace pohlavního pudu je nesmírně variabilní a tak říkájící nejrůznější improvizace a inovace na místě nejsou ničím neobvyklým. Odborná sexuologická literatura v tomto směru přináší daleko více informací než klasická Kámasutra. Horší to už je s právem, kde je vždy terminologie či definice a její obsah posvátný.

Soulož je termín s dostatečně známým obsahem – tedy lepší či horší spojení pohlavních orgánů muže a ženy. S termínem „způsob srovnatelný se souloží“ v případě penetrace penisu do konečníku asi nebude problém. Stejně tak při coitus inter femora, kde se podle Wikipedie jedná o tření pohlavního údu muže o stehna jiné osoby. Tesař uvádí praktiku, kdy muž vkládá pyji mezi stehna druhého, úd tře mezi stehny až k ejakulaci.⁶ Mimochodem zde slovo „coitus“ pomůže k snadné orientaci v problému. Jak ale posoudit jiný „coitus“ tedy jednání spočívající v quazisouloži do podpaždí, byť rovněž Tesařem označované jako coitus in axilam či mezi ňadra, pokud to jejich velikost dovolí.

Lze či nelze toto jednání považovat za pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží? Přitom vůbec, ale vůbec nejde o nějakou banální záležitost. Tady se přece hraje o přečin se sazbou od šesti měsíců do pěti let nebo o zločin se sazbou od dvou do deseti let.

Hejduk⁷ poukazuje na judikát Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Tdo 611/2010 podle kterého je *orální pohlavní styk posuzován jako jedna z forem jiného pohlavního styku srovnatelného s klasickou souloží.*

Podobně stanovisko zaujal Nejvyšší soud v rozhodnutí sp. zn. 7 Tdo 841/2010 ve kterém uvedl, že *charakter obdobného pohlavního styku mají takové praktiky, při kterých je pohlavní orgán muže, prsty nebo jiné předměty zasouván do úst nebo konečníku ženy, čili orální či anální sex, případně s využitím erotických pomůcek.*

Žádné jiné praktiky sexuálního kontaktu srovnatelné se souloží oba judikáty neuvádí.

Počty registrovaných případů násilné sexuální kriminality ani počty osob, jež byly v souvislosti s touto trestnou činností obžalovány a odsouzeny, nevykazují v posledních několika letech výraznější výkyvy. Každoročně policie eviduje okolo 600 případů násilné sexuální kriminality ve smyslu výše uvedených trestných činů. Obžalována z této trestné činnosti bývá přibližně polovina a odsouzena přibližně třetina pachatelů.

Abyste bylo možno určitě jednání či určitý skutek posuzovat jako znásilnění ve smyslu § 185 odst. nebo odst. 2 tr. zák. musí být naplněno jednáním pachatele všech pět znaků skutkové podstaty trestného činu tedy mj. subjektivní stránka čili úmysl pachatele dosáhnout pohlavním styk na škále různých aktivit a forem až po dokonanou soulož.

⁵ NOVOTNÝ, O., VOKOUN, R., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*, s. 106, Praha: Wolters Kluwer 2010, ISBN 978-80-7357-509-0

⁶ TESAŘ, J. *Soudní lékařství pro právníky*, Praha: Orbis 1958, s. 156

⁷ HEJDUK, M. *Komparace trestného činu znásilnění dle dřívější a současně právní úpravy in Trestní právo* s. 24, č. 12/2011

Jak z dostupné literatury plyne, nerozlišuje se, zda násilné jednání pachatele směřuje k dosažení pohlavního styku či zda je násilné jednání cílené mimo jiného na sexuální atributy oběti avšak s cílem způsobení bolesti, vyvolání hrůzy, psychického šoku – to vše bez sebemenšího záměru pohlavního styku a následného dosažení vlastního sexuálního uspokojení.

Podobně podle Art. 197, § 1, § 2 polského trestního zákona⁸ je *znásilnění takovým skutkem, kdy pachatel násilím, hrozbou nebo protiprávním jednáním přiměje jinou osobu k pohlavnímu styku, případně přiměje jinou osobu k podvolení se jiné sexuální činnosti nebo vykonávání takové činnosti.*

Trestní zákon Ruské federace⁹ v Stati 131 uvádí, že *znásilnění je pohlavní styk s použitím násilí nebo hrozby jeho použití vůči obětem nebo jiným osobám nebo využití narušeného stavu oběti.*

Slovenská právní úprava v § 199 považuje za znásilnění *donucení ženy násilím nebo hrozbou bezprostředního násilí, případně zneužitím její bezbrannosti k souloži.*¹⁰

Ve stejném duchu se nese i úprava nizozemská podle které *bude obviněn ze znásilnění a potrestán ten, kdo násilím nebo jiným trestným skutkem, pod hrozbou násilí nebo jinými trestnými skutky jiného přinutí k jednání spočívajícího či mimo jiné spočívajícího ze sexuálního vniknutí do těla.*¹¹

Z uvedeného plyne, že součástí objektivní stránky skutkové podstaty znásilnění přinejmenším v České republice, Nizozemsku, Polsku, Ruské federaci a na Slovensku není dosažení vlastního sexuálního uspokojení pachatele.

V nauce a judikatuře bývá dosažení vlastního sexuálního uspokojení pachatele jako motivace jeho jednání dovozováno, což ovšem nemůže nahradit absenci tohoto znaku v právní normě.

Jiná je ovšem otázka, jestliže pachatelův úmysl směřoval k vlastnímu sexuálnímu uspokojení, ke kterému však nedošlo z důvodů na straně pachatele, případně proto, že se oběť útoku ubránila. Pak by bylo možno jednání pachatele kvalifikovat jako pokus znásilnění podle § 21, § 185 odst. 1, event. odst 2 tr. zák.

V tomto smyslu rozhodovaly již soudy předmnichovského Československa. Tak kupříkladu se v judikátu č. 163/20 Sbírky rozhodnutí trestních uvádí, že *k naplnění znaků zprznění podle § 128 tr. zákona z roku 1852 stačí pouhé ohmatávání pohlavního ústrojí dětí bez ohledu na to, bylo-li dosaženo pohlavního ukojení čili nic.*

V judikátu č. 3417/29 téže sbírky se nepředpokládá, že *by čin trval delší dobu, ani že by pachatelůvým jednáním bylo skutečně dosaženo ukojení chlipných chťičů, ani by pachatelův úmysl směřoval výhradně k tomuto cíli; stačí pohlavní zneužití, jež toliko dráždí nebo stupňuje smyslnost, a tomu odpovídající úmysl pachatele.* Podobně judikát č. 4151/31 Sb. pod pojmem „zprznění“ *ředpokládá sice, že zlý úmysl pachatele směřoval k ukojení jeho chlipných chťičů, nevyžaduje však, aby tohoto účelu (účinku) bylo skutečně dosaženo.*

Orgány činné v trestním řízení by se měly se vší vážností vypořádat se skutečností, že „násilí sice ano, násilí proti prsům, pochvě či penisu, to také ano; ale v žádném případě s cílem jakékoli realizace pohlavního styku. Prostě ta hrůza a strach, třebas i z vraždy, to je pro pachatele to pravé ořečové.“ Tady by zřejmě přicházela do úvahy kvalifikace skutku jako úmyslné těžké ublížení na zdraví podle § 145 tr. zák. formou mučivých útrap podle § 122 odst. 1. písm. h) tr. zák. Podle nauky se za mučivé útrapy považují bolesti mj. „na hranici snesitelnosti, byť jen kratší dobu trvající“¹².

Bez zajímavosti není ani porovnání trestních sazeb u těžkého ublížení na zdraví a znásilnění. Zatímco základní trestní sazbu u těžkého ublížení na zdraví podle § 145 odst. 1 tr. zák. činí tři léta až deset let, u znásilnění je to pak sazba od šesti měsíců do pěti let, v případě znásilnění formou soulože nebo jiného pohlavního styku, srovnatelného se souloží činí sazba dvě léta až deset let. V obou případech tedy vychází postih za úmyslné těžké ublížení na zdraví přisněji.

Pokud by ovšem soud shledal sadistickou pohnutku pachatele za „zavrženímhodnou pohnutku“ ve smyslu § 145 odst. 2. písm. h) tr. zák., přicházela by do úvahy sazba trestu na pět až dvanáct let odnětí svobody.

Otázka tedy je, zda paušalizování jednání sadistických pachatelů útoků na sexuální zóny oběti

⁸ Ustawa z 6.6.1997, *Kodex karny*

⁹ *Sbírka zákonů Ruské federace 1996, čís. 25*

¹⁰ *Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestní zákon*

¹¹ § 242 *Nizozemského trestního zákona z 3.3.1881 ve znění k 1.9.2002 in Nizozemský trestní zákon a předpisy související, s. 124, Praha: IKSP 2006, ISBN 80-7338-054-4*

¹² *NOVOTNÝ, O., VOKOUN, R., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné, zvláštní část, s. 45, Praha: Wolters Kluwer 2010, ISBN 978-80-7357-509-0*

bez zájmu o vlastní sexuální uspokojení, není z hlediska právní kvalifikace a následného postihu bezdůvodně benevolentní.

K rozlišení mezi sexuálním násilníkem a sadistou bude zřejmě nezbytné znalecké zkoumání jeho osobnosti a motivace.

V této souvislosti se nabízí otázka zda-li neexistuje něco jako konsensuální znásilnění nebo quaziznásilnění, ke kterému dochází v případech, kdy oběť (pokud lze tento pojem použít), třebaš i po provokaci, vyvíjí maximální úsilí ubránit se souloži, eventuálně jinému způsobu pohlavního styku a to za využití všech svých možností a sil, přičemž tato zcela vážně míněná obrana tvoří nedílnou součást z její strany předpokládaného a očekávaného průběhu a výsledku kontaktu s pachatelem (pokud lze tento pojem použít). Konečným cílem je prostě po vyčerpávajícím odrážení útoku se oddat slasti a dosáhnout orgasmu.

Podle mého názoru jsou z trestně právního hlediska znaky skutkové podstaty naplněny: Pachatel se snaží násilím donutit jiného k souloži, činí tak vědomě a užití násilí k dosažení soulože je evidentní. Teprve následně se oběť může, ale nemusí pachateli svěřit, že byla od samého počátku s násilným jednáním pachatele srozuměna a jen snaha po dosažení maximálního požitku a autentičnosti ji bránila projevit či alespoň naznačit s jednáním pachatele souhlas.

V této situaci je dost ošidné spoléhat na následně resp. dodatečně svolení poškozeného podle ustanovení § 30 odst. 1 tr. zák. Podle tohoto ustanovení totiž *je-li svolení dáno až po spáchání činu, je pachatel beztrestný, mohl-li důvodně předpokládat, že osoba jejíž zájmy, o níž může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny, by tento souhlas jinak udělila vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům*. Pachatel ale naopak z průběhu celého skutkového děje vůbec nemohl předpokládat s ohledem na intenzitu a opravdovost obrany, že poškozená vlastně s jeho jednáním souhlasí, byť tento souhlas neprojevila a neprojevila.

Jestliže není pochyb o tom, že podle současné české právní úpravy je usmrcení na žádost vraždou i když k němu došlo se svolením či na žádost poškozeného, pak platí, že násilí v sexu zůstane násilím v sexu, i kdyby k němu došlo se svolením nebo dokonce na žádost poškozeného. Nicméně toto svolení nebo žádost je u znásilnění (§ 185 tr. zák.) nebo u sexuálního nátlaku (§ 186 tr. zák.) okolností vylučující protiprávnost podle § 30 tr. zák.

Komentářová literatura svolení poškozeného připodobňuje k Ulpianově staré římskoprávní zásadě *volenti non fit iniuria* (tomu, kdo souhlasí, neděje se křivda). Tato zásada vychází z předpokladu, že v situacích, kde není zasaženo právo jiných osob či zájmy společnosti, může sám poškozený určit, zda dovolí, aby bylo zasaženo do jeho práva. Tuto okolnost vylučující protiprávnost lze uplatnit jak v případě mladistvého, tak v případě právnické osoby¹³.

Ustanovení § 30 trestního zákona zcela jednoznačně vymezuje podmínky, které musí být splněny k tomu, aby bylo možno uvažovat o beztrestnosti pachatele s ohledem na vyslovený souhlas poškozeného s jeho jednáním a následným vyloučením protiprávnosti jednání. Autorka citované stati uvádí mezi různými příklady bezvýznamnosti svolení poškozeného trestné činy kuplířství, dvojího manželství a pohlavního zneužití. O trestném činu znásilnění se v této souvislosti nezmiňuje. Podrobněji problematiku souhlasu poškozeného řeší u lékařského zákroku a ve sportu.

Po provedené analýze judikatury lze konstatovat, že svolení poškozeného se od jeho zákonného zakotvení v judikatuře téměř nevyskytuje. Nalezená judikatura je spíše staršího data a řeší především otázky, které bylo nutné v dané době vyřešit, neboť zákonná opora chyběla.¹⁴

Na závěr vzpomínám na krásnou dobu svého dětství, když jsme se scházeli u slepých ramen Labe. Tam totiž chodily i naše spolužačky ze 4. třídy a s oblibou někoho z nás chytly a mučily. Mučení spočívalo ve stažení trenýrek a pohrávání si s penisem až do ztopoření. Přes počáteční rozpaky nakonec všichni s mučením souhlasili a dokonce jsme se těšili. Děvčata brzo ovšem zjistila, že je v tomto směru nejlepší mučit repetenta Frantu., u kterého ta legrační hadička stříká cosi bílého. Pak o nás ostatní zájem ochabl a Franta byl na rozrhání. Jak jsme mu tehdy záviděli!

Byla to nevinná dětská hra se silným edukačním nábojem. Tedy poznání fyziologie lidského těla na živém modelu. Dnes by to ovšem byl čin jinak trestný a vybraná ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže by slavila žně.

¹³ LUKÁŠOVÁ, M., *Institut svolení poškozeného a jeho uplatnění nejen v judikatuře, Trestněprávní revue č. 3 r. 2019, s. 61*

¹⁴ LUKÁŠOVÁ, M., *Institut svolení poškozeného a jeho uplatnění nejen v judikatuře, Trestněprávní revue č. 3 r. 2019, s. 66*

Totíž, u trestného činu pohlavního zneužití (§ 187 tr. zák.) jsou osoby mladší patnácti let chráněny jaksi bez ohledu na svoji „vůli“.¹⁵

Smyslem mého vystoupení bylo upozornit na určité skutečnosti, které teorie i praxe poněkud opomíjí a které však mohou být zajímavé a zejména z hlediska trestního postihu významné a nepochybně problémové.

Poznámka: Tento text je rozšířeným a podstatně doplněným sdělením z konference O sexualitě a lidských vztazích, konané ve dnech 5. až 7. června 2019 v Uherském Hradišti.

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

¹⁵ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol., *Trestní právo hmotné, zvláštní část*, s. 276, Praha: Wolters Kluwer 2010, ISBN 978-80-7357-509-0

Několik trestněprávních poznámek k náhradnímu mateřství

Miroslav Mitlöhner, Jan Hloušek

Zdá se, že otázky okolo náhradního mateřství nepřestávají v naší společnosti rezonovat a to jak v odborných, tak laických kruzích. Dokonce v souvislosti s aktivitami LGBT komunity tvoří jakési politikum nebo přesněji řečeno stávají se, či již dokonce jsou, kartou v rukou politických hráčů. Za této situace se ovšem musí nutně vytrácet racionální jádro problému a celé toto závažné téma se vzdaluje smysluplnému vyřešení. Ať chceme nebo nechceme, svět se mění a ať chceme nebo nechceme, jde zřejmě o nezvratný proces, kterému je třeba se přizpůsobit. A tak zatímco tají ledovce, mění se klima a koroptví je údajně v Čechách cca 500 párů, tak se v blízkém okolí Prahy zabydlyli šakali.

Změny v sociálním chování populace a v hodnotovém žebříčku posunují reprodukční zájem či ochotu na pozdější dobu a tento trend se nepříznivě projevuje na populačním vývoji společnosti. Jinými slovy řečeno, adopcí se všechno nevyřeší a neplodnost páru, ať již má svoji příčinu v čemkoli včetně jeho jednopohlavnosti bude nezbytně stále častěji a ve větším rozsahu řešit umělými zásahy do lidské reprodukce a to včetně náhradního mateřství.

Právo má jednu špatnou vlastnost, kterou nesčetněkrát projevilo a bude i nadále projevovat. Tou je jeho určitá opožděnost za reálným stavem společnosti. Jinými slovy řečeno: Nejprve vznikne problém, ten se nějak vyvíjí a teprve následně se hledají právní instrumenty jeho řešení nebo regulace.

To platí bezvýjimečně a problematika náhradního mateřství je toho názorným příkladem. Náhradní mateřství tady prostě existuje, realizuje se a právo nereaguje. A pokud, tak neadekvátně a způsobem, kterým se podstata problému neřeší a ani vyřešit nemůže.

Pokud jde o český právní řád, tak jedinou zmínku o náhradním mateřství přináší ustanovení § 804 občanského zákoníku, podle kterého není vyloučeno osvojení mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci v případě náhradního mateřství.

Náhradní mateřství není v českém právním řádu kriminalizováno, ale tím není dotčena ingerence trestního práva při pohledu na charakter a obsah finančních transakcí, které se surrogátním mateřstvím souvisejí. Přestože se realizuje na základě určité dohody mezi „objednatelským párem“ a „dodavatelskou“ ženou, nepůjde zpravidla o bezplatnou výpomoc a sjednání odměny je třeba považovat za standard.

Alespoň teoreticky nesmí být náhradní mateřství spojeno s jakoukoliv finanční úhradou s ohledem na princip, že lidské tělo a jeho orgány jsou věcmi neobchodovatelnými¹. Smluvní vztah, nazývaný někdy poněkud nepatřičně jako nájem dělohy, je (prozatím) vyloučen.

Na druhé straně má každá matka, a tedy i náhradní matka, nárok na náhradu výdajů spojených s těhotenstvím a porodem, které hradí otec dítěte. Zákon neřeší výši těchto nákladů, které jsou jistě individuální, a ani nevylučuje úhradu této, de facto, dohodnuté odměny jednorázově. Je zcela nerozhodné, je-li mezi objednateli a dodavatelkou uzavřena smlouva, lhotejno zda písemná či ústní, protože je soudně nevymahatelná.

Tato odměna, ať je již formálně nazývána jakkoli, je ve smyslu § 10 odst. 1 písm. a) zák. čís. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, v platném znění ostatním příjmem z příležitosti činnosti. Ten podle § 16 podléhá dani vypočtené ze základu daně sníženého o nezdanitelnou část základu daně (§ 15) a o odčitatelné položky od základu daně (§ 34) zaokrouhleného na celá sta Kč dolů, která činí 15%.

Vezme-li se hypoteticky částka zaplacená náhradní matce ve výši 500.000 Kč, pak 15% z této částky činí 75.000 Kč. Podle § 240 odst. 1. tr. zák. je pachatelem trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby ten, kdo ve větším rozsahu zkrátí daň, clo, pojistné na sociální zabezpečení, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na úrazové pojištění, pojistné na zdravotní pojištění, poplatek nebo jinou podobnou povinnou platbu.

¹ *Termin res extra commercium znalo již římské právo a jeho obsah se do současnosti vyvíjel a měnil.*

Podle výkladového ustanovení § 138 tr. zák. je třeba za větší rozsah považovat částku nejméně 50.000 Kč,² takže při částce půl milionu a nezaplacené dani jsou znaky skutkové podstaty naplněny a na úvahu o absenci společenské škodlivosti³ u daňového deliktu nelze spoléhat.

Zatím, a je otázkou jak dlouho, není zájmem orgánů činných v trestním řízení problematika náhradního mateřství z hlediska ustanovení § 169 tr. zák., kdy okamžikem předání dítěte, dochází k naplnění skutkové podstaty trestného svěření dítěte do moci jiného a tento stav je ukončen až právní mocí rozhodnutí o osvojení dítěte „objednavatelským párem“.

Nejde totiž o nic jiného, než o svěření dítěte do moci jiného za účelem adopce s trestní sazbou až na tři roky odnětí svobody. Pokud ale tato odměna dosáhne částky nejméně 500 000 Kč, pak hrozí trest odnětí svobody na dvě léta až osm let.

Trestní stíhání hrozí nejen tomu, kdo dítě svěří. Žena se náhradní matkou stává na základě nabídky bezdětného páru, přičemž v terminologii trestního práva jde o účastenství na trestném činu, vzbuzením rozhodnutí v jiném spáchat trestný čin a to formou návodu.⁴

Zde je třeba ujasnit kdo je poškozeným u trestného činu svěření dítěte do moci jiného v obecných podmínkách a v podmínkách náhradního mateřství, a zda vůbec jsou mezi těmito dvěma variantami nějaké významné rozdíly.

Poškozeným bude stát a jeho postavení poškozeného lze dovodit z objektu tohoto trestného činu, kterým je zájem na řádném výkonu péče, které osoby podle zákona, nebo úředního rozhodnutí vykonávají vůči dítěti. Objektivní stránka spočívá v tom, že pachatel za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný podobný účel, přičemž tu není podmínkou, aby dítě přišlo do horších životních poměrů.⁵

Poškozenými ale mohou být i partneři z „objednatelského páru“, kteří se záměrem získat potomka z vlastních zárodečných buněk sjednali nejen odnošení, porod a předání narozeného dítěte, ale i finanční náhradu, za kterou se vše zrealizuje. Rozsah škody by se tak mohl rovnat výši vyplacené částky náhradní matce.

Pokud by byl tento názor všeobecně akceptovatelný a považován za správný, pak lze ve vztahu k objednatelnému páru uvažovat použití ustanovení o svolení poškozeného a následujícím postupu podle § 30 trestního zákoníku.

Podle tohoto ustanovení trestný čin nespáchá, kdo jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny. Toto svolení musí být dáno předem, nebo současně s jednáním osoby, páchající čin jinak trestný dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně.

Jestliže by se naopak tento výklad jevil jako neprůchodný, byla by možnost trestního postihu náhradní matky pro trestný čin podle § 169 tr. zák. v případě přijetí peněz nebo jiné odměny reálná. Stejně tak by tomu bylo u objednatelů s postihem pro návod k témuž trestnému činu podle § 24 odst. 1 písm. b. § 169 tr. zák., a to s výjimkou muže, který by již v průběhu těhotenství uznal se souhlasem náhradní matky svoje otcovství. Za této situace by totiž tento muž nebyl „jiným“, ale někým, kdo je v příbuzenském vztahu k dítěti s vlastní rodičovskou odpovědností podle § 865 a násl. obč. zák.⁶

Jen pro připomenutí je třeba dodat, že státní zástupce je, podle § 2 odst. 3 tr. řádu,⁷ povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dověděl. Nicméně má právo nezahajovat trestní stíhání, i když jsou dány zákonné podmínky, pokud se to v tom případě nejvíce účelně, a může věc odložit podle § 159a odst. 3 tr. řádu před zahájením trestního stíhání, může trestní stíhání zastavit podle § 172 odst. 2 tr. řádu, může použít odklon a trestní stíhání podle § 307 a násl. tr. řádu podmíněně zastavit.

Jestliže v průběhu těhotenství otec očekávaného dítěte otcovství k dítěti uzná, a náhradní matka se dítěte po narození vzdá, přechází dítě do péče otce, a následně partnerka otce dítěte, s jeho souhlasem, dítě osvojí.

Podle § 920 obč. zák. není-li matka dítěte provdána za otce dítěte, poskytne jí otec dítěte výživu po dobu dvou let od narození dítěte a přispěje jí v přiměřeném rozsahu na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem. Povinnost k úhradě nákladů spojených s těhotenstvím a porodem vznikne

³ Viz § 12 odst. 2 tr. zák.

⁴ § 24 odst. 1 písm. b) tr. zák. .

⁵ NOVOTNÝ, O., VOKOUN, R., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Zvláštní část. Praha: Wolters Kluwer 2010. s. 88. ISBN 978-80-7357-509-0.*

⁶ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁷ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

muži, jehož otcovství je pravděpodobné, i v případě, že se dítě nenarodí živé.

Soud může na návrh těhotné ženy uložit muži, jehož otcovství je pravděpodobné, aby částku potřebnou na výživu a příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem poskytl předem.

Soud může rovněž na návrh těhotné ženy uložit muži, jehož otcovství je pravděpodobné, aby předem poskytl částku potřebnou k zajištění výživy dítěte po dobu, po kterou by ženě náležela jako zaměstnankyni podle jiného právního předpisu mateřská dovolená.

Až potud, na první pohled, vypadá vše snadno. Mohou však nastat komplikace, jak pro „objednavatelský pár“, tak pro ženu – dodavatelku. Nezkoumejme teď motivy. Muž z „objednavatelského páru“ otcovství neuzná, žena – dodavatelka, nedá k uznání otcovství souhlas, žena – dodavatelka, odmítne dítě odevzdat, dítě se narodí s postižením, objednavatelé zemrou.

Nebo v případě smrti otce poté, co své otcovství uznal, se dítě stává zákonným dědicem, náhradní matka si dítě ponechá a pozůstalá partnerka přijde nejen o dítě, ale i o část dědictví.

Podobných situací může jistě nastat více a žádná z nich nebude nereálná.

Přítom právní nejistoty, která je spojená s realizací náhradního mateřství pro obě strany, nelze v žádném případě chápat jako jakési riziko podnikání.

Z těchto a dalších důvodů je proto v zájmu právní jistoty nejvyšší čas vzít faktický stav na vědomí a in situ náhradního mateřství postavit na pevných právních základech.

Fakticky dnes náhradní mateřství funguje na principu, že náhradní matka se následně po porodu vzdá rodičovských závazků k dítěti, a umožní biologickým rodičům, nazvějme je zcela pragmaticky „objednavatelským párem“, aby toto dítě osvojili, respektive, pokud je v rodném listě dítěte uveden již jeho biologický otec, osvojila si dítě jeho biologická matka.

Zde je tedy důležité si položit otázku, co když náhradní matka nebude chtít dítě předat, nebo naopak, „objednavatelský pár“ dítě nebude chtít převzít? Biologický otec v případě, kdy se náhradní matka nebude chtít dítěte vzdát, tak bude paradoxně platit výživné dítěti, které bude žít někde úplně jinde, v jiné rodině. Může nastat situace, že se dítě narodí postižené, a nebudou ho chtít přijmout ani biologičtí rodiče ani náhradní matka. Co se stane v tu chvíli se samotným dítětem? Náhradní matka, z hlediska současné české právní úpravy, zůstane matkou, vzhledem k ustanovení § 775 občanského zákoníku, a muži z „objednavatelského páru“, by svědčila domněnka otcovství. Práva a povinnosti vzhledem k dítěti, tedy rodičovskou zodpovědnost, by měli tedy oba. Pokud by nedošlo k vytvoření citového pouta mezi náhradní matkou a dítětem, či „objednavatelským párem“ a dítětem, mohlo by dojít k umístění dítěte do náhradní rodinné péče.

Poznámka: Tento text je rozšířeným a podstatně doplněným sdělením předneseným na XXX. Bohnických sexuologických dnech, konaných ve dnech 22. a 23. 2. 2018 v Praze.

Literatura

CÍSAŘOVÁ, D., SOVOVÁ, O., *Trestní právo a zdravotnictví*, Praha: Orac 2000, ISBN80-86199-09-6

KÁDOK, Pavol, *Trestné právo v zdravotnictve*, Bratislava: Wolters Kluwer 2017, ISBN 978-80-8168-652-8

MITLÖHNER, M., *Některá trestněprávní rizika náhradního mateřství*, in *Rodinné listy*, č. 6, roč. 2017, ISSN1805-0824

MITLÖHNER, M., SOVOVÁ, O., *Právní problematika umělé lidské reprodukce*, Hradec Králové: Gaudeamus 2015, ISBN 978-80-7435-5654-3

NOVOTNÝ, O. a kol., *Trestní právo hmotné – zvláštní část*, Praha: Wolters Kluwer 2010, ISBN 978-80-7357-509-0

Zák. čís. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, v platném znění

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

JUDr. Miroslav Mítlöhner, CSc., Mgr. Jan Hloušek, PhD.
Ústav sociální práce Filozofické fakulty UHK Hradec Králové

Virtuální i fyzická sexuální agresivita – kasuistika (Od kyberšikany ke znásilnění)

Procházka, I., Gayová A., Humhal, K.

Dospívání a agresivita

U mužů je obvykle během dospívání výraznější agresivnější chování – sporty, kompetitivní chování s vrstevníky.

Agresivita souvisí s fyzickými (androgeny) i psychickými vlivy (dozrávání osobnostní struktury a učení se adaptačním procesům)

Agresivita se projevuje i v sexuálním chování – sexuální delikvence i chování, které v jiném věku by vzbuzovalo podezření z parafílie. Hovoříme o nezralé sexualitě.

Homosexualita a agresivita

V průměrných hodnotách je agresivní chování u homosexuálních mužů spíše podprůměrné. Rozpětí je velké, takže se individuálně lze setkat i s výrazně agresivním chováním. Agresivita může být také sublimovaná.

Většina pachatelů homosexuálního znásilnění je heterosexuálních. Sexuální násilí leckdy nemá (jen) sexuální motivaci, ale spíše vyjadřuje dominanci a hierarchii.

Agresivita a virtuální svět

Virtuální svět svou anonymitou vytváří zdání beztrestnosti. Agresivita se může projevat i v sexuální oblasti.

Nicméně většina sexuálně agresivních projevů se týká spíše nekontaktních projevů, případně stalkingu.

Prinášíme kasuistiku, kde přes virtuální kontakt došlo až k fyzickému znásilnění.

Znalecký posudek

Předmětem znaleckého posudku byl obviněný XY, 17 letý svobodný, dosud netrestaný muž, student střední školy.

Obvinění posuzovaného

I) provinění sexuální nátlak podle § 186 odst. 1, odst. 3 písm. a) trestního zákoníku, spáchané v jednočinném souběhu s dílčím útokem provinění zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 odst. 1 trestního zákoníku,

II) provinění znásilnění podle § 185 odst. 1 al. 1, odst. 2 písm. a), b) trestního zákoníku spáchané v jednočinném souběhu s dílčím útokem provinění zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 odst. 1 trestního zákoníku,

III) provinění výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií podle § 192 odst. 1 trestního zákoníku

Rodinná anamnéza

Rodiče se rozvedli ve věku 5-6 let, špatně to snášel. S mámou nevychází, hlavně kvůli nev. otci. Ale vyrůstal u ní. Do 12 let chodil k psychologovi.

S vlastním otcem se stýká o víkendech (1x za 2 týdny)

Jinak v rodině jen alkoholismus u prastrýce, ostatní psychiatrická zátěž bezvýznamná.

Osobní anamnéza

Ve 13 letech byl dva měsíce v Diagnostickém ústavu v Krči na žádost matky (neshody s otčímem).

V červnu 2015 odešel sám do Klokánku kvůli sporům s otčímem (a matkou), napadal i prý malého nevlastního bratra. Soud ho pak poslal do Diagnostického ústavu Lublaňská. Pro útek byl přeřazen do Výchovného ústavu Klíčov. Tam se rodiče dozvěděli o jeho homosexuální orientaci.

Dosud nebyl trestán.

Školy

Vystřídal tři školy kvůli stěhování. Ve třetí třídě dvojka z chování, prospěch průměrný.

Nyní 2. ročník střední grafické školy. Tam se prospěch zhoršil. Jde mu matematika, fyzika, chemie.

Zájmy: skaut, fotbal, fotky.

Zdraví

V osmi letech operace pupeční kýly.

Pak operace středního ucha.

U psychiatra nikdy nebyl, jen u psychologů.

Dva týdny před znaleckým vyšetřením sám vyhledal sexuologa dr. Brichtína.

Když zjistil, že je gay a kvůli problémům doma, tak uvažoval o sebevraždě, ale nepokusil se o ni.

Abuzus

Kouří od 15 let pravidelně 10 cig/denně.

Alkohol pije od 15 let, jednou se opil.

Asi osmkrát kouřil marihuanu, jiné drogy (včetně poppers) i gambling neguje.

Partnerství

Svou sexuální orientaci si začal připouštět v 11 letech.

Ve 13 letech se zamiloval platonicky do spolužáka.

V 15 letech se svěřil první kamarádce a tehdy měl první partnerský vztah. Nyní vztah skoro rok s 19 letým mužem, spokojený.

Sexualita

První ejakulace ve 12 letech při masturbaci.

První pohlavní styk v rámci deliktu se stejně starým bývalým spolužákem. Celkem jich bylo pět, natáčeli je na mobil.

Se současným partnerem se seznámili na seznamce. Styky mají 1x týdně, navíc 2x týdně onanie. Bez sexuálních dysfunkcí. Neguje sadomasochistické zaměření.

Delikt

Chtěl kluka (M), kterého miloval, přimět k sexu, nechtěl ho ponížít. Dnes ho mrzí, že mu ublížil. Zkoušel mu pak navrhnout, že by spolu mohli chodit.

Když chodili do školy, tak mu navrhl, aby spolu chodili, ale on to odmítl.

K deliktu se přiznal. Byl si vědom, že sex se stejně starým klukem dobrovolně mít může, ale nesmí se přitom natáčet.

Po prázdninách, v 16 letech, když už chodil do jiné školy, si vytvořil několik falešných facebookových profilů. Chtěl takto tajně komunikovat s M. Nabídl mu, že by si mohli vyměnit erotické fotky. M souhlasil. Poslal mu na oplátku své nahé fotky torza (bez tváře).

Časem po něm chtěl další a erotičtější, protože ty původní mu při onanii již nestačily. A když mu je nepošle, tak ty předchozí prý pošle jeho kamarádům a rodičům a prozradí jeho orientaci.

Vyhrožoval mu, že to udělá i pokud by ho chtěl zablokovat. Prý by to neudělal, chtěl jen získat další fotky. Když dostal další fotky, chtěl poslat video, jak masturbuje. I to dostal.

Pak chtěl, aby mu poslal jména svých kamarádů, kteří jsou gay či bi. Ze čtyř jmen vybral svoje a žádal ho, aby s ním natočil jejich vzájemný sex. Když mu M napsal na jeho regulérní profil, tak mu sdělil, že i on je tím neznámým vydíraný a že jim asi nic jiného nezbyvá.

M se obával, že video bude dále šířit, tak ho z falešného profilu uklidňoval, že ne. Celkem se tak setkali pětkrát, například v bytě jeho babičky. Bylo vidět, že M to prožívá špatně, tak chápal, že vztah (a ani jen sex) dále nebude.

Matka M pak objevila korespondenci v jeho PC a policie ho ztotožnila podle IP.

Falometrické vyšetření a psychologie

Potvrdilo androfilní homosexuální orientaci. Nesvědčilo pro sexuální deviaci.

S vlastní homosexualitou subjektivně není vyrovnán, navenek se snaží prezentovat jako psychicky vyrovnaný.

Nadprůměrný intelekt

Vytěsnění citů, sklon k nátlakovému jednání a vyhýbavému chování, egocentrismus, kompenzuje zdánlivou kooperací a nadměrnou snahou o kladné sebezpřijetí.

Závěry posudku

Posuzovaný netrpí duševní chorobou. Jeho osobnostní vývoj je dysharmonický.

Schopnost rozpoznat nebezpečnost svého jednání byla zcela zachována. Schopnost ovládat své jednání byla v důsledku egodystonní sexuální orientace jen velmi mírně snížena, rozhodující roli hrály osobnostní faktory.

Schopnost kontrolovat a usměrňovat své sexuální impulzy je snižena, jednak v důsledku patologického osobnostního vývoje, ale částečně i z důvodu věku.

Agresivita je u obviněného na verbální úrovni potlačena, nicméně je přítomna a úroveň ovládání agresivity je zejména v zátěži snížena.

Znalci nenavrhli ochrannou sexuologickou léčbu, nicméně mu doporučili vyhledat psychologa, který by mu pomáhal s coming outem.

Z psychologického hlediska prognóza resocializace snížena.

Kasuistika ilustruje proměnlivost sexuální agresivity v dnešním světě plném nových virtuálních možností a příležitostí.

Abeceda hepatitid včetně sexuálního přenosu

Procházka, I.

Infekční virový zánět jater je označován jako hepatitis (hepatidita). Rozeznáváme několik typů hepatitid, které se liší ve způsobech přenosu, průběhu a závažnosti, možnostech léčby a prevence. Více nebo méně se většina z nich může přenést při sexuálním styku.

Hepatitida A

Je zpravidla akutním onemocněním, kdy po prvotních chřipkových příznacích se rozvine žloutenka a další projevy onemocnění jater. Závažný průběh končící smrtí není častý, týká se asi 1% nemocných. Prakticky se nevyskytuje chronická forma nemoci, jedná se o akutní onemocnění, po kterém je třeba určitou dobu dodržovat jaterní dietu. Jako u mnoha jiných virových onemocnění, neznáme kauzální léčbu.

S výjimkou epidemií neexistuje hrazené očkování, očkování je dobrovolné a pacient si ho hradí. Očkování pouze proti hepatitidě A musí obsahovat dvě dávky. Je dostupná ale i kombinovaná vakcína proti hepatitidě A i B. Pak se očkuje třemi dávkami.

Tato nemoc se někdy označuje jako „nemoc špinavých rukou“, protože se přenáší orofekálně, tedy virus vylučovaný nemocným člověkem ve stolici se musí dostat do trávicího traktu příjemce. Onemocnění je častější u slabších sociálních vrstev a v zemích s nižším standardem hygieny a nižší proočkovaností. Z evropských zemích je relativně častý výskyt na Ukrajině, v Polsku a Rumunsku. Virus lze také přenést tepelně neupravenou potravou (častý přenos je např. ústřicemi).

U hepatitidy A je možný i sexuální přenos. Ale zpravidla se nejedná o přenos při souloži. Může k němu dojít při dráždění konečnicku a jeho okolí ústy, ale i při stimulaci konečnicku partnerky či partnera prsty, pokud se pak bez následného omytí dostanou do úst.

V poslední době je v západoevropských zemích doporučováno očkování proti hepatitidě A zejména mužům majícím sex s muži, protože v posledních třech letech byl v této komunitě zaznamenán zvýšený výskyt (na druhou stranu se příliš neliší od celkového výskytu tohoto onemocnění v Polsku, ale je vyšší než průměr v tamním regionu).

Hepatitida B

Lze říci, že v současnosti jde průběhem nemoci o nejzávažnější hepatitidu. Mladá generace u nás je proti ní očkována ze zákona, takže počet nových onemocnění u nás se neustále snižuje. Starší občané si očkování musí hradit, ale obvykle pojišťovna na očkování (poslední dávku) je ochotna přispět. Nejvyšší výskyt onemocnění je v jihovýchodní Asii. Celosvětově se počet lidí infikovaných virem HBV odhaduje na 280 miliónů.

Závažnost onemocnění spočívá i v tom, že někdy proběhne bez příznaků, nemocný pozoruje třeba jen zvýšenou únavu. V těchto případech pak častěji následuje chronický průběh, kdy jedinec doživotně může mít v krvi virus, který se více nebo méně množí, podobně jako tomu je při HIV pozitivitě. Laboratorním odrazem aktivní chronické infekce je pozitivní tzv. australský antigen, HBsAg. Takový člověk je pak infekční a může svou nemoc přenést na jiného člověka. Na rozdíl od HIV ani u nemocného s opakovaně neměřitelnou virovou náloží, nelze jednoznačně říci, že není infekční při sexuálním styku.

Jindy nemoc proběhne akutně a příznaky mohou připomínat jiné formy hepatitid. Ale v každém případě po nákaze je virus HBV vždy zakomponován v genomu jaterních buněk a nikdy nevymizí (jedno úsloví říká, že jedině v krematoriu, protože virus HBV byl nalezen i u egyptských mumii).

Pokud jde o aktivní formu chronické infekce, tak je možná léčba, ale nikoli vyléčení. K léčbě HBV se využívají i některé léky, které se podávají u HIV. Je důležité, aby osoby, které mají aktivní formu hepatitidy (ale i ti, kteří ji v minulosti prodělali), byli trvale medicínsky sledováni. V minulosti to nebylo běžně doporučováno. Obvykle jim bylo doporučeno jen občas zkontrolovat jaterní testy, což se dnes považuje za nedostatečné. Rovněž by měli každého lékaře o své nákaze informovat. Je to důležité nejen proto, že to říká zákon, ale i proto, že podání některých léků (kortikoidy či onkologická chemoterapie), mohou vést ke zhoršení jejich onemocnění. Chronická aktivní HBV infekce může také vést k častějšímu vzniku jaterních nádorů (zvýšené je i riziko ostatních nádorů zažívacího systému) a cirhózy.

V případě expozice viru HBV neočkovanou osobou lze doporučit pasivní imunizaci imunoglobulinem (a co nejdříve podat i očkování). Podobně jako u jiných očkovacích látek asi 1% osob nerozvine dostatečnou imunitu.

HBV se přenáší krví i ostatními tělesnými tekutinami. V zemích s nízkým výskytem HBV včetně naší republiky je nejčastějším způsobem přenosu nechráněný sexuální styk, a to včetně orálního sexu. Přitom v některých zemích (např. Německo) je homosexuální přenos častější než heterosexuální. Asi desetina HIV pozitivních je zároveň infikována i virem HBV. Bohužel u nás ani HIV pozitivní nemají přístup k bezplatnému očkování.

Je znám případ přenosu HBV, ke kterému došlo z otce na syna, přičemž otec měl těžkou formu akutní hepatitidy, na kterou nakonec zemřel.

Poměrně vysoké riziko přenosu HBV je i při těhotenství a porodu HBV pozitivní matkou.

Hepatitis C

Na rozdíl od hepatitidy A a B proti hepatitidě C zatím nelze očkovat. Posledních deset let existuje léčba, která výrazně změnila prognózu tohoto onemocnění. Její úspěšnost je kolem 95%, trvá obvykle tři měsíce a na rozdíl od předchozí interferonové léčby má minimum nežádoucích účinků. Jedinou její nevýhodou je poměrně vysoká cena (přestože se stále snižuje). Prodělaná HCV infekce nezanechává imunitu, takže je možná opakovaná infekce. Podobně zůstává i po vyléčení infekci pozitivní screeningový test na tuto hepatitidu, což někdy vede ke stigmatizujícím postojům (vždyť nejste vyléčen). Samotná HCV pozitivita ještě neznamená HCV, je třeba ji konfirmovat.

Neléčená HCV infekce má ještě vyšší riziko cirhózy a nádorů, než hepatitis B, proto je důležité, aby lidé, kteří užívali drogy (nejen injekčně, ale i sniffingem – šňupáním) nebo prodělali chirurgický zákrok v minulém století, kdy ještě virus nebyl znám, byli vyšetřeni a v případě zjištěné hepatitidy byli vyléčeni. V minulosti před objevem původce se hepatitida C označovala jako hepatitis non-A non B.

Rovněž někteří lidé, kteří měli špatnou zkušenost s dřívější léčbou, se kontaktu s lékařem vyhýbají a ztrácí tak možnost vyléčení.

Dlouho se věřilo, že přenos hepatitidy C je možný pouze krví, a proto se u osob infikovaných virem HCV automaticky předpokládalo, že se jedná o injekční uživatele drog. Nicméně se nakonec později zjistilo, že i sexuální přenos HCV je možný, zejména při análním sexu nebo sdílení pomůcek. Vyšší riziko nákazy HCV je, pokud nejméně jeden z partnerů je HIV pozitivní. Přibližně desetina HIV pozitivních mužů majících sex s muži má i HCV infekci.

Hepatitis D

Jde o hepatitidu, která se může objevit jen u lidí, kteří již byli infikováni virem HBV. Přenáší se obdobně jako HBV, ale souběžná infekce představují vyšší riziko zdravotních komplikací.

Hepatitis E

V našich zemích jde o raritní onemocnění, vyskytuje se se hlavně v tropických oblastech, přenáší se orofekálně, tedy podobně jako HAV. Ve vývoji je očkovací látka.

Právo nezletilého na informační sebeurčení v digitální společnosti

Olga Sovová

Abstrakt

Príspevek se zabývá právem na přístup k internetu a hodnotícími kritérii práva nezletilého na informační sebeurčení. Článek uvádí názor na právo na přístup k internetu jako základní lidské právo, poukazuje na to, že nemožnost přístupu ke komunikačním technologiím může vést i k vyloučení ze společnosti. Právo nezletilého na informační sebeurčení je vymezeno jeho participačním právem na rodičovských rozhodnutích na straně jedné a na straně druhé je také omezeno ochranou jeho nejlepšího zájmu předpisy práva soukromého i veřejného.

Klíčová slova

nezletilý; informační sebeurčení; participační právo; přístup k internetu; lidská práva.

Abstract

The paper discusses the internet access right and evaluation criteria of the minor's right for information self-determination. The article states the opinion about internet access right as a fundamental human right. The paper points out that the impossibility of accessing the communication technologies might lead to the exclusion from the community. On the one hand, the minor's self-determination right is defined by her participatory right on parental decisions, on the other hand, it is also limited by the protection of her best interest through private and public legal regulation.

Key words

minor; information; self-determination; participatory right; access to Internet; human rights.

Úvod

Dvacáté století bylo stoletím velkých technických objevů a rozvoje těžkého průmyslu. Dvacáté první století je obdobím, kdy nastupují technologie a znalosti v podobě sdílených sofistikovaných informací. Informace se stává sama o sobě zbožím, hodnotou, která umožňuje zapojení do komunity.¹ Rezoluce Valného shromáždění OSN z roku 2016² zdůrazňuje, že **přístup k internetu** je jedním z klíčových prvků pro výkon zásadních lidských práv. Někteří autoři dokonce diskutují o tom, zda právo na přístup k internetu není samostatným lidským právem. Jiní uvádějí, že připojení k internetu je klíčovým prvkem při výkonu lidských práv, avšak internet je pouze technický prostředek.³ Bez přístupu k celosvětové síti a ke komunikačním prostředkům lze skutečně těžko některá lidská práva realizovat. Vzdělávání, komunikace s úřady, ale i s kolegy či vrstevníky a kamarády, jsou bez přístupu k moderním technickým prostředkům podstatně složitější, což může vést až k vyloučení ze společnosti.

Jakkoli lékaři, učitelé či psychologové upozorňují na nebezpečí závislosti, snižování literárních a vyjadřovacích schopností díky nadměrnému užívání digitálních technologií, mladí lidé v moderních vyspělých státech nepochybně nepovažují přístup k internetu za výsadu, ale přímo za své základní právo. Neomezené sdílení informací a využití všech dostupných technologií je pro ně nezbytnou součástí života, na kterou mají dle svého názoru neomezené právo. Bez ohledu na jakékoli zkoumání

¹ PARADISO, M. *Geography of the Information Society: A New Culture of Hybrid Spaces?* 2019. Dostupné on-line: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.598.9312&rep=rep1&type=pdf>.

² UNITED NATIONS, GENERAL ASSEMBLY, HUMAN RIGHTS COUNCIL. *The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet*. 27. 6. 2016. Dostupné on-line: https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf.

³ K uvedené diskusi viz FLALOVÁ, E. *Právo na přístup k internetu*. *Právník*, vol.157/vyd. 7, s. 545-557. 2018. Dostupné on-line: <https://www.pravniprorost.cz/clanky/ustavni-pravo/pravo-na-pristup-k-internetu>.

závislosti, gramotnosti nebo schopnosti navazovat mezilidské vztahy osobně, je nutné si položit otázku, zda z pohledu práva je tomu skutečně tak.

Participační práva nezletilého

Nezletilá osoba, dítě, není již v současnosti chápána jako objekt rodičovských práv a rodičovské péče, ale je subjektem, který má tzv. participační právo. **Participační právo dítěte** znamená, že rodiče mají povinnost dítěti vhodným způsobem vysvětlit svá rozhodnutí nebo návrhy – v pozdějším věku, která se dítěte týkají. Dítě má právo se vyjádřit, a s ohledem na jeho mravní i rozumovou vyspělost musejí rodiče jeho názor brát v potaz. Obecně dítě od 12, maximálně 14 let, je považováno soudní praxí za natolik vyspělé, že má i vlastní omezenou procesní způsobilost. Znamená to, že v případě zásadních neshod s rodiči nebo, pokud se rodiče chovají například ekonomicky nezodpovědně a jsou v exekuci či insolvenci, má dítě právo vystupovat samostatně v soudních řízeních, která se ho dotýkají. Samostatnost zde znamená, že i dítě, pokud chápe smysl soudního řízení, má právo si samo zvolit advokáta nebo požádat soud o jeho ustanovení. Nemusí se tak spoléhat na orgán sociálně právní ochrany dítěte, který ne vždy je dostatečně erudován k ochraně jeho zájmů.

Z těchto obecných úvah a zejména ve světle nálezu Ústavního soudu (ÚS) o právu na informační sebeurčení: „*Do oblasti svobodné sféry jednotlivce pak spadá i právo jednotlivce na takzvané informační sebeurčení. Jen osoba sama je oprávněna rozhodnout o tom, jaké údaje o sobě poskytne,*“⁴ by bylo možné dovést, že nezletilý je prakticky neomezeně oprávněn rozhodovat nebo se vyjadřovat k tomu, jak má používat digitální prostředky a vystupovat na internetu.

Právo však vyžaduje výklad v souvislostech a právům odpovídají též povinnosti. Základním interpretačním pravidlem je, v obou případech, pojem **nejlepší zájem dítěte**. Tento neurčitý pojem je vždy nutno **vyložit s ohledem na konkrétní situaci a okolnosti**. Velice dobrý návod na výklad dal Ústavní soud v nálezu IV. ÚS 3749/17⁵: „*Obecný soud nepostupoval v souladu s nejlepším zájmem nezletilé, resp. nezohlednil negativní dopady rozhodnutí na její zájmy, tj. řádné vzdělání a navázání vztahů s třídním kolektivem a kamarády. Nevzal při svém rozhodování v úvahu ani názor dítěte (rezignoval na jeho zjištění), které je nepochybně i ve věku šesti let schopno vyjádřit se k tomu, zda si přeje chodit do školy. S ohledem na důsledky napadeného usnesení je nepochybně, že rozhodnutí odvolacího soudu je vůči nezletilé necitlivé a bylo jím porušeno její ústavní právo na ochranu soukromí. Ústavní soud uzavírá, že ve svém nálezu sleduje nejlepší zájem dítěte, kterým je zajištění stálého prostředí, v němž by mohla nezletilá rozvíjet své vztahy v rodině, se spolužáky a vzdělávat se.*“

Omezení práva na informační sebeurčení nezletilého

Základním právním předpisem, regulujícím vztahy v rodině a postavení nezletilého, je Ochrana nezletilého, ale i do jisté míry společnosti před jeho nevhodným chováním stanovi veřejnoprávní předpis-zákon o sociálněprávní ochraně dítěte⁶ (ZOSP). Dle § 13, odst. 1, písm. c) je možno uložit dítěti zákaz určitých činností. Dle písmene d) téhož paragrafu lze uložit, aby rodiče s dítětem vyhledali odbornou pomoc. Je však nutno říci, že u závislosti na internetu či mobilním telefonu toto ustanovení využíváno není. V úvahu by připadalo spíše v těch případech, kdy se dítě dopustí v souvislosti s přístupem k internetu nebo používáním sociálních sítí protiprávního jednání, např. kyberšikany. I dítě se může dopustit činu jinak trestného se všemi právními následky. V úvahu přichází zejména stalking – nebezpečné pronásledování.⁷

Městský soud v Praze se zabýval ochranou údajů nezletilých a jejich právem na soukromí na základě pokuty, udělené zřizovateli školy Úřadem pro ochranu osobních údajů. Matka šikanovaného žáka se obrátila na zřizovatele školy se stížností na to, že škola nezajistila dostatečnou prevenci a ochranu před šikanou. Na základě této stížnosti se zastupitelé obce seznámili s odborným posudkem psychologa k proběhlému případu. V posudku byla uvedena jména oběti i útočníků. Posudek byl předložen zastupitelům a projednán na veřejném zasedání zastupitelstva. Soud k tomu uvedl: „*Za situace, kdy bylo sasaženo soukromí nezletilých dětí a byla zveřejněna jak jména útočníků, tak i jméno oběti šikany,*

⁴ Srov. I. ÚS 1835/07. www.usoud.cz/nalus.

⁵ www.usoud.cz/nalus.

⁶ Zákon č. 359/1999 Sb.

⁷ § 354 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

přičemž se jednalo o údaje vztahující se k záležitosti, jež zajisté měla dopad především do života šikanovaného, převáží právo na soukromí nad právem zastupitelů, jež mají za úkol sledovat zájmy obce a dohlížet na ně, být podrobně o této záležitosti informováni. Dle soudu tedy nebyl naplněn parametr nezbytnosti a potřebnosti k tomu, aby bylo na místě prolomit soukromí dotčených osob, a proto jednání žalobce zasáhlo do těchto práv a bylo rozporné se zákonem na ochranu osobních údajů.⁸

K vnitrostátním právním předpisům přistupují i předpisy komunitárního práva, z nichž v této oblasti je Nařízení o ochraně osobních údajů (GDPR).⁹ GDPR zavádí věkovou hranici 16 let pro možnost rozhodování nezletilého o svých osobních údajích. Česká právní úprava¹⁰ zmírila tuto hranici na 15 let. Takto by měla být nastavena i pravidla k vytváření samostatných účtů na sociálních sítích, ale některé z nich vyžadují zletilost nebo naopak je věková hranice snížena na 13 let.

Zásadní diskuse se vedly k užívání mobilních telefonů a vlastních notebooků nebo tabletů ve školách. Je nepochybné, že mobilní telefon přispívá k možnosti efektivní rodičovské kontroly dítěte i k jeho ochraně, pokud například samo navštěvuje mimoškolní aktivity nebo kamarády. Na druhé straně používání vlastních technických prostředků v průběhu výuky vede k nesoustředěnosti a jejímu narušování. Z tohoto důvodu nelze za zásah do osobnostních práv či práva na informační sebeurčení považovat, pokud během vyučování musí být mobily vypnuté nebo ztlumené a nesmí se používat. Použití během přestávek záleží na školním řádu každé konkrétní školy. Nelze doporučit odevzdávání mobilů a tabletů po příchodu do školy, protože pak je školské zařízení zodpovědné za jakékoli, i tvrzené, poškození, pokud samo neprokáže opak.

Sledovací a vyhledávací programy a tabletů rodiče umístit mohou, avšak v rámci participativního práva, by o nich mělo být dítě informováno. U nezletilců mezi 15 – 18 rokem věku by tyto programy měly primárně sloužit k vyhledání ztraceného zařízení, případně jako nouzový kontakt, nikoli pro samotné sledování polohy dospívající mládeže. V některých případech by se i rodič mohl dopustit zásahu do práva dítěte na soukromí.

Je také třeba upozorňovat dospívající děti i mladistvé, tedy osoby starší 18 let, že i oni se mohou dopustit zásahu do soukromí rodiče. Typickým příkladem je, pokud je dítě tzv. on-line se svými kamarády, a rodič mu zavolá nebo se připojí na chat. V takové případě je dítě povinno upozornit rodiče, že sdělení se může dostat k osobám, kterým není určeno. Toto samozřejmě musí rodiče dětem včas vysvětlit.

Závěr

Z výše uvedeného plyne, že **nezletilý rozhodně není ve svém právu na informační sebeurčení neomezený, ani nemá právo na neomezený přístup k internetu nebo informacím v rámci výkonu základních lidských práv.** Citovaný náález ÚS o právu na informační sebeurčení také říká, že zákon může uložit povinnost sdělit o sobě určité informace. A contrario lze z tohoto dovodit, že zákon může zakázat i jejich sdělování. Nemusí se jednat o předpis, který přímo vyjmenovává, jaké informace, nelze poskytovat, jak je tomu například v zákoně o svobodném přístupu k informacím.¹¹

Zákony, upravujícími i pohyb v kyberprostoru a využití informačních technologií jsou nesporně i OZ a ZOSP, jejichž úkolem je chránit zájem nezletilého i jeho osobnost. Především rodiče i další vychovatelé odpovídají za to, jakým způsobem bude nezletilý realizovat své právo na informační sebeurčení a využívat přístup k internetu. Rodiče mohou nejen přistoupit k výchovným opatřením, ale je jejich povinností informovat dítě nejen o nebezpečí při sdělování informací o sobě a jejich sdělení, ale také o tom, že musí dodržovat určité povinnosti a nezneužívat právo na informační sebeurčení. Právní i etická výchova dětí je o to nezbytnější, že výše citované rozhodnutí ohledně šikany se týkalo žáků čtvrté třídy základní školy. Na druhé straně, je však třeba, aby dospělí respektovali mravní a volní vyspělost dítěte a jeho právo na ochranu soukromého života, vždy přiměřeně k jeho věku, vzdělávání a dalším aktivitám.

⁸ Podle rozsudku Městského soudu v Praze, čj. 14 A 89/2017, publikovaném ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu 7-8/2019, č.3905/2019. Dostupné on-line: www.nssoud.cz.

⁹ NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů). Dostupné on-line: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>.

¹⁰ Srv. § 7 zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů.

¹¹ §11 zákona č. 106/1999 Sb.

Tento příspěvek je výstupem mezinárodního projektu - The paper was supported by Decisions and Justifications in Child Protection Services(CPS) (Institusjonsforankret strategisk prosjekt - HELSEVEL) Application Number: ES591556 Project Number: -1

Autorka:

Doc.JUDr. Olga Sovová, Ph. D., Ústav sociální práce Filosofické fakulty
Univerzity Hradec Králové, olga.sovova@uhk.cz

Telemedicína a emoční asistivita při sexuálním vzdělávání mentálně handicapovaných a seniorů

Telemedicine and Emotional Assistance in People with Intellectual Disability and Seniors Education

Leoš Středa¹, Petr Panýrek², Rowena Yanson³

Telemedicína je poměrně nový samostatný medicínský obor, který je součástí eHealth, tedy elektronizovaného a informatizovaného zdravotnictví. Znamená spojení lékařské informatiky a telekomunikace umožňující zejména dálkový přenos dat, konzultační činnost a vzdálené poskytování diagnostiky, terapie a dalších zdravotnických a příbuzných služeb. Telemedicínská pracoviště u nás fungují na 1. lékařské fakultě UK, kde děkan fakulty zřídil samostatné Centrum pro eHealth. Pracoviště založil emeritní děkan 1. lékařské fakulty UK, dnes rektor celé Karlovy univerzity, profesor Tomáš Zima. Pracoviště vede docent Karel Hána. V Bratislavě funguje ještě starší telemedicínské pracoviště: Ústav lekárskej fyziky, biofyziky, informatiky a telemedicíny, který založila profesorka Elena Kukurová a dnes ho vede docent Martin Kopáni. Významným pracovištěm pro výuku telemedicíny je kladenská Fakulta biomedicínského inženýrství, která je součástí ČVUT.

Propojení eHealth a telemedicíny nebývá s lidskou sexualitou a sexuální výchovou spojováno tak často, jako je tomu u jiných medicínských oborů. Existují samostatné aplikace v rámci telepsychiatrie a elektronické péče o duševní zdraví. Autorům není známá existence žádného pracoviště zaměřeného na telesexuologii u nás. Existují pracoviště ve Spojených státech, jako Telebehaviorální zdravotní institut, který poskytuje dálkové konzultace v angličtině. Existují však e-learningové programy určené pro sexuální výchovu, ty fungují i v rámci Evropské unie, organizovány zejména Mezinárodní federací pro plánované rodičovství. Významnou roli v této federaci sehraává německé Centrum pro zdravotní vzdělávání. Spolupráce evropských zemí existuje i v rámci projektu SAFE (Sexual Awareness for Everyone, Sexuální povědomí pro všechny). Jedním z cílů je snížení rizika sexuálního zneužívání osob s mentálním postižením nebo autismem, kterým se často nedostává vhodná sexuální výchova. V zahraničí jsou známy dálkové forenzní poradny pro oběti sexuálních útoků. Jako hraniční obor lze uvést i dálkový dohled v systému trestního soudnictví, kdy je uvažováno dálkové sledování sexuálních delikventů. Velká Británie dokonce zvažuje kontroverzní schéma implantace chirurgických čipů u odsouzených pedofilů.

Za hlavní projev sexuality vnímáme obvykle pohlavní styk včetně jeho přede hry a do hry, a také sex bez penetrace, masturbaci. Jde o aktivity přímo spojené se sexuálním vzrušením a jeho stupňováním. Normalita sexuality vychází ze statistiky, kdy je za normální považováno chování s největším výskytem v dané společnosti. V oblasti sexuálního chování je diagnostika i terapie odkázána především na psychiatrické a psychologické metody práce. Ty zatím výraznou digitalizaci neznamenaly.

To je v rozporu s trendem zapojení výpočetní techniky do erotiky. Erotika, sex a výpočetní technika jsou si velmi blízké. A to hned od počátků využívání výpočetní techniky. První grafiky nahých žen vznikaly už v éře děrných štítků, první známá erotická počítačová hra, svlékácí poker, vznikla pro počítače Atari 400/800 již počátkem 80. let minulého století. Strip poker byl v počítačích Commodore 64 dokonce s tehdejší vyzývavou zpěvačkou Samantha Fox.

V Japonsku pak byly později vytvářeny první grafické hry s erotickou a pornografickou tematikou. Ty vznikaly na základě tvrdého pornografického fenoménu Hentai, tedy oblíbené japonské komiksové sexuální explicitní grafiky. Japonci tolik neřeší to, co my označujeme jako sexuální úchytky. Hentai počítačové hry mohou mít zaměření heterosexuální (existuje mnoho odnoží hentai her, například zaměřené na ženy s velkými nadry, označované jako bakun), homosexuální (nazývané youri a yaoi, tedy gayové a lesby), transsexuální i hermafroditický sex (označovaný jako futanari). Do hentai počítačových her jsou zakomponovány i sexuální aktivity u nás trestné jako pedofilie (nazývaná

¹ 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, e-mail: leos.streda@lf1.cuni.cz

² Společnost TelMed HTP s.r.o. Slaný, e-mail: petr.panerek@htpark.eu

³ Euroinstitut, praktická škola a odborné učiliště, Panenský Týnec, e-mail: rowena.yanson@euroinstitut.cz

lolikon), pederastie (označovaná jako šotakon) či incest, nebo u nás překračující rámec tabu, jako pissing (nazývaná omoraši), koprofilie, BDSM apod.

Snaha využít fenoménu digitálního sexu pro edukaci a kompenzaci postižených a znevýhodněných osob je za komerčním počítačovým sexem pozadu. Sexuální robotika je obor, který by mohl sexualitu usnadňovat osobám, jejichž zdravotní či věkový handicap znemožňuje či znesnadňuje sexuální kontakty s dalšími osobami. V praxi se častěji setkáváme s jiným využitím sexuálních robotů, např. v rámci robotické prostituce. Objevují se i abnormální vztahy, označované jako digisexualita, kdy někteří jedinci upřednostňují sex s roboty před sexuálním kontaktem s živým člověkem. Jsou popisovány dokonce vztahy s roboty, které jedinci popisují jako láska. To umožňuje nová generace robotů vybavená umělou inteligencí, náznaky vztahů se objevovaly již v éře virtuální reality.

Sexuální robotika ještě ani nedosáhla výraznějšího rozšíření už má svoje zapříspěhlé odpůrce. Paradoxně jde např. o hnutí o některých (pře)emancipovaných genderových ženských organizací. Dalo by se očekávat, že genderová ideologie bude kvitovat náhradní uspokojení mužů s robotem. Agresivní maskulinní gender může dosáhnout uspokojení, aniž dochází k sexuálnímu obtěžování. Digitální komunikace, kde partnerem není živá bytost, ale robot, může být v oblasti sexu alternativou genderové binarity. Hnutí proti sexuálním robotům (vzniklo samozřejmě v USA) se naopak obává, aby rozvoj sexuálních robotů nevedl k jevu, kdy muži mohou považovat sex s partnerkou za samozřejmost, protože robot obvykle nevyjádří nesouhlas. Fenomén možná připomíná dívčí válku ze Starých pověstí českých. Skončíme tak? Hnutí #MeToo, které zachvátilo americký kontinent, vyvolává neobvyklé modely chování. Neuznává presumpci nevinu muže. Ženu, která mohla významného muže využít a zneužít pro vlastní kariéru, vždy označí za oběť.

Existuje několik studií, zatím ojedinělých, zaměřených na význam robotů ve spojitosti s osobami s poruchou autistického spektra (ASD, Autistic Spectrum Disorder). Schöttleho hamburská studie z roku 2017 poukazuje na vyšší výskyt parafilních a hyposexuálních představ u osob s ASD v porovnání s běžnou populací. Týká se to více mužské ASD populace. Cabibihanova singapurská pozorování poukazují na roboty, jako interaktivní, bezpečné, zjednodušené a prediktabilní prostředí, které umožňuje opakování stejného formátu učení u dětí s ASD. Obdobně je možné uvažovat o roli sexuálních robotů v této kategorii osob v dospělém věku.

Emoční asistivita, kterou lze považovat za součást telemedicíny a eHealth je zaměřena na technologickou pomoc znevýhodněným skupinám osob. Emoce úzce souvisejí se sexualitou. Vnímání a prožívání vlastní sexuality a emocí s ní spojených se v průběhu celého života mění a vyvíjí. V médiích je hojně prezentována sexualita lidí mladých a pohledných, sexualita staršího věku je stále poměrně tabu. Jako pomoci mohou být u seniorů sexuální roboti?

Jinou „problematickou“ skupinou jsou osoby s mentální retardací. Společnost na ně mnohdy jako na asexuální bytosti. S ohledem na hodnoty IQ jsou často mentálně postižení viděni jako na „děti“. Sexuální chování je považováno za nevhodné, případně je tabuizováno. A to přesto, že právo na sexuální prožívání i na ochranu před sexuálním zneužíváním zajišťuje mentálně postiženým Deklarace práv duševně postižených, vyhlášená Organizací spojených národů. Přístupné formy tělesných a sexuálních prožitků jsou různorodé, mentální handicap je často komplikací v navazání potřebných interakcí. Takže i u této skupiny můžeme položit otázku: Mohou být pomoci této skupině sexuální roboti?

Syndrom zlých médií: Děti, dospělí a mediální úzkost

Markéta Supa

Doba rychlého technologického pokroku, který ovlivňuje každodenní život téměř ve všech ohledech, je pochopitelně dobou nejistoty. Mezi těmito nejistotami jsou i zažité představy o možnosti připravit děti na to, co je během dospívání a v dospělosti čeká. A nejen to, otázkou také je, zda je možné děti připravit „alespoň“ na jejich okamžité každodenní zkušenosti v současném mediálním a technologickém prostředí. Komplexnost a různorodost mediálního a digitálního života dětí však často přesahuje znalosti, zkušenosti a dovednosti dospělých, kteří se na jejich ochraně a rozvoji přímo či zprostředkovaně podílejí. Nejistoty pojící se k současné a budoucí roli technologií v životě dětí pak často vedou k celospolečenskému úzkostem. Tento příspěvek se zamýšlí nad úzkostí týkající se dětí, médií a digitálních technologií s cílem zvážit možný vliv této úzkosti na život a vzdělávání nejen dětí, ale i dospělých.

Zlá média a zranitelné děti

Kritickým zhodnocením úzkosti a společenské paniky spojené s mediálním a digitálním životem dětí se zabývá mnoho odborných studií a publikací (např. Buckingham a Strandgaard Jensen 2012). Jejich myšlenky a závěry se však jen velmi sporadicky dostanou mimo akademickou půdu. Studiumi (či často spíše pseudostudiumi) o negativním vlivu médií na děti a o nedostatečné schopnosti dětí mediálním nástrahám čelit je veřejnost naopak téměř zahlcena. S nadsázkou zde lze použít Gerbnerův (2002) teoretický koncept Syndrom zlého světa, podle kterého se sledování násilných televizních obsahů v čase kumuluje a vede k představám o nebezpečnosti světa přesahujícím realitu. Teorie nepopírá, že ve světě existuje násilí. Pouze upozorňuje na to, že jednotlivci pravděpodobně hrozí výrazně menší nebezpečí, než mu na základě jeho divácké zkušenosti může připadat. Stejně tak může i mediální, politický a veřejný diskurz o negativních účincích médií na děti a jejich mediální neschopnosti, zranitelnosti a manipulovatelnosti vést k přehnaným představám o nebezpečnosti médií přesahujících realitu; tedy o Syndrom zlých médií.

Dominantní tematikou je v současné době například nadměrný čas dětí a mládeže strávený v online prostoru. Vztahem nadměrného používání internetu a možných negativních důsledků se zabírala i mezinárodní studie EU Kids Online (viz Šmahel a kol. 2012). Studie zjistila, že více času stráveného na internetu následně nevedlo k více špatným zkušenostem a důsledkům jeho používání. Větší pravděpodobnost negativních důsledků spojených s nadměrným užíváním internetu však byla zjištěna u dětí s emocionálními problémy přesahujícími online prostor (tamtéž). Na tomto příkladu lze poukázat na důležitost sociálního a emocionálního kontextu při formování role médií a technologií v životě jednotlivých dětí, z nichž některé jsou méně a jiné naopak více zranitelné. Vlivy médií na děti a jejich schopnost jim čelit tedy nelze zobecnovat.

Nutné je naopak přistupovat k mediálnímu a digitálnímu životu každého dítěte jako k jedinečnému (Woodfall a Zesulkova 2016). Tomu ale může bránit právě již zmíněná mediální úzkost. Zatímco sexualita je díky své intimnosti zcela pochopitelně citlivým tématem, média a digitální technologie se stávají citlivým tématem mezi dětmi a dospělými z důvodů populárních a zobecnujících představ o zlých médiích a zranitelných dětech. K pochopení role médií v životě daného dítěte je totiž důležité být součástí jeho či její mediální zkušenosti, a to buď formou zapojení se do daných aktivit a/nebo diskuze. Motivace vedena pouze obavou a snahou chránit však může změnit aktivní účast a otevřenou diskusi v autoritativní intervenci a následně poučování oprávněné o zažité představy o mediálních hrozbách, které se často zcela míjejí reálnou zkušeností konkrétního dítěte. Nelze se divit, že děti upřednostňují sdílet své mediální zkušenosti s vrstevníky (Sun Sun 2013), čímž se dospělí sami ochuzují o možnost hlouběji poznat a pochopit jejich jedinečný a komplexní mediální život.

Mediální úzkost se navíc týká i samotných dětí, které mohou s přibývajícím věkem projevovat rostoucí obavy z vlivu médií na jejich životy. Mezinárodní výzkum Zesulkové (2015) zjistil, že přestože děti ve věku 6 až 10 let zapojené do studie hodnotily okamžitou roli média a technologií ve svém životě spíše pozitivně, často pociťovaly obavy postavené na populárních společenských tématech o dětech a médiích – např. že hraním her a sledováním obsahů, ve kterých se zobrazuje násilí, se z nich mohou stát násilní lidé, anebo že pokud budou aktivní na sociálních sítích, bude jim hrozit šikana, zneužití a únos. Šíření strachu z médií a digitálních technologií však z mnoha důvodů není vhodnou výchov-

nou ani vzdělávací metodou. Navíc se tímto přístupem prodlužuje životnost a prohlubuje závažnost mediální úzkosti.

Zmírňování mediální úzkosti

Otázkou tedy je, jak lze zmírnit mediální úzkost, a to jak druhých, tak svou vlastní. Jedním z kroků je snaha zachovat si kritický odstup od populárního diskurzu o negativních vlivech médií a nízkých mediálních znalostech a dovednostech (neboli mediální gramotnosti) občanů. S užíváním médií se sice pojí určité hrozby a stejně tak je zcela zřejmé, že na mediální gramotnosti je a vždy bude co zlepšovat, u většiny dětí však není situace tak špatná, jak se předpokládá.

Dalším možným přístupem je vyvážit vnímání hrozeb a potřebu chránit s uvědoměním si příležitosti a snahou děti rozvíjet. Dle již zmíněného výzkumu EU Kids Online „české děti patří ve srovnání s ostatními zeměmi mezi nejvíce ohrožené riziky internetu a na druhou stranu patří mezi ty, které nejvíce těží z příležitosti internetu a patří mezi nejvíce vzdělané děti co se týče online světa“ (Smahel 2014, online). Mylná je i představa, že média musí mít vzdělávací charakter, aby byla pro děti přínosná. Různorodé aktivity spojené s médii a digitálními technologiemi mají různé přínosy pro různé děti. Šmahel dále doporučuje vzdělávat rodiče s cílem zlepšit jejich konflikty s dětmi kvůli používání internetu, které jsou z velké části způsobené médii prezentujícími „většinou nejhorší a nejstrašidelnější příběhy“ (tamtéž).

Základem by však vždy měla být sebereflexe a snaha tuto zásadní životní schopnost neustále rozvíjet u sebe i ostatních. Mediální sebereflexe by se měla zaměřovat jak na mediální zkušenosti, znalosti a dovednosti, tak na vlastní představy o dětech, dospělých, médiích, technologiích, vzdělávání, výchově, ochraně, rozvoji apod. Schopnost sebereflektovat pak může vést k samostatné, relevantní a efektivní změně, a popřípadě i k vhodné intervenci za pomoci druhých, která bude dlouhodobě a udržitelně zlepšovat život dětí a dospělých. Pokud je tedy dovednost, která by měla být rozvíjena s cílem připravit děti (i dospělé) na jejich současný a budoucí život v rychle se měnícím mediálním a digitálním světě, pak je to právě sebereflexe.

S tím souvisí i překonávání představ o technologicky zaměřeném mediálním vzdělávání, výchově či jiné intervenci. V centru našeho zájmu by neměla být technologie či médium, ale samotný člověk a jeho či její žitá zkušenost (Woodfall a Zezulková 2016). Kyberšikana je šikana, zneužívání online je zneužívání, online seznamování je seznamování, psaní statusů a komentářů na sociálních sítích je mezilidské sdílení a komunikace. Nejistoty pojící se k „novodobým“ mediálním a digitálním fenoménům, se kterými mohou mít dospělí v porovnání s dětmi a dospívajícími menší zkušenost, tak mohou být částečně překonány zaměřením se na to, co je jejich pravou podstatou – tedy člověk a ne technologie.

Reference

Buckingham, D. a Strandgaard Jensen, H., 2012. Beyond “Media Panics”: Reconceptualising public debates about children and media. *Journal of Children and Media*, 413-429.

Smahel, D., 2014. EU Kids Online National Report: Czech Republic (Czech). Dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=-rNQDcVUELY>.

Smahel, D., Helsper, E., Green, L., Kalmus, V., Blinka, L. a Ólafsson, K., 2012. Excessive internet use among European children. EU Kids Online, London School of Economics & Political Science, London, UK.

Sun Sun, L., 2013. Media and peer culture: young people sharing norms and collective identities with and through media. In D. Lemish (ed.) *The Routledge International Handbook of Children, Adolescents and Media*. New York: Routledge, 322-28.

Tisdall, E. K. M., 2015. Lost childhood?. In G. Clapton (ed.) *Childhood and Youth*. Bristol: Policy Press, 29-39.

Woodfall, A. a Zezulková, M., 2016. What ‘children’ experience and ‘adults’ may overlook: Phenomenological approaches to media practice, education and research. *Journal of Children & Media*; 10(1), 98-106.

Zezulková, M., 2015. Whole person hermeneutic media learning in the primary classroom: An intercultural grounded philosophy (Doctoral thesis). Bournemouth University, Bournemouth.

Děti / dospívající a filmy varující před zneužíváním prostřednictvím internetu

Lenka Šilerová

Na jaře 2019 proběhl médii a internetem trailer k filmu V síti, zobrazující jak jednoduché je sexuálně zneužít dospívající dívky. „*Virtuální predátoři se často skrývají za falešným dětským profilem, což jim usnadňuje oslovit „vrstevníky“. Pomocí sofistikovaných triků si brzy získají důvěru dítěte a snaží se z něj vylákat obnažené selfie. Jakmile se jim to podaří, začnou dítě vydírat tím, že jeho fotky zveřejní například na Facebooku, nebo rozšíří na jeho škole. Pro účely experimentu si autoři filmu tyto úskoky a manipulativní techniky vypůjčí a obrátí je proti jejich strýčím. Z lovců se tak stanou lovení... Příběh našeho filmu nekončí u monitoru počítače, ale graduje až k osobním schůzkám, kde se naše herečky alias „dvanáctileté dívky“ setkávají s predátory tváří v tvář pod dohledem ochranky a šesti skrytých kamer¹.*

Již samotný trailer (uvedení filmu je plánováno na březen 2020) vyvolal řadu debat a obav mezi rodiči dospívajících, zejména dívek. Rodiče, často vedeni svými obavami, se dotazovali, zda mají film dětem pustit, někteří to učinili, možná i proti vůli dítěte. Dotazy, kterým jsem v té době čelila, i následné rodičovské zkušenosti mne dovedly k zamyšlení, jak vlastně tento typ filmů využít a jak s ním pracovat. Film V síti je záslužný český počín, na internetu lze najít další obdobná, až šokující videa na podobné téma v angličtině, stačí zadat Child Predators Experiment².

Rodičovské obavy ze zneužívání jsou poměrně logické, dle praktických zkušeností i dostupných výzkumů jsou děti, respektive dospívající na sociálních sítích velmi aktivní, přitom si ovšem neuvědomují řadu rizik s tím spojených. Detailní informace o chování dětí na internetu lze najít v rozsáhlém mezinárodním výzkumu EU Kids Online³. Jako rodiče často nevíme, co děti na síti dělají, jen doufáme, že se „chovají správně“ a bezpečně, už jsme jim přece řekli, že si mají „dávat pozor“. Ukázka toho, jak snadno může k ohrožení a zneužití dojít, jak málo jsou vůči němu děti odolné, jak snadno vstoupí do kontaktu s neznámým člověkem a pošlou mu svoje i intimní fotografie, je pro rodiče děsivá. Najednou jsou konfrontováni s nebezpečím, které reálně hrozí, mají potřebu „něco udělat“ a riziku zneužití zabránit. A dospívající v kritickém věku 11-14 let, zejména dívky, ale nejen ony, jsou doopravdy velmi senzitivní, potýkají se často s nízkým sebevědomím, a na první pohled citlivý a empatický zájem ze strany druhého pohlaví je pro ně velmi atraktivní, dodává jim pocit žádoucnosti. Není pro ně tedy těžké, přes všechna varování, svodům podlehnout.

Pustit dětem film nebo trailer „jen tak“ bez předchozího upozornění je ovšem zásadně nevhodné, děti se mohou cítit šokované, vystrašené, zahlcené pocity, se kterými si nemusejí umět poradit. Film nesmí být prvním krokem debaty o nebezpečí zneužívání. Nepřípravenému dítěti může spíše ublížit. Pustit takové video bez přípravy je to podobné situaci, kdy dospívajícímu, který již začíná sexuálně žít (nebo to rodiče tuší či předvídají) řekneme něco ve smyslu „*dávej si pozor, ať se nedostaneš do maléru*“, aniž bychom s ním kdy probírali cokoliv jiného týkajícího se vztahů, sexuality apod. A rodin, kde to takhle probíhá, je stále poměrně velké množství⁴. Rodič cítí „ohrožení“, tak vyšle „varování“, motivované spíše svou potřebou než zájmy dítěte či dospívajícího. To není nejvhodnější model.

Jak tedy v rodině podpořit prevenci sexuálního zneužívání dětí, na internetu i jinde? Základem je věkově přiměřená a otevřená komunikace, pravdivé odpovědi na dětské dotazy a zájem o dítě. Sexuálními otázkám bychom se neměli vyhýbat, odmítat je či se tvářit, že je na ně dost času. Je vhodné, když se děti postupně seznamují s názvy pohlavních orgánů. Je také vhodné děti postupně seznamovat s možností zneužívání v jakékoliv podobě a učít je, jak mají reagovat v rizikových situacích, ideálně formou nácvikových her⁵.

Využívání internetu dětmi a dospívajícími je poměrně nová oblast, se kterou rodiče zatím nemají historickou zkušenost. Je třeba přijmout fakt, že děti na internetu jsou, že ho využívají, a získávají z něj řadu více či méně pravdivých informací. Nelze se k němu stavět jen jako ke zlu či riziku,

je třeba ho chápat jako součást života, stejně jako kdysi bylo sledování televize. Můžeme využívání internetu omezit na únosnou dobu, ale nelze ho zakázat ani plně kontrolovat. Je vhodné znát přístupová hesla do emailů či sociálních sítí, ale ruku na srdce, čím více děti hlídáme a kontrolujeme, tím vynalézavější jsou v nacházení alternativních cest, zakládání dalších profilů apod. Je tedy třeba se o využívání internetu a sociálních sítí s dětmi / dospívajícími bavit, zajímat se o to, co je tam láká, vyslechnout si zajímavosti, neodsoudit rovnou vše jako ztrátu času. A při tom informovat i o nebezpečí, které hrozí. Zároveň je vhodné s dětmi probrat a nastavit pravidla fungování na internetu a ta průběžně opakovat⁶.

Pokud jsme s dítětem již na tato témata mluvili, diskutovali pravidla používání internetu, je možné dětem podobný film pustit, dle individuálního vývoje tak okolo 10-11 let. Věková hranice je však velmi individuální, je třeba přihlídnout ke zralosti dítěte, dosavadní komunikaci i citlivosti dítěte. Film, video či trailer je vhodné sledovat společně s dětmi, jeho sledování uvést tak, že jsme již o podobných věcech mluvili, že bychom jim rádi ukázali zkušenosti jiných dětí a rodičů. Můžeme říci i to, že nás to zaujalo, jaké jsme u toho měli pocity my jako rodiče. Po sledování je důležité s dítětem mluvit, zeptat se na jeho pocity, na to, co jak to na něj působí, co si z toho odnáší...

Jednoduše shrnuto, žádný podobný film by neměl sloužit jako „výstřel“ bez varování, ale jako nástroj podporující komunikaci s dítětem, v tomto případě už spíše dospívajícím. U připravovaného filmu V síti je avizovaná i „dětská verze“ bez explicitně sexuálních scén, která bude jistě pro tyto účely více než vhodná. Všechny tyto materiály jsou velmi užitečné svou opravdovostí, názorností i schopností „vyburcovat“ rodiče, ale musejí být používány velmi citlivě, se zřetelem k osobnosti a zkušenostem dítěte i k celkovému vyznění komunikace v rámci rodiny.

1. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12360773574-v-siti/>
2. např. <https://www.youtube.com/watch?v=6jMhMVEjEQg>
3. <http://globalkidsonline.net/eu-kids-online/>
4. Více zde: Šilerová, L.: Mladí lidé a informace o sexualitě – informační potřeby a informační zdroje. Praha, SPRSV, 2012.
5. Detailněji zde: Šilerová, L., Štěrbová, D., Prouzová Z.: Ty jsi holka, ty jsi kluk. C Press, 2017.
6. Výborným zdrojem pro diskuse o využívání internetu pro děti a dospívající je: Eckertová, L., Seifertová, L.: Hustež internet. Praha, Petr Prechal, 2014.

PhDr. Lenka Šilerová, Ph.D.
www.lenkasilerova.cz

Sexualita v seniorském věku

Dana Štěrbová

Vstup – vhléd – zamyšlení. Jen si tak říct a pobýt. Odlehčeně s některými vážnějšími fakty. Zamyšlení, nástin. To jsou slova, která mě napadala, když jsem se rozhodla napsat pár pozitivně laděných rádků k tématu sexualitě v seniorském věku a sdělit je na kongresu k sexuální výchově mladým, středněvěkým a starším posluchačům.

Pocit věku

- Jak se věkově cítíte v tuto chvíli?
- Jaký je Váš chronologický věk?
- Víte, proč tomu tak je?
- A ve vztahu k Vaší sexualitě?

Něco málo ke zdravému stárnutí a stáří z psychologického hlediska

WHO označuje věkovou rozpětí následovně:

- 45 – 59 let střední, zralý věk
- 60 – 74 let vyšší (starší) věk, rané stáří
- 75 – 89 let pokročilý (stařecký) věk, vlastní stáří, senium
- 90 a více let dlouhověkost

Věk 40 let je označován za subjektivní pocit stárnutí, jde o období prvního bilancování, dobu přechodů (životních, krize středního věku), intenzivnějšího sebehodnocení, které mohou ovlivnit míru životní spokojenosti.

Sebezpoznání a náhled na sebe a náhled společnosti na stáří – něco málo informací z výzkumných studií.

Každodenní zážitky někdy nutí lidi, aby uznali, že jsou stále starší. Fenomenologické nářázky stárnutí, včetně výpadků paměti, bolesti kloubů a odcizení od kultury mladých často způsobují, že se lidé cítí starší. *Fenomenologie - si všímá zkušenosti samé – tak jak se člověku sama dává či „zjevuje“.*

V dospívání a rané dospělosti mají lidé tendenci se cítit starší než je jejich chronologický věk, zatímco ve středním věku a starší dospělosti lidé mají tendenci cítit se mladší, než je jejich chronologický věk (Montepare A Lachman, 1989). Výzkumy ukazují, že relativní stáří a pocit *subjektivního věku* stáří je spojeno s několika negativními důsledky včetně sníženého sebevědomí, sebe-účinnosti, životní spokojenosti (Montepare, 2009). Ve středním věku a ve věku starší dospělosti ti, kteří se cítí poměrně staří, mohou být náchylnější k negativním účinkům ageistických stereotypů ve srovnání s těmi, kteří se cítí relativně mladí.

(Ageismus je nejčastěji definován jako diskriminace starých lidí; skutečnost je však často složitější. Protože věk nás obklopuje všude, čelíme riziku věkové diskriminace v „každém věku“.)

Důležitým v období stárnutí se jeví důchod. Nutí člověka změnit způsob sebehodnocení: smysl života hledat v jiných oblastech a současně vědět, kam a ke komu patří

Udává se, že kvalita sebehodnocení před důchodem je důležitým prediktorem jeho kvality v důchodu. Bylo by optimální, odcházeli –li by lidé do důchodu s dostatečnou sebeúctou a dobrým sebevědomím, aby nezažívali nejistoty a nevyrovnanost. Optimální by byla pozitivně prožívaná smysluplnost života.

Smysluplnost je něco velmi subjektivního, jde o všudypřítomnou kvalitu dané osoby, do níž se promítají *sociální vztahy* jako základní zdroj významu v životě; *pozitivní nálada* nebo pozitivní vliv - mírné příjemné pocity; do jaké míry je člověk šťastný, potěšen, veselý, nebo zažívá potěšení a *soudržnost* – environmentální soudržnost

Z výzkumů vyplývá, že když jsme v kontaktu a v interakci s jinými, když jsme v dobré náladě, když svět kolem nás dává smysl, když život cítíme tímto způsobem, pak má život pro nás smysl.

Sexualita v seniorském věku a zdravé stárnutí

Starší věk spojován s asexualitou. Nicméně vzrůstající zájem o sexualitu starších bourá stereotypy, že staří lidé jsou asexuální. S rostoucím poznáním vyplývá, že je možné obojí: být starší a sexuálně aktivní. Problematika zdravého stárnutí a sexualita v seniorském věku patří do oblasti rodinného života i do sociálních služeb, tedy i osob, které žijí ve fyzických prostředích a komunitách – prostředích, které jsou bezpečné a které podporují přijímání a udržování postojů a chování které podporují zdraví a pohodu a efektivní využívání zdravotnických služeb k prevenci nebo minimalizaci dopadu akutních a chronických onemocnění nebo funkcí. – tzn. v domovech poskytujících sociální služby seniorům.

Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky (největší profesní organizací sdružující poskytovatele sociálních služeb v ČR) a její Institut vzdělávání realizuje od března 2010 řadu akreditovaných kurzů a školicích akcí pro sociální pracovníky i pracovníky v sociálních službách. (<http://www.institutvzdelavani.cz/>). Jedním z akreditovaných seminářů je kurz zaměřený na sexualitu v seniorském věku, který se zaměřuje na vývoj a rozvoj osobnosti ve vztahu k sexualitě seniorů a její role ve formování identity člověka v tomto vývojovém období. Mj. seznamuje s vhodnými přístupy k situacím, které jsou či mohou být vnímány jako problémové, současně poskytuje prostor pro diskusi nad prožíváním sexualitě ve významném životním období jedince. V rámci spolupráce s asociací vedu takový kurz třetím rokem.

Kdo a jakým způsobem může či má mluvit v těchto zřízeních s uživateli služeb/klienty o sexu? A o všech tématech, která se týkají sexualitě seniorů?

- Sexualita a inkontinence
- Sexualita a to, jak vypadám a jak se cítím
- Sexualita a sexuální asistence, sexuální pomůcky, sex toys
- Sexualita a sexuální aktivita
- Sexualita a STIs a HIV
- Sexualita a zdraví
- Sexualita a její vyjádření
- Sexualita a „intimate dating“ internet-sociální síť

Někdy může být obtížné mluvit o sexu, ale je důležité, aby byl zahájen a veden dialog vedoucí ke zlepšení kvality života a zdravotních výsledků pro starší dospělé. Pracovníci nejsou dostatečně připraveni na rozhovory o sexualitě, nejsou zatím systematicky a systémově připravováni na cokoli, co se týká sexualitě v domovech pro seniory a v domovech se zvláštním režimem (poskytující péči lidem např.s Alzheimerovou chorobou). Měli by.

Přítom sexualita a sexuální zkušenost se projevuje v myšlenkách, fantaziích, touhách přesvědčeních, postojích, hodnotách, chováních, praktikách, rolích a vztazích. A sexualita může zahrnovat tyto dimenze, ne všechny jsou však vždy zkušené nebo vyjádřené. A to platí, jak pro klienty, tak pro pracovníky, kteří jim poskytují sociální služby.

Někteří z nich mohou být ovlivněni mýty o sexu ve vyšším věku (dle O. Trojana, 2008)

- Sex a touha je něco nepatřičného.
- Problémy s erekcí souvisejí s věkem.
- Touha mizí se změnou sexuální aktivity.
- Pohlavní styk je náročný a bolí.
- Nemoci jsou překážkou sexu.
- Senioři nemají orgasmus.

Uvádím následně několik informací k sexualitě starších osob:

- Sexualita zůstává prominentní částí života starších osob.
- Pokud je starší osoba fyzicky schopná a má partnera, může sexuální aktivita a spokojenost se sexem přetrvávat až do 90. let.
- Sex, fyzická intimita a emoční intimita jsou celoživotní potřeby.
- Často kvůli fyzickým nebo funkčním omezením může být sex změněn tak, aby zahrnoval vzájemnou masturbaci, používání mechanických zařízení nebo jednoduše objímání a líbání.

- Libido a sexuální potřeby s věkem u obou pohlaví klesají, čímž se snižuje četnost sexuálních zkušeností; ale osoby se zdravým sexuálním životem jako mladší dospělí budou pravděpodobněji mít ve svých zlatých letech zdravější sexuální život.
- Lidé neztrácejí sexuální touhu nebo zapojení do sexu z důvodu, že dosáhli nějakého konkrétního věku. Platí to stejně tak pro mladé a staré...neplatí homogenita (stejnorodost): někteří jsou sexuálně aktivní, někteří ne, někteří začínají sexuální aktivitu po dlouhém období abstinence.

Studie, co se dělaly (*většina u heterosexuálních obyvatel*), sdělují, že starší dospělí (older adults) ve věku 50 let a starší jsou zapojeni do sexuálních aktivit, ale s menší frekvencí ve srovnání s mladší populací.

Z výzkumu National Social Life, Health, and Aging Project (NSHAP) konaného mezi více než 3 000 lidmi ve věku 57 až 85 let bylo zjištěno:

- Přibližně 75 % lidí ve věku mezi 57 a 64 lety uvedlo, že je sexuálně aktivní.
- Více než 50% lidí ve věku mezi 65 a 74 uvedla, že je sexuálně aktivní.
- Více než 25% lidí ve věku 75-85 se uvádí jako sexuálně aktivní.

Zdravé stárnutí znamená žít dlouhý, produktivní, smysluplný život a užívat si vysokou kvalitu života, včetně sexuálního života. Lze užít synonymum „good sex“ jako „good health“? Spojení mezi sexuální aktivitou a dobrým zdravím v pozdějším věku je prokázáno.

Přímý vztah mezi sexuální aktivitou a zvýšenou délkou života nebo redukce obličejových vrásek zůstává prokázán, ačkoli bylo argumentováno, že sexuální aktivita může zlepšit zdraví v souladu s mírným cvičením (Brewer,2004) a well-being prostřednictvím intimního spojení s jinou osobou (Prager, 1995).

V r.2001 ředitel National Director of Older People's Services (v UK Government) řekl:

„Sexuálně aktivní starší lidé žijí déle a zůstávají zdravější než jejich celibátové protějšky.“

V r. 2013 významný lídr v oblasti psychiatrie lidí staršího věku tvrdil, že sexuální styk zvyšuje délku života a pomáhá starým lidem vypadat fyzicky mladší (Week, 2013).

A na závěr pocit věku ještě jednou:

- Jak se věkově cítíte v tuto chvíli?
- Jaký je Váš chronologický věk?
- Víte, proč tomu tak je?
- A ve vztahu k Vaší sexualitě?

Možná se cítíte obohaceni a o trochu mladší. A těšíte se na stáří?

Literatura v příspěvku je dostupná u autorky.

Kontakt:

Doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.
Katedra společenských věd v kinantropologii
Tř. Míru 117, 779 00 Olomouc
dana.sterbova@upol.cz

Uwagi o trybie ścigania przestępstwa zgwałcenia

Justyna Żylińska, Monika Filipowska – Tuthill

Zgwałcenie stanowi przestępstwo, które godzi w bardzo intymną sferę życia człowieka – prawo do wolności seksualnej i swobodnego dysponowania życiem seksualnym. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (w skrócie „k.k.”) w przypadku naruszenia tego prawa udziela ochrony zarówno kobietom, jak i mężczyznom, bez względu na zaburzenia związane z identyfikacją płci (transseksualizm), bądź nieprawidłowości

w zakresie budowy i rozwoju narządów płciowych (hermafrodytyzm). Ochronie podlega wolność seksualna małoletniego poniżej lat 15 oraz osób spokrewnionych w linii prostej, rodzeństwa i przysposobionych. W myśl art. 197§1 k.k., kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. Natomiast jeżeli sprawca, w powyżej określony sposób, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 (art. 197§2 k.k.). Przywołany artykuł – w §3, przewiduje także typy kwalifikowane analizowanego przestępstwa. Jeżeli bowiem sprawca dopuszcza się zgwałcenia: wspólnie z inną osobą, wobec małoletniego poniżej lat 15, wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Natomiast jeżeli sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 (art. 197§4 k.k.). Odnotować należy, iż w 2017 r., w Polsce – jak wynika ze statystyk policyjnych, wszczęto 2486 postępowań w tego rodzaju sprawach.

Analizowane przestępstwo - do 26 stycznia 2014 r., należało do przestępstw publiczno-skargowych i przeważnie wnioskowych. Przepisanie tego trybu oznacza, że przestępstwo podlega ściganiu na wniosek, bez względu na osobę sprawcy i wówczas ściganie w innym trybie nie jest możliwe. W konsekwencji zainicjowanie procesu

i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa zgwałcenia następowało

w wyniku wyraźnej i wolnej od wad woli osoby legitymowanej do tego by złożyć przedmiotowy wniosek. Podmiotem uprawnionym do tego była osoba, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone w wyniku popełnienia przestępstwa zgwałcenia – pokrzywdzony. W sytuacji małoletniości lub ubezwłasnowolnienia całkowitego lub częściowego, wniosek o ściganie składał przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą pieczęcią pokrzywdzony pozostawał (art. 51§2 k.p.k.), zaś po śmierci pokrzywdzonego, podmiotem uprawnionym do złożenia wniosku były osoby najbliższe dla pokrzywdzonego. Jeżeli przedstawiciel ustawowy nie składał wniosku, z naruszeniem dobra dziecka, do wydania odpowiedniego zarządzenia właściwy był sąd rodzinny.

W ostatnim czasie zagadnienie trybu ścigania przestępstwa zgwałcenia stanowiło przedmiot dyskusji, podejmowanej przez przedstawicieli doktryny i praktyki karno-procesowej. Jej źródłem była wymiana poglądów i opinii odnosząca się do przystąpienia przez Polskę do Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej oraz konsekwencji tego dla możliwości utrzymania wnioskowego trybu ścigania przestępstwa z art. 197 k.k. Doprowadziło to do uchwalenia przez Sejm nowelizacji ustawy karnej, w wyniku czego doszło do uchylenia przepisu art. 205 k.k., stanowiącego o konieczności ścigania m.in. przestępstwa z art. 197 k.k. na wniosek uprawnionego podmiotu. W konsekwencji w aktualnym stanie prawnym przestępstwo zgwałcenia, ścigane jest w trybie publiczno-skargowym, z urzędu.

Sam uprawdopodobniony fakt popełnienia przestępstwa zobowiązuje właściwe organy do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania karnego (art. 10 § 1 k.p.k.). Spełnienie tego wymogu jest możliwe wówczas, gdy organ posiada wiadomość o przestępstwie. Tego rodzaju informacja może pochodzić z własnej działalności organu. Może to być związane

z różnymi obszarami jego pracy, np. realizowanymi czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi, czy dochodzeniwo-śledczymi. Źródła tych informacji mogą być także nie powiązane instytucjonalnie z organami ścigania. Tak jest w sytuacji, gdy ustne lub pisemne zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa składa pokrzywdzony przestępstwem zgwałcenia, osoba dla niego najbliższa czy świadek tego przestępczego zdarzenia.

W literaturze procesowej przyjmuje się, że zawiadomienie o przestępstwie jest to oświadczenie wiedzy składającego je podmiotu, którego adresatem jest organ ścigania, dotyczące informacji o popełnieniu czynu zabronionego. Jednocześnie zawiera ono żądanie wszczęcia ścigania, mającego dopro-

wadzić do ukarania sprawcy czynu. Treść zawiadomienia o przestępstwie, wobec braku szczególnych wymogów formalnych, jest formułowana przez zawiadamiającego. Niemniej powinno ono spełniać wymogi, którym musi odpowiadać każde pismo procesowe, takie jak:

- oznaczenie organu, do którego jest skierowane oraz sprawy, której dotyczy,
- oznaczenie oraz adres wnoszącego pismo,
- treść wniosku lub oświadczenia, w miarę potrzeby z uzasadnieniem,
- datę i podpis składającego pismo (art. 119 k.p.k.).

W odniesieniu do przestępstwa zgwałcenia przepis art. 185c§1 k.p.k. stanowi, iż zawiadomienie o przestępstwie, jeżeli składa je pokrzywdzony, powinno ograniczyć się do wskazania najważniejszych faktów i dowodów. W szczególności jego treść powinna określać osobę, która popełniła to przestępstwo lub zawierać informację, że sprawca jest nieznaną. Istotnym elementem zawiadomienia jest jego uzasadnienie, w ramach którego należy opisać okoliczności i czas zaistniałego zdarzenia oraz wskazać szkody materialne i niematerialne, jakie zostały wyrządzone przestępstwem. Pod uzasadnieniem warto wymienić dowody, jakie załącza się do zawiadomienia.

Niewzłocznie po otrzymaniu zawiadomienia o przestępstwie organ powołany do prowadzenia postępowania przygotowawczego obowiązany jest wydać postanowienie

o wszczęciu postępowania, gdy w jego ocenie zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, bądź postanowienie o odmowie jego wszczęcia, gdy brak jest podstaw do uznania, że popełniono przestępstwo, a nie występują okoliczności uzasadniające przeprowadzenie postępowania sprawdzającego (art. 305§1 k.p.k.). Postanowienie to rozstrzyga w przedmiocie przesłanki materialnej, wynikającej z przepisu art. 303 k.p.k., jak również wartości i znaczenia przesłanek procesowych, stanowiących zespół elementów ograniczających dopuszczalność wszczęcia postępowania karnego nawet wówczas, gdy istnieje przesłanka materialna.

Z zagadnieniem reakcji organów ścigania na zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, ściśle wiąże się problematyka zażalenia na bezczynność w zakresie rozpoznania zawiadomienia o przestępstwie. Ustawodawca, dążąc do zapewnienia gwarancji realizacji zasady legalizmu, wprowadza w przepisie art. 306§3 k.p.k. obowiązek powiadomienia o wszczęciu albo odmowie wszczęcia śledztwa, osoby lub instytucji, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie. Jeżeli podmioty te, nie zostaną w ciągu 6 tygodni od daty złożenia zawiadomienia o przestępstwie, powiadomione o decyzji organu procesowego, mogą wnieść zażalenie do prokuratora nadrzędnego albo powołanego do nadzoru nad organem, któremu złożono zawiadomienie o przestępstwie. Zażalenie to - jak trafnie podkreśla R.A. Stefański, wiąże się z reguły z niedotrzymaniem ustawowego terminu wszczęcia śledztwa lub dochodzenia albo odmowy jego wszczęcia, ale ustawa nie warunkuje wniesienia zażalenia od niepodjęcia decyzji o wszczęciu lub odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego. Prawo to przyznaje nawet wtedy, gdy decyzja w tym przedmiocie została wydana, ale zawiadamiający nie został o niej powiadomiony.

Dążenie do tego by sprawcy popełniający tak okrutne przestępstwo, jakim jest przestępstwo zgwałcenia, ponosili odpowiedzialność karną, niewątpliwie stanowi argument przemawiający za tym by było ono ścigane z urzędu. Stosowany uprzednio wnioskowy tryb ścigania nie zawsze zapewniał pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności. Ofiara bowiem często nie decydowała się na założenie wniosku o ściganie nie tylko dlatego, iż nie chciała uczestniczyć w uciążliwym dla niej postępowaniu karnym, ponownie opowiadać

o przeżytych, traumatycznych dla niej doświadczeniach, ale często obawiała się nieprzychylnych reakcji środowiska, a to sprzyjało poczuciu bezkarności sprawców

i utrudniało efektywne ich ściganie. Niewątpliwie prywatność ofiar gwałtu, zapewnienie im poczucia bezpieczeństwa jest ważna i wymaga wsparcia ofiary oraz jej właściwego traktowania. Niemniej powinno to zostać osiągnięte przez odpowiednie instrumenty prawne chroniące ofiarę gwałtu (np. szczególnie tryb przesłuchania pokrzywdzonego, wyłączenie jawności rozprawy, odpowiednie przygotowanie organów procesowych do realizacji czynności realizowanych z udziałem ofiary gwałtu), ale nie mechanizmy wykluczające odpowiedzialność karną gwałticiela.

Dr Justyna Żylińska
Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej

Dr Monika Filipowska – Tuthill
Wyższa Szkoła Prawa

Pokrzywdzony przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności jako strona w postępowaniu przygotowawczym

Justyna Żylińska

Formułujący definicję pokrzywdzonego art. 49§1 k.p.k. stanowi, iż pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. W myśl §2 przywołanego unormowania, pokrzywdzonym może być także niemająca osobowości prawnej: instytucja państwowa lub samorządowa; inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną. Za pokrzywdzonego uważa się również zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia (§3). Mając na uwadze powyższe zauważyć należy, iż w tej roli procesowej wystąpić może więc także osoba pokrzywdzona przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (np. przestępstwem zgwałcenia (art., 197 k.k.), kazirodztwa (art. 201 k.k.), zmuszania do prostytucji (art. 203 k.k.).

W polskim systemie prawa karnego procesowego, w ramach postępowania przygotowawczego, celem którego jest m.in.

- ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo;
- wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy;
- wyjaśnienie okoliczności sprawy oraz zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu

Pokrzywdzony przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności odgrywa istotną rolę. Występuje bowiem nie tylko w charakterze źródła dowodu, kiedy składa oświadczenie dowodowe w formie zeznania, czy wówczas, gdy stanowi podmiot badań, bądź oględzin, ale także uczestniczy – z mocy prawa, w postępowaniu przygotowawczym jako strona tego etapu postępowania.

Nawiązując do sytuacji, gdy osoba pokrzywdzona przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności jest przesłuchiwana jako świadek, należy podkreślić, iż zeznania w procesie może złożyć każdy, kto osiągnął zdolność spostrzegania, zapamiętywania i odtwarzania spostrzeżeń. Nie ma więc przeszkód by w tej roli wystąpiła także osoba, której dobro prawne zostało bezpośrednio zagrożone lub naruszone przez przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, będące przedmiotem postępowania, a więc pokrzywdzony. Także ustawa karno-procesowa nie zwiera w tym zakresie żadnych przeciwwskazań. Nado w tym miejscu warto podkreślić, iż pokrzywdzony składając zeznania nie jest odrębnym źródłem dowodowym w procesie, ale występuje w charakterze świadka. Głównym celem jego przesłuchania jest uzyskanie informacji o osobie sprawcy, miejscu zdarzenia oraz jego przebiegu, a więc o okolicznościach istotnych do uzyskania prawdy obiektywnej w danej sprawie. Pokrzywdzony przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności jest głównym źródłem informacji o przestępstwie, wydaje się więc wskazane przesłuchanie go jako pierwszego, zanim zostaną przeprowadzone inne dowody. Umożliwia to uzyskanie podstawowego materiału dowodowego, który poddany ocenie i uzupełniony innymi czynnościami, takimi jak np. oględziny, ekspertyzy, czy przeszukanie, pozwoli na stworzenie najwłaściwszej wersji przebiegu zdarzenia.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę na unormowania ustawy karno-procesowej, które normują szczególnie tryb przesłuchania osób pokrzywdzonych przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. W myśl art. 185a§1 k.p.k., w tego rodzaju sprawach, pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Przesłuchanie to przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 k.p.k. lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół

przesłuchania. W powyższym trybie przesłuchuje się również małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Przesłuchania, o których mowa powyżej, przeprowadza się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą.

Jednocześnie art. 185c k.p.k., przewiduje specjalny tryb składania zawiadomienia o przestępstwie oraz przesłuchania w charakterze świadka pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa z art. 197–199 k.k. W rezultacie zawiadomienie o przestępstwie zgwałcenia (art. 197 k.k.), przestępstwie wykorzystania bezradności, upośledzenia (art. 198 k.k.) oraz przestępstwie nadużycia zależności (art. 199 k.k.), jeżeli składa je pokrzywdzony, powinno ograniczyć się do wskazania najważniejszych faktów i dowodów. W myśl art. 185c§2 k.p.k., przesłuchanie pokrzywdzonego w charakterze świadka przeprowadza sąd na posiedzeniu, w którym mają prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania. Jeżeli zajdzie konieczność ponownego przesłuchania pokrzywdzonego w charakterze świadka, na jego wniosek przesłuchanie przeprowadza się w sposób wskazany w art. 177 § 1a k.p.k. (przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku), gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Jeżeli przesłuchanie odbywa się z udziałem biegłego psychologa, należy zapewnić, na wniosek pokrzywdzonego, aby był on osobą tej samej płci co pokrzywdzony, chyba że będzie to utrudniać postępowanie.

Pokrzywdzony przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności stanowi także źródło dowodu, gdy jest podmiotem badań i oględzin. Czynności tych dokonuje się w celu znalezienia śladów przestępstwa, a więc przede wszystkim poszukuje się uszkodzeń ciała spowodowanych przez sprawcę przestępstwa. Umożliwiają więc stwierdzenie na ciele obrażeń, innych śladów – też niematerialnych, określenie stopnia, charakteru, skutków uszkodzenia ciała. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego („k.p.k.”) normuje kwestie odnoszące się do oględzin ciała oraz badań lekarskich i psychologicznych. Przepisy art. 192§1 k.p.k., stanowią bowiem o możliwości poddania pokrzywdzonego czynnościom dowodowym - oględzinom i badaniom nie połączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym. Jednocześnie Ustawodawca wyraźnie podkreślił, że poddanie się powyższym czynnościom ma charakter obligatoryjny, jeżeli karalność czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego. Natomiast w sytuacji, gdy nie występuje zależność pomiędzy karalnością, a stanem zdrowia pokrzywdzonego, to poddanie go tym czynnościom wymaga wyrażenia przez niego zgody (art. 192§3 k.p.k.). Jednocześnie odnotować należy, że przepisy art. 192§2 k.p.k. stanowią, iż jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić. W myśl §3 art. 192 k.p.k., przepisów powyższych nie stosuje się do osób, które odmówiły zeznań lub zostały od nich zwolnione na podstawie art. 182 § 1 i 2 k.p.k. lub art. 185 k.p.k.

Pokrzywdzony w postępowaniu przygotowawczym występuje także jako jego strona. Przepis art. 299§1 k.p.k. wprost bowiem stanowi, że w postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony i podejrzany są stronami. W tym miejscu podkreślić należy, iż status strony przypisać należy podmiotom, którym przysługuje „roszczenie” wynikające z prawa karnego oraz tym wobec których jest ono wyśuwane. Uwzględniając kryterium interesu prawnego w korzystnym rozstrzygnięciu o przedmiocie procesu jako odróżniające strony procesowe od innych uczestników postępowania można stwierdzić, iż zakres pojęcia strony procesowej obejmuje także pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego chronionego przez przepisy rozdziału XXV ustawy karnej, stanowi podstawę materialną wspomnianego interesu prawnego, podstawę zaś formalną tego interesu stwarzają przepisy karno-procesowe¹.

W sytuacji zaistnienia naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego przez przestępstwo pokrzywdzony w postępowaniu karnym zmierza bądź do przywrócenia tego dobra (jeśli restytucja dobra jest możliwa), bądź do dokonania uszczerbku w dobrach sprawcy (wolności, mieniu - jako odwet za dokonane

¹ W. Posnow, *Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w polskim procesie karnym*, Wrocław 1991, s. 26.

naruszenie, bądź zagrożenie przynależnych mu dóbr); bądź do wtłoczenia sprawcy postawy szacunku wobec dóbr prawnych (co chyba ma miejsce najrzadziej w przypadku pokrzywdzonego). Na tym właśnie polega jego interes w rozstrzygnięciu o przedmiocie procesu².

Status strony procesowej osoba, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności uzyskuje wówczas, gdy postępowanie przygotowawcze zostaje wszczęte. Następuje to z mocy prawa, jest niezależnie od jakiegokolwiek decyzji organu procesowego o dopuszczeniu go do udziału w postępowaniu. Nie ma na to także wpływu wola pokrzywdzonego, czy jego aktywność na tym etapie postępowania.

Pokrzywdzony może być w postępowaniu przygotowawczym reprezentowany przez pełnomocnika – adwokata lub radcę prawnego. Jeśli zaś pokrzywdzony jest małoletni lub ubezwłasnowolniony jego prawa w postępowaniu przygotowawczym wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje. Zgodnie z art. 51 § 3 k.p.k., jeśli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęć pokrzywdzony pozostaje.

Uzyskanie przez osobę, której dobro prawne chronione przez prawo karne materialne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo statusu strony postępowania przygotowawczego, powoduje zaistnienie dla niej określonej konfiguracji prawno-procesowej. Staje się ona podmiotem praw i obowiązków, wypełnienie których ma na celu uzyskanie wiarygodnego materiału dowodowego, który pozwala na ustalenie okoliczności faktycznych w procesie karnym. Jednocześnie przysługują jej uprawnienia, które pozwalają na rozwinięcie aktywności procesowej w ramach postępowania przygotowawczego. Zresztą poinformowanie pokrzywdzonego o ciążyących na nim obowiązkach i przysługujących mu uprawnieniach to obowiązek organu procesowego.

Do zasadniczych obowiązków pokrzywdzonego należą:

- obowiązek stawiennictwa na wezwanie organu w miejscu i czasie wskazanym
- w wezwaniu i pozostawania do dyspozycji organu, aż do momentu zwolnienia,
- obowiązek złożenia zeznań (art. 177 k.p.k.),
- obowiązek poddania się oględzinom i badaniom nie połączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym (art. 192§1 k.p.k.)
- obowiązek złożenia zeznań w obecności biegłego lekarza lub biegłego psychologa, w wypadku zaistnienia okoliczności określonych w art. 192§2 k.p.k.

Realizacja nałożonych na pokrzywdzonego obowiązków ma charakter obligatoryjny i tylko w wypadkach ściśle określonych w ustawie karno-procesowej pokrzywdzony może nie zrealizować ciążyącego na nim obowiązku. Wyklucza to możliwość skutecznego uchylenia się od ich realizacji mocą złożenia oświadczenia woli przez pokrzywdzonego. Co więcej niezrealizowanie lub niewłaściwe zrealizowanie obowiązków sankcjonowane jest normami prawa procesowego oraz egzekwowaniem pożądanego zachowania.

Pokrzywdzony w postępowaniu przygotowawczym ma także określone uprawnienia. Przede wszystkim są to: prawo do odmowy zeznań (art. 182 k.p.k.), prawo uchylenia się od odpowiedzi na pytanie (art. 183 k.p.k.), prawo ubiegania się o zwolnienie od złożenia zeznania lub odpowiedzi na pytanie, gdy pozostaje z podejrzanym w szczególnie bliskim stosunku (art. 185 k.p.k.).

Nadto ustawodawca przyznaje pokrzywdzonemu uprawnienia, które pozwalają mu uczestniczyć w postępowaniu przygotowawczym, czy też wpływać na jego tok.

W szczególności:

- Pokrzywdzony i jego pełnomocnik mogą składać wnioski o dokonanie czynności postępowania przygotowawczego. Stronie, która złożyła wniosek lub jej pełnomocnikowi nie można odmówić wzięcia udziału w czynności, jeżeli tego żądają (art. 315 k.p.k.);
- Jeżeli czynności śledztwa lub dochodzenia nie będzie można powtórzyć na rozprawie, pokrzywdzony i jego przedstawiciel ustawowy, mogą być dopuszczeni do tej czynności, chyba że w razie zwłoki, zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu. Prokurator może także dopuścić pokrzywdzonego do udziału w innych czynnościach śledztwa lub dochodzenia (art. 316§1 k.p.k., art. 317 k.p.k.);

² A. Rybak-Starczak, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym*, Pal. 2004, nr 7-8, s. 84.

- Gdy dopuszczono dowód z opinii biegłych lub instytucji naukowej lub specjalistycznej pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi doręcza się postanowienie o dopuszczeniu tego dowodu i została na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych oraz na zapoznanie się z opinią, jeżeli złożona została na piśmie (art. 318 k.p.k.);
- Pokrzywdzony w toku śledztwa lub dochodzenia może zwrócić się do sądu z żądaniem przesłuchania świadka, jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo, że nie będzie można go przesłuchać na rozprawie (art. 316§3 k.p.k.);
- Pokrzywdzony, za zgodą prowadzącego postępowanie, może w toku tego postępowania przeglądać akta i sporządzać z nich odpisy, a także złożyć zażalenie na odmowę udostępnienia akt (art. 156 § 1 k.p.k., art. 159 k.p.k.);
- Pokrzywdzonemu przysługuje prawo do wniesienia zażalenia na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia, naruszające jego prawa (art. 302 § 2 k.p.k.);
- Pokrzywdzony może złożyć wniosek lub wyrazić zgodę na złożony przez podejrzanego wniosek o przeprowadzenie postępowania mediacyjnego, między nim a podejrzanym (art. 23a k.p.k.);
- Pokrzywdzony może wnieść do sądu akt oskarżenia o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, w razie powtórnego wydania przez prokuratora postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego (art. 55 § 1 i 2 k.p.k.).

Pokrzywdzony, inaczej niż w przypadku przypisanych mu obowiązków, ma swobodę w powzięciu decyzji o skorzystaniu z przysługujących mu uprawnień. Swoboda ta nie może w jakikolwiek sposób ograniczona przez organy, które dodatkowo - o czym już była mowa powyżej, mają obowiązek pouczenia pokrzywdzonego o przysługujących mu prawach.

Niewątpliwie prawodawca zabezpiecza interesy pokrzywdzonego jako strony postępowania w sposób wystarczający, kształtując proces karny w sposób zapewniający ich uwzględnienie. W szczególności stwarza mu możliwość inicjowania postępowania sądowego wówczas, gdy prokurator odmawia ścigania (art. 55§1 k.p.k.), umożliwia udział

w czynnościach postępowania przygotowawczego (np. art. 316 k.p.k.), uprawnia do składania wniosków o dokonanie czynności postępowania, czy zaskarżania decyzji procesowych. Mimo istnienia tych możliwości pokrzywdzeni przestępstwami przeciwko wolności seksualnej i obyczajności nie są zbyt aktywni w postępowaniu przygotowawczym. Przyczyn tego stanu rzeczy może być kilka. Po pierwsze pokrzywdzony nie decyduje się na inicjowanie postępowania karnego, czy też udział w czynnościach, które są w jego ramach realizowane dlatego, iż nie chce uczestniczyć w uciążliwym postępowaniu karnym, ponownie opowiadać o przeżytych, traumatycznych dla niego doświadczeniach. Niekiedy decyzja ta wynika z obawy przed nieprzychylną reakcją otoczenia zewnętrznego.

Źródłem stosunkowo małej aktywności pokrzywdzonych może być także niewłaściwe realizowanie przez organ procesowy obowiązku informowania pokrzywdzonego

o instrumentach prawnych, umożliwiających mu rozwinięcie aktywności w procesie karnym. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż informacja przekazana pokrzywdzonemu o przypisanych mu uprawnieniach powinna wyeliminować sytuacje, kiedy pokrzywdzony nie realizuje swoich uprawnień z powodu nieświadomości ich posiadania. Niewątpliwie prawidłowa realizacja zasady informowania przez organy procesowe, na których ciąży obowiązek udzielania informacji, może zapewnić większe prawdopodobieństwo korzystania przez osoby, których dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, z przyznanych im przez ustawodawcę praw.

Znaczenie dla rozwinięcia aktywności przez pokrzywdzonego ma również sam sposób przekazania informacji przez organ procesowy. Powinno to odbyć się w sposób adekwatny do wieku, stanu rozwoju intelektualnego i emocjonalnego. W razie potrzeby przekazane informacje powinny zostać uzupełnione przez organ procesowy o dodatkowe wyjaśnienia. Jest to o tyle istotne, że język, w którym formułowana jest treść pouczeń określić można jako hermetyczny, a w konsekwencji często niezrozumiały dla pokrzywdzonego najczęściej nieposiadającego przecież wykształcenia prawniczego.

Dr Justyna Żylińska
 Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej

OBSAH

Na tělo!: vzdělávací program o lidské sexualitě a nahotě s respektem a úctou	12
Dana Hladká	
Sexualita a škola: Utéct před tím nelze	14
Lucie Jarkovská	
Trestnoprávní ochrana lidské důstojnosti v sexuální oblasti podľa slovenského Trestného zákona	18
Pavol Kádek	
K některým aspektům právní odpovědnosti poskytovatelů zdravotní péče.....	24
Pavol Kádek	
Právo na vzdelanie ako garancia prístupu k vedeckým informáciám v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia v súvislostiach s kvalitou života mladých ľudí	33
Petr Kocina, Dagmar Marková, Ciprian Turčan	
Vliv menopauzy na ženskou sexualitu.....	37
Peter Koliba	
Mapování potřeb mladých lidí v tématech sexuální výchovy (NESEHNUTÍ)	39
Kristina Kvapilová, Lucie Čechovská	
Několik poznámek k osobě pachatele sexuálního násilí.....	46
Petr Lojan	
Sexuální a reprodukční zdraví v demografickém pohledu a význam pojištění zdraví.....	49
Albína Malinová	
Subjektívne hodnotenie intímnych vzťahov z hľadiska spokojnosti v období mladej dospelosti: etické a psychologické aspekty	66
Dagmar Marková, Petr Kocina, Ciprian Turčan, Lívía Šebíková	
O násilí a znásilnění (skutek a jeho kvalifikace).....	79
Miroslav Mítlöhner	
Několik trestněprávních poznámek k náhradnímu mateřství.....	85
Miroslav Mítlöhner, Jan Hloušek	
Virtuální i fyzická sexuální agresivita – kasuistika(Od kyberšikany ke znásilnění)	88
Procházka, I., Gayová A., Humhal, K.	
Abeceda hepatitid včetně sexuálního přenosu	91
Procházka, I.	
Právo nezletilého na informační sebeurčení v digitální společnosti	93
Olga Sovová	
Telemedicina a emoční asistivita při sexuálním vzdělávání mentálně handicapovaných a seniorů Telemedicine and Emotional Assistance in People with Intellectual Disability and Seniors Education.....	97
Leoš Středa , Petr Panýrek, Rowena Yanson	

Syndrom zlých médií: Děti, dospělí a mediální úzkost	99
Markéta Supa	
Děti / dospívající a filmy varující před zneužíváním prostřednictvím internetu	101
Lenka Šilerová	
Sexualita v seniorském věku.....	103
Dana Štěrbová	
Uwagi o trybie ścigania przestępstwa zgwałcenia.....	106
Justyna Żylińska, Monika Filipowska – Tuthill	
Pokrzywdzony przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności jako strona w postępowaniu przygotowawczym	108
Justyna Żylińska	

**27. CELOSTÁTNÍ KONGRES
K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICĚ
SBORNÍK REFERÁTŮ**

Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová

Vydavatel: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s.

Tisk:
Centrum služeb Broumov s.r.o. – Tiskárna

2019

ISBN 978-80-905696-9-0

